

T.C
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI

**ÜSKÜDAR DOKUMALARININ (18. VE 19. YY)
MÜZELERDE BULUNAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

SANATTA YETERLİK TEZİ

Hazırlayan
Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ

Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Şenay ALSAN

İstanbul - 2016

T.C
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI PROGRAMI

**ÜSKÜDAR DOKUMALARININ (18. VE 19. YY)
MÜZELERDE BULUNAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

SANATTA YETERLİK TEZİ

Hazırlayan
Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ

Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Şenay ALSAN

İstanbul - 2016

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tekstil ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalında Sanatta Yeterlik öğrencisi Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ tarafından hazırlanan "*Üsküdar Dokumalarının (18. ve 19.yy) Müzelerde Bulunan Örnekleri Üzerine Bir Araştırma*" adlı çalışma jürimizce Sanatta Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 26.05.2016

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu):

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Şenay ALSAN
Haliç Üniv.(Danışman)

İmzası:

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Şöhret AKTEPE
Haliç Üniv.

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Doğan YAVAŞ
Uludağ Üniv.

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Zehra DOĞAN
Haliç Üniv.

Jüri Üyesi: Yrd.Doç.Dr.Rasim BAŞAK
Uludağ Üniv.

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu 1281-1922 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Genel olarak Kuruluş, Yükselme ve Duraklama olarak tarihlendirilen bu yüzyıllar değişik alanlarda çalışma yapan araştırmacıların ilgi odağı olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama Dönemi olan 18. ve 19. yüzyıl, Doğu ve Batı'nın çok yoğun etkileşim içinde bulunduğu, değişimin sembolü olan öğeleri ve yansımaları üzerinde taşıyan Üsküdar dokumaları araştırmaya değerdi.

Tez Danışman Hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Şenay ALSAN'a tezim süresince göstermiş oldukları her türlü ilgi ve yardımlarından ötürü teşekkür ederim. Işık Üniversitesinin online kütüphanesinden yararlanma fırsatı veren Sayın Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ'a, ayrıca engin deneyim ve bilgilerinden istifade ettiğim Sayın Prof. Dr. Şebnem R. TEMİR'e, arkeolojik tekstil kaynaklarına ulaşmada yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Eşref ABAY'a, yurt dışı müzeleriyle yazışmamda yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Rasim BAŞAK ve her zaman desteğini aldığım Okt. Kerime GÜNGÖRMÜŞ'e çok teşekkür ederim.

Dokuma desenlerinin çiziminde yardımcı olan Ayşe GÜLBERK'e, örgülendirme de Arzu KILIÇ'a, Şehir Müzesindeki fotoğraf çekimlerini yapan Suzan ECEK'e ve Metropolitan Müzesi'nde fotoğraf çekimleri yapan Aylin YORULMAZ'a da çok teşekkür ediyorum. Çalışmalarım süresince hep yanımda olan ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim amcam Hayrettin APAÇIK'a, babam Fahrettin YÜKSEL'e, annem Kebire YÜKSEL'e, eşim Kasım UZUNÖZ'e ve kızım Hande UZUNÖZ'e çok teşekkür ediyorum.

İstanbul - 2016

Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR LİSTESİ	V
ŞEKİLLER LİSTESİ	VI
ÖZET	XVIII
ABSTRACT	XX
1. GİRİŞ	1
2. DOKUMA TARİHİ VE OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ'NDE DOKUMA MERKEZLERİ	3
2.1. Dokumanın Tarihçesi ve Gelişim Süreci	3
2.2. Osmanlı Döneminde Dokuma Merkezleri	6
2.3. Sanayi Devrimi ve Osmanlı Dokuma Merkezlerine Etkisi	13
2.3.1. Üsküdar Dokuma Atölyeleri	16
2.3.1.1. Üsküdar Ayazma Camii Yanı Dokuma Atölyesi	16
2.3.1.2. Üsküdar Selimiye Camii Külliyesi İçi Dokuma Atölyesi	17
3. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ DOKUMA KUMAŞ ÇEŞİTLERİ	19
3.1. Dokuma Kumaş Çeşitlerinin Sınıflandırılması	19
3.2. Dokuma Kumaş İsimleri ve Özellikleri	20
3.2.1. Atlas	20
3.2.2. Seraser	21
3.2.3. Zerbaft	21
3.2.4. Kemha.....	21
3.2.5. Brokar.....	22
3.2.6. Kadife.....	22
3.2.7. Tafta	23

3.2.8. Kutnu	23
3.2.9. Bürümcük	24
3.2.10. Canfes.....	25
3.2.11. Çitari	25
3.2.12. Gezi	26
3.2.13. Sevaî	27
3.2.14. Serenk	28
3.2.15. Tepebaşı	29
3. 2. 16. Şib'i	30
3.2.17. Diba	31
3.2.18. Ustufa	31
3.2.19. Selimiye	33
3.2.20. Şal	33
3.2.21. Çatma	34

4. OSMANLI DÖNEMİ SARAY DOKUMALARINDA YAYGIN OLARAK KULLANILAN MOTİF VE SEMBOLLER .....

39

4.1. Motifler	39
4.1.1. Stilize Edilmiş Bitki Motifleri	41
4.1.2. Stilize Edilmiş Meyve Motifleri	46
4.1.3. Stilize Edilmiş Hayvan Motifleri	48
4.1.4. Geometrik Motifler.....	51
4.1.5. Yazılı Kumaşlar	52
4.2. Semboller	53

5. 18. VE 19. YÜZYILDA GÖRÜLEN ORYANTALİST ETKİLERİN DÖNEMİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİNİ TAŞIYAN SARAY DOKUMALARINA YANSIMASI VE BU DÖNEME REFERANS EDEN RESİMLER .....

57

5.1. Oryantalist Etkiler	57
5.2. Minyatür ve Suluboya Resimlerinde Görülen Kumaş Desenleri	60

5.3. Pera Müzesi "Suna ve İnan Kır�� Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu"...	67
5.4. 18. ve 19. Yüzyıl �atma ve Dokumalarından Seçmeler	74
5.4.1. �atmalar	74
5.4.2. Dokumalar	83

6. MÜZELERDE BULUNAN 18. ve 19. YÜZYILA AİT ÜSKÜDAR DOKUMALARI .....

97

6.1. Yurt Dışındaki Müzeler	99
6.1.1. Harvard Art Müzesi	100
6.1.2. New York Metropolitan Müzesi	103
6.1.3. Cleveland Museum	111
6.1.4. Victoria And Albert Müzesi	112
6.1.5. Müzayede, Sotheby's Ets	116
6.2. Yurt İçindeki Müzeler	117
6.2.1. Topkapı Sarayı Müzesi	117
6.2.1.1. �atmalar	117
6.2.1.2. Dokumalar	122
6.2.2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi	142
6.2.2.1. �atmalar	142
6.2.2.2. Dokumalar	157
6.2.3. Sadberk Hanım Müzesi	163
6.2.3.1. �atmalar	163
6.2.3.2. Dokumalar	165
6.2.4. Yapı Kredi Vedat Nedim T�r Müzesi	186
6.2.4.1. �atmalar	186
6.2.4.2. Dokumalar	189
6.2.5. Atilla Ekşinozlugil Koleksiyonu	200
6.2.5.1. Çatma	200
6.3. Karşılaştırma	203
6.3.1. �atmalar	203
6.3.2. Dokumalar	208
6.3.3. İplik	213

7. UYGULAMA ÖRNEKLERİ	218
7.1. Tasarımlar	218
7.2. Dokuma Uygulamaları	223
8. SONUÇ	235
9. KAYNAKLAR	241
10. ÖZGEÇMİŞ	149

KISALTMALAR

AEK	: Atilla Ekşinozluğil Koleksiyonu
BM	: Benaki Müzesi
CAM	: Clevelant Art Müzesi
FÖÇ	: Fotoğraf özel çekim.
HAM	: Harvard Art Müzesi
SHM	: Sadberk Hanım Müzesi
S Ve İKV	: Suna Ve İnan Kıraç Vakfı
İBBŞM	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi
MFA	: Museum of Fine Arts Boston
M	: New York Metropolitan Müzesi
YKVNTM	: Yapı Kredi Vedat Nedim Tor Müzesi
TİEMB	: Türk İslam Eserleri Müzesi Bursa
TSM	: Topkapı Sarayı Müzesi
V/A	: Victoria And Albert Müzesi
vb.	: ve bunun gibi
yy.	: yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 2.1.1. : Çeşitli Uygarlıklara Ait İğ Ve Ağırşaklar.....	5
Şekil 2.2.1. : Alaeddin Keykubat 3. (1219-1237) Ortaçağ Kadife Kumaş Parçası.....	7
Şekil 2.2.2. : Selçuk Dönemi, 13. Yüzyıl Altın Telli İpek Kumaş.....	8
Şekil 2.3.1.1.1. : Üsküdar Ayazma Cami	17
Şekil 2.3.1.2.1. : Üsküdar Selimiye Camisi. Thomas Allom Gravür: 12.6 x 19.3 cm., TSM, Y.B. 3452, S.74	18
Şekil 3.2.1.1. : YKVNTM. İpek Atlas, 19 x 14 cm. FÖÇ.....	20
Şekil 3.2.1.1. : YKVNTM 1cm ² lik Detay. FÖÇ.....	20
Şekil 3.2.4.1. : SHM Kemha Kumaş Parçası Env. No: 9333-D. 3.....	22
Şekil 3.2.5.1. : YKVNTM Brokar Kumaş Parçası, Env. No: 20. FÖÇ	22
Şekil 3.2.7.1. : YKVNTM. İpek Tafta, Env. No. 172. FÖÇ	23
Şekil 3.2.8.1. : YKVNTM. İpek Ve Pamuk Kutnu. 37 x 20 cm., Env. No. 159	23
Şekil 3.2.8.1. : YKVNTM.1cm ² lik Detay. FÖÇ	24
Şekil 3.2.10.1. : YKVNTM. Canfes Kumaş Parçaları. 22.5 x 10 cm., Env. No. 68, 69, 70. FÖÇ	25
Şekil 3.2.11.1. : YKVNTM. İpek Pamuk Çitari.11 x 18 cm., Env. No. 57. FÖÇ	25
Şekil 3.2.11.1. : YKVNTM. 1cm ² lik Detay. FÖÇ	26
Şekil 3.2.12.1. : YKVNTM İpek Gezi. 16.5 x 22.5 cm., Env. No. 58. FÖÇ	26
Şekil 3.2.13.1. : YKVNTM. Bursa İpek Sevaî 16 x 13 cm., Env. No. 93. FÖÇ	27
Şekil 3.2.13.1. : YKVNTM.1cm ² lik Detay. FÖÇ	27
Şekil 3.2.14.1. : TSM. Serenk Kaftan. 16. yy. Env. No. 13 / 41	29
Şekil 3.2.16.1. : YKVNTM. İpek Elazığ Şib'i Kumaşın Ön Yüzü. 28.5 x 16.5 cm., Env. No.12. FÖÇ.	30
Şekil 3.2.16.1. : YKVNTM. İpek Elazığ Şib'i Kumaşın Tersİ. 28.5 x 16.5 cm., Env. No.12. FÖÇ.....	31
Şekil 3.2.18.1 : YKVNTM Fransız Ustufası, 24 x 32 cm., Env. No. 107. FÖÇ.	32
Şekil 3.2.18.1 : YKVNTM 1cm ² lik Detay. FÖÇ.	33
Şekil 2.3.20.1. : YKVNTM Gürün Şalı. 14 x 32 cm., Env. No. 114. FÖÇ	34

Şekil 2.3.20.1. : YKVNTM. 1cm ² lik Detay.	34
Şekil 3.2.21.1. : Çatma Yastık Yüzü. Uzunöz Koleksiyonu. FÖÇ	35
Şekil 3.2.21.1. : 1cm ² lik Detay Ön Yüzü. FÖÇ.	36
Şekil 3.2.21.1. : 1cm ² lik Detay Ters. FÖÇ.	36
Şekil 3.2.21.2. : TİEMB (Bursa) Çatma Yastık Yüzü Env. No. 2625. FÖÇ	37
Şekil 3.2.21.2. : TİEMB (Bursa) Detay. FÖÇ.	37
Şekil 4.1.1. : TSM 16. yy. II. Bayezit'in Kaftanı. 150 cm., Env No.13 / 37.	39
Şekil 4.1.1.1. : TSM. 16. Yüzyıl Dörtkaplan Çizgisi Arasındaki Naturalist Kompozisyon 141 cm., Env. No. 13 / 21.....	41
Şekil 4.1.1.2. : Skokloster Kilisesi, İsveç (Geijer 1951, No.54) Kemha Dini Elbise Parçası.....	41
Şekil 4.1.1.3. : TSM Kemha Kaftan Detay Env. No. 13 / 1966.	42
Şekil 4.1.1.4. : Metropolitan Müzesi Üsküdar Dokuması Kumaş Parçaları Env. No: 2002.494.801.	42
Şekil 4.1.1.4. : Metropolitan Müzesi "A" Kumaş Parçasının 10.8 x 33.3 cm., Yeniden Düzenlenmesi. "B" Deki Gibi Olabilir.	43
Şekil 4.1.1.5. : Museum Of Fine Art Boston Karşılıklı İki Yönlü Lotus Palmet Desenli Bir Boy Kumaş (Detay) Env.No 15.1300.	43
Şekil 4.1.1.6. : Mevlana Müzesi Konya. Kozalak Motifli Örtü. Env. No. 611	44
Şekil 4.1.1.7. : TSM 16. Yy Kemha Kaftan 139 cm., Env. No.13 / 584.	45
Şekil 4.1.2.1. : Devlet Tarih Müzesi Moskova, Eski Etnografya Müzesi 1928 Dolaşmalı Düzende Yerleştirilmiş Narlarla Desenli Bir Boy Kumaş, Env. No. Gım- 67148,Shch A-4648.	46
Şekil 4.1.2.2. : TSM Meyva Desenli Kaftan. 150 cm., Env.No. 13 / 176.	46
Şekil 4.1.3.1. : Şekil 4.1.1.4. Metropolitan Müzesi Üsküdar Dokuması Kumaş Parçalarından "B"Nin Düzenlenmesi, Env. No: 2002.494.801.	47
Şekil 4.1.3.2. : Metropol Müzesi, Muhtelif Dokuma Tekstil Parçaları Env. No. 2002.494.788.	48
Şekil 4.1.3.2. : Metropol Müzesi, Muhtelif Dokuma Tekstil Parçaları, "A" Tavus Tüyü Desenin Yeniden Düzenlenmesi.	48
Şekil 4.1.3.3. : MFA. Simurgla Bezeli Kemha. 13 x 14 cm., Env. No. 22.269	49
Şekil 4.1.3.4. : TSM Geyikli Kumaş Parçası. 15.2 x 14.2 cm., Env.No. 13 / 1746. ..50	
Şekil 4.1.4.1. : TSM. Uzatılmış Altıgen Ve Yıldız Desenli Bir Çift Kolluk Env.No. 13/1027.	50

Şekil 4.1.4.2. : TSM 16. Yüzyıl Üçgen Desenli Kese 68 cm., Env. No.13 / 260.	51
Şekil 4.1.5.1. : TSM. Kuran'dan Alıntılarla Bezeli Parça Kumaş, Olası Bir Kisve Şeridi Parçası Env. No. 13 / 1632	52
Şekil 4.1.5.1. : Kuran'dan Alıntılarla Bezeli Parça Kumaş, Olası Bir Kisve Şeridi Parçası	52
Şekil 4.1.5.2. : TSM.Dilimli Palmet Ve Bağlarla Dolu Kartuş Ve Madalyon Desenli Kisve Şeridi. Env. No. 13 / 1515.	
Şekil 4.2.1. : TSM. Çift Benek Çizgili Kolluk. 103 x 52 cm., Env. No. 13 / 983. ...	53
Şekil 4.2.2. : TSM. Güneş Desenli Kısa Kollu Kaftan. Env. No. 13 / 177.	53
Şekil 4.2.3. : Bm Rozet Ve Bulut Desenli Ortodoks Yunan Kilise Giysisi (Ayrıntı) 230 cm., Env. No. 9349 Vaftizci Yahya Manastırı, Serez'den.	54
Şekil 4.2.4. : Kunstgewerbemuseum. Rozet Ve Hilal Desenli Kumaş. 147.2 x 66.8 cm., Env. No. 01.69.	55
Şekil 5.1.1. : Londra Evrensel Sergisi 1851.	58
Şekil 5.1.2. : Türkiye 1867 Evrensel Sergisi.	58
Şekil 5.2.1. : TSM. Müzisyenler Ve Rakkase Levnî İmzalı 1720-25 Kağıt Üzerine Suluboya, Altın-Gümüş Yıldız. 14.2 x 9 cm., Env. No. H. 2164, Y.17b- 18a.	59
Şekil 5.2.2. : TSM.Levnî'nin Sünnet Düğünü Minyatürü, Env. No. A.3593, Y.97b .60	
Şekil 5.2.3. : TSM.Levnî'nin Sünnet Düğünü Minyatürü, Env. No.A.3594, Y.33a. .61	
Şekil 5.2.4. : TSM Kemha Loncası Geçit Törenini Gösteren Minyatürler. Env.No. Surname H. 1344_330b-331a.	62
Şekil 5.2.5. : S Ve İKV. Osmanlı Hareminden Betimleme 130 x 193.5 cm. Tuval Üzerine Yağlıboya. Franz Hermann, Hans Gemminger, Valentin Mueller (1654) ..	63
Şekil 5.2.6. : TSM. İstanbullu Hanım Ve Genç Kızı. İstanbul Anonim. 19. Yüzyılın Ortaları "Kitab-I Coğrafya" Adlı Eserden Suluboya Resim Bordürlü Kırmızı Deri Cilt. 26.3 x 16.6 cm., Env. No:. H.441.Y. 44a.	64
Şekil 5.2.7. : Ankara Etnografya Müzesi, Gelibolulu Kadın. İstanbul, Anonim 1818 Cıvarı. Kağıt Üzerine Suluboya 31.4 x 19.2 cm., Env. No: 8283, Y. 216.	65
Şekil 5.3.1. : S Ve İKV. Fransız Büyükelçisi Vergennes Kontu Charles Gravier'nin Türk Giysileri İçinde Portresi, 141.5 x 113 cm., Tuval Üstüne Yağlıboya. Antoine De Favray (1766).	67
Şekil 5.3.2. : S Ve İKV. Vergennes Kontesi'nin Türk Giysileri İçinde Portresi,129 x 96 cm., Tuval Üstüne Yağlıboya. Antoine De Favray (1766).	68

Şekil 5.3.3. : S Ve İKV. Türk Giysileri İçinde Bir Kadın, 62 x 47 cm., Parşömen Üstüne Pastel. Jean-Etienne Liotard (1740 - 1750).	69
Şekil 5.3.4. : S Ve İKV. Türk Giysileri İçinde Bir Avrupalı 84 x 68 cm., Tuval Üzerine Yağlıboya. Favray, Antoine (1706-1791).	70
Şekil 5.3.5. : S Ve İKV. İki Müzisyen Kız, Osman Hamdi Bey (1880) 58 x 39 cm., Tuval Üzerine Yağlıboya.	71
Şekil 5.3.6. : TSM Sultan III. Selim'in Tuğrası 42 x 55 cm., Env. No. 8 /180	72
Şekil 5.4.1.1. : SHM Osmanlı Sakız Adası, 18. Yüzyıl 68 x 88 cm., Env No. 15500-D.238.	74
Şekil 5.4.1.1. : Sakız Adası Seccadesinin Mührü.	75
Şekil 5.4.1.2. : Çeşitli Damgalar.	75
Şekil 5.4.1.3. : SHM. 18. Yüzyıl Sonu Çatma Yastık Yüzü 65.5 x 137.5 cm., Env. No. 10448-D. 124.	76
Şekil 5.4.1.4. : SHM 18. Yüzyıl Sonu. 61.5 x 106.5 cm., Env. No.17542-D.251	77
Şekil 5.4.1.5. : YKVNTM I□Pek Ve Pamuk Hereke Çatma Yastık Yüzü. 80 x 46.5 cm Env. No. Ç.27.	78
Şekil 5.4.1.6. : SHM 18. Yüzyıl Bordür Dokuma Parçası16 x 122 cm., Env. No. 12176-D.175.	79
Şekil 5.4.1.7. : TSM Avrupa 19. Yüzyıl İpek Çatma Yastık Yüzü 128 x 60 cm., Env. No. 13 / 1564.	80
Şekil 5.4.1.8. : SHM 19. Yüzyıl Hereke Çatma Yastık Yüzü 55 x 116 cm., Env. No. 2540-D.81.	82
Şekil 5.4.2.1. : SHM. Kadife Dokuma Parçası. 17 x 17 cm., Env. No. 9363-D.4. ...	83
Şekil 5.4.2.2. : TSM. II. Osman'a Ait Giysi. Env. No.13 / 365 (Eski Env. No. Xlrv. P1. No:3404).	84
Şekil 5.4.2.3. : TSM Taç Figürlü "Türk Rokoko" Env No. Xlrv Pl. No: 5826 (Eski Env No.).	85
Şekil 5.4.2.4. : TSM III. Ahmet'e Ait Kaftan Env. No. 13 / 532.	86
Şekil 5.4.2.5. : I. Mahmut'a Ait Şalvar TSM Env. No. 13 / 572 (Env No. LVIII. Pl. No. 3459 Tks).	87
Şekil 5.4.2.5. : Türk Rokoko'su Birim Motif.	88
Şekil 5.4.2.6. : TSM İpek Şalvar Env. No.13 / 571.....	88
Şekil 5.4.2.6. : Ampir Üslubundaki Desenden Detay.	89

Şekil 5.4.2.7. : Benaki Müzesi. Seraser Kumaş 18. yy. İlk Yarısı Env. No. 252	90
Şekil 5.4.2.8. : SHM. Sevai Sim Kaytan. 18. Yüzyıl.	91
Şekil 5.4.2.9. : TSM Gelinlik Olarak Dokunan Bir Kumaş Env.No. 13 / 1639 (Eski Env.No. LXII. Pl. 6527).	92
Şekil 5.4.2.10. : TSM.18. Yüzyıl Ortaları İpekli Ve Pamuklu Kumaş. 134 cm., Env. No. 13 / 1788.	93
Şekil 5.4.2.11. : SHM. 18. Yüzyıl Bursa Sevaî 15 x 13.5 cm., Env. No.17.	94
Şekil 5.4.2.12. : SHM. 18. Yüzyıl Türk Sevaî Bursa 52 x 52 cm. FÖÇ.	94
Şekil 5.4.2.12. : Motifin Ön Yüzü Ve Ters (Detay).	95
Şekil 5.4.2.13 : YKVNTM İpek Sevaî 23 x 13 cm., Env. No. 35. FÖÇ.	95
Şekil 5.4.2.13. : 1cm ² lik Alan, Detay.	95
Şekil 5.4.2.14 : SHM 19. Yüzyıl Sevaî, Sim Kordon.	96
Şekil 6.1. : TSM III. Selim'in Portresi Kostantin Kapıdağlı, 1803 Yağlıboya, 89 x 110 cm., Env. No.17 / 30	97
Şekil 6.1. : TSM III. Selim'in Portresi Detay.....	98
Şekil 6.1.1.1. : HAM. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü. 119.38 x 66.04 cm., Env. No: 1964.142	100
Şekil 6.1.1.1. : HAM. Detay, Env. No. 1964.142	101
Şekil 6.1.1.2. : HAM. Madalyon Tasarımlı Yastık. 124 x 59 cm., Env. No.1985.302	102
Şekil 6.1.2.1. : M.18. yy. Kadife Yastık Örtüsü. 38.1 x 25.4 cm., Env. No: 09.50.2181	103
Şekil 6.1.2.2. : M. 18. yy. Üsküdar Dokuma Kumaş Parçası. 118.1 x 64.8 cm., Env No. 17.22.4 / 2014	104
Şekil 6.1.2.3. : M. 18. yy. Üsküdar Dokuma Kumaş. 154.9 x 62.2 cm., Env. No. 17.22.5	105
Şekil 6.1.2.4. : M. 19. yy Üsküdar Kadife Kumaş. 151.1 x 118.1 cm., Env. No. 09.92.1.....	106
Şekil 6.1.2.5. : M. 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü, 116.8 x 61 cm., Env. No. 44.53.3	107
Şekil 6.1.2.6. : M. 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü, 116.8 x 62.2 cm., Env. No. 44.53.6	108
Şekil 6.1.2.7. : M. 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü 113 x 67.3 cm., Erişim No: 44.53.4	109

Şekil 6.1.2.8. : M. 19. yy. Üsküdar İpek Ve Altın Klaptan Kaplı Yastık Yüzü 119 .4 x 59.7 cm., Env. No. 44.53.5	110
Şekil 6.1.3.1. :19. yy Üsküdar İpek Ve Altın Klaptan Kaplı Yastık Yüzü 121.30 x 59.10 cm.....	111
Şekil 6.1.4.1. : V/A. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü. Env. No.101-1878.....	112
Şekil 6.1.4.2. : V/A 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü 132 x 58 cm. 630- 1860 (Haneda 1967, Pl. 100)	113
Şekil 6.1.4.3. : V/A Numune Kumaş Kataloğu	114
Şekil 6.1.4.3. : V/A. Numune Kumaşlara Ait Notlar	115
Şekil 6.1.5.1. : Müzayede, Sotheby's Ets 1744 'te Yer Alan Üsküdar Çatma Yastık Yüzü Ekran Sayfasında Yer Aldığı Gibi	116
Şekil 6.2.1.1.1. : TSM Üsküdar Çatma Yastık Yüzlerinin Kullanım Şekline Göre Ortadan Birleştirilmiş Görüntüsü 61.50 x 240 cm., Env. No.13/1435 Ve 13/1434. Fotoğraf Özel Çekim	118
Şekil 6.2.1.1.1. : Motif Detayı. FÖÇ.....	118
Şekil 6.2.1.1.1. : TSM. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü. 66 x 268 cm., Env. No. 13/1435	119
Şekil 6.2.1.1.1. : TSM. 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü. 66.5 x 119-240 cm., Env. No. 13/1434	120
Şekil 6.2.1.1.1. : 1 cm ² lik Detay Çekim. Fotoğraf Özel Çekim	121
Şekil 6.2.1.1.1. : 1 cm ² lik Detay Çekim. Klaptan İplik Ve Havların Konumlanması.....	121
Şekil 6.2.1.1.1. : 1 cm ² lik Detay Çekim. Çatma Yastık Yüzünün Tersine.....	122
Şekil 6.2.1.1.1. : Atkı İpliği Pamuk Detay. Fotoğraf Özel Çekim	122
Şekil 6.2.1.2.1. : TSM. 18. Yüzyılın Sonu Selimiye Kumaşı Entari 95 cm., Env. No. 13/809	123
Şekil 6.2.1.2.1. : Detay	124
Şekil 6.2.1.2.2. : TSM 18. Yüzyılın Sonu 70 cm., Env. No. 13/810	125
Şekil 6.2.1.2.2. : Detay	126
Şekil 6.2.1.2.3. : TSM Saliha Sultan Env. No. 13 / 816	127
Şekil 6.2.1.2.3. : TSM. 18. yy. Saliha Sultan'a Ait Çocuk Elbisesinin Ölçülendirilmesi	127
Şekil 6.2.1.2.3. : TSM Saliha Sultan Elbisesinin Arkası Ve Motif Yönü Detayda Yer almaktadır.	128

Şekil 6.2.1.2.3. : Detay.....	128
Şekil 6.2.1.2.3. : Detay,1 cm ² lik Alan	129
Şekil 6.2.1.2.3. : Detay, Pamuklu Astar Dokumanın 1 cm ² lik Alanı	129
Şekil 6.2.1.2.3. : Detay, Kesme Telle İşlenen Midye Formlu Süsleme	130
Şekil 6.2.1.2.3. : Elbisenin Kenar Suyu, Astar Ve Dikimi	130
Şekli 6.2.1.2.4. : TSM 19. Yüzyılın Başı 83 x 497 cm., Env. No. 13/1576	131
Şekil 6.2.1.2.4. : TSM Top Başı Mühürlü Selimiye Kumaşı. Env. No. 13 / 1576 ..	132
Şekli 6.2.1.2.5. : TSM 19. Yüzyılın Başı, 64 X193 cm., Env. No. 13/1850	133
Şekli 6.2.1.2.5. : Detay	134
Şekli 6.2.1.2.6. : TSM 18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreği 96 cm., Env. No. 13 / 812 (Eski Env No. LVIII.PI.No.624 Tks)	135
Şekli 6.2.1.2.7. : TSM. Çizgili Mavi Kemha Kaftan. Env.No. 13 / 554 (Eski Env. No. LVII.PI. No.795).....	136
Şekli 6.2.1.2.8. : TSM. Çocuk Yorganı. 105 x 101 cm., Env. No. 13 / 1954 (Eski Env.No. LXVI PI. No: 4629 TSM, LXVII PI. No: 5832 TSM).....	137
Şekli 6.2.1.2.9. : TSM. 18. Yüzyılın Sonu-19. Yüzyılın Başı, 127 cm., Env. No.13/1085.....	138
Şekli 6.2.1.2.9. : Detay	139
Şekli 6.2.1.2.10. : TSM 19. Yüzyılın Başı Selimiye Kumaşı 129 x 1072 cm., Env. No. 13/2316	140
Şekli 6.2.1.2.10. : Detay	141
Şekli 6.2.1.2.11. : TSM 18. Yüzyıl Sonu Atlas 130 cm., Env. No. 13/842	141
Şekil 6.2.2.1.1. : İBBŞM. 19. Yüzyıl Çatma Çatma Kumaş Parçası. 62 x 54 cm., Env. No. 3248.	142
Şekil 6.2.2.1.1. : İBBŞM. Detay	143
Şekil 6.2.2.1.1. : İBBŞM. Detay. 1cm ² lik Detay	144
Şekil 6.2.2.1.2. : İBBŞM. 19. yy. Çatma Yastık Yüzü. 123 x 65 cm., Env. No. 3247.....	145
Şekil 6.2.2.1.2. : İBBŞM. Detay Ortada Yer Alan Madalyon Motifinden Detay.....	146
Şekil 6.2.2.1.2. : İBBŞM. Detay Çözümlü Ve Atkı İpliklerinin Konumlanması Görülmektedir.....	147
Şekil 6.2.2.1.3. : İBBŞM. 19. Yüzyıl Çatma Yastık Yüzü. Env. No. 611.....	148
Şekil 6.2.2.1.3. : İBBŞM. Detay Ortada Yer Alan Oval Madalyon Motifi	149

Şekil 6.2.2.1.3. : İBBŞM. Detay, 1c lik Alan.....	149
Şekil 6.2.2.1.3. : İBBŞM. Detay	150
Şekil 6.2.2.1.4. : İBBŞM. 19. yy. Çatma Yastık Yüzü, 80 x 45 cm., Env. No. 613.....	151
Şekil 6.2.2.1.4. : İBBŞM. Detay Oval Madalyon Desen.....	152
Şekil 6.2.2.1.4. : İBBŞM. Detay, 1 cm ² lik Alan.....	152
Şekil 6.2.2.1.4. : İBBŞM. Detay, Bordür Ve Fiyonk Görünüşlü Köşe Motifi.....	153
Şekil 6.2.2.1.5. : İBBŞM. 19. yy. Çatma Yastık Yüzü, 99 x 53.5 cm., Env. No. 3246.....	154
Şekil 6.2.2.1.5. : İBBŞM. Detay.....	155
Şekil 6.2.2.1.5. : İBBŞM. Detay.....	156
Şekil 6.2.2.1.5. : İBBŞM. Detay.....	157
Şekil 6.2.2.2.1. : İBBŞM. 19. Yüzyıl. Selimiye Kumaş Parçası. 42 x 32 cm., Env. No.3257.....	158
Şekil 6.2.2.2.1. : İBBŞM. Detay	158
Şekil 6.2.2.2.2. : İBBŞM. 19. yy. Selimiye, 41.5 x 41 cm., Env. No. 3249.....	159
Şekil 6.2.2.2.3. : İBBŞM. 19. yy. Selimiye 41 x 29.5 cm., Env. No. 3251.....	160
Şekil 6.2.2.2.3. : İBBŞM. Detay.....	160
Şekil 6.2.2.2.4. : İBBŞM. 19. yy. Selimiye, 46.5 x 36 cm., Env. No. 3258.....	161
Şekil 6.2.2.2.5. : İBBŞM. 19. yy. Selimiye, 35 x 28 cm Env. No. 3259.....	161
Şekil 6.2.2.2.6. : İBBŞM. 19. yy. Selimiye, 72 x 45 cm Env. No. 3253.....	162
Şekil 6.2.2.2.6. : İBBŞM. Detay	162
Şekil 6.2.3.1.1. : SHM. 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü. 69 x 119 cm., 17629-D.266.	163
Şekil 6.2.3.1.2. : SHM. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü Env. No: 292-17884.	164
Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. 19. yy. Sevaî Üçetek Entari,118 cm., Env. No. 9504.	165
Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. Detay Resminde Raport Alanı Görülmektedir.....	166
Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. Klaptan İpliğin Kullanımı.....	167
Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. Kumaşın Tersî 1 cm ² lik Detay.....	167
Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. Detay (A) Kumaşın Yüzü (B) Kumaşın Tersî.....	168
Şekil 6.2.3.2.2. : SHM. Türk Kumaşları Selimî Savâî. 34 x 19 cm., Env. No. 74..	168
Şekil 6.2.3.2.2. : SHM. Detay.....	169
Şekil 6.2.3.2.3. : SHM. Selimiye Sevaî. 12 x 22 cm.	170
Şekil 6.2.3.2.3. : SHM. Detay.	171

Şekil 6.2.3.2.3. : SHM. Detay.	172
Şekil 6.2.3.2.4. : SHM. Selimi Sevaî Kumaş Parçası, 6 x 12 cm.	172
Şekil 6.2.3.2.4. : SHM. Detay.	172
Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. 19. Yüzyıl Selimi Sevaî Kumaşları, 50 x 33 cm.	173
Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. Detay.	174
Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. Detay.	175
Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. Detay.	175
Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. 18. yy. Selimi Sevaî. 15 x 21 cm.	176
Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. Detay.	177
Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. Detay.	177
Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. Detay.	178
Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. Sevaî. 29 x 32.5 cm., Env. No. 66.	178
Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. 1 cm ² lik Detay.	179
Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. 1 cm ² lik Detay.	179
Şekil 6.2.3.2.7. : SHM Kumaşın Yüzü (A) Ve Ters (B) Yer Almaktadır.	180
Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. 18. yy. Selimi Sevaî . 50 x 33 cm., Env. No. 19.	180
Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. 1 cm ² lik Alan Ve Klaptan İplikleri Oluşturan Metal Parçaları Okla Gösterilmiştir.	181
Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. Detay.	181
Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. Detay.	182
Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. Detay Klaptan İpliğin Kullanıldığı Bölge Okla Gösterilmiştir.....	182
Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. Sevaî Kumaş Parçası, 20 x 34 cm., Env. No. 75.	183
Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. Detay.....	184
Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. 1 cm ² lik Detay Katlanmış İplik Formları Görülmektedir.	184
Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. Detay. Klaptan İpliklerin Kullanımı Okla Gösterilmektedir.	185
Şekil 6.2.4.1.1. : YKVNTM. Üsküdar Çatma Yastık Yüzü, 26 x 30.5 cm., Env.No. Ç.24.	186
Şekil 6.2.4.1.1. : YKVNTM. Detay.	187
Şekil 6.2.4.1.1. : YKVNTM. Detay.	188
Şekil 6.2.4.1.2. : YKVNTM. Üsküdar Çatma Yasyık Yüzü Parçası Env. No. Ç.7.	188
Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. Üsküdar Savaîsi 16 x 23 cm., Env. No. E: 44.....	189

Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay, İki Farklı Renkte İpliğin Birbiriyle Katlanmıştır.	190
Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay.	191
Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. Detay, Atkıdan Klaptan İplik Kullanıldığı Görülmektedir.....	191
Şekil 6.2.4.2.2. : YKVNTM. Üsküdar Sevaî, 21 x 35 cm., Env. No. 31.....	192
Şekil 6.2.4.2.2. : YKVNTM. Detay.....	192
Şekil 6.2.4.2.2. : YKVNTM. Detay.	193
Şekil 6.2.4.2.3. : YKVNTM. Üsküdar Sevaî. 12 x 30 cm., Env. No: 37.	193
Şekil 6.2.4.2.3. : YKVNTM. Detay.	194
Şekil 6.2.4.2.4. : YKVNTM. İpek, Üsküdar Sevaî 22 x 25 cm., Env.No. E 38.....	194
Şekil 6.2.4.2.4. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay.	195
Şekil 6.2.4.2.4. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay, Klaptan İplik Kullanımı Okla Gösterilmektedir.	195
Şekil 6.2.4.2.5. : YKVNTM. Üsküdar Sevaî. 33 x 23 cm., Env. No. 43.	196
Şekil 6.2.4.2.5. : YKVNTM. Detay.	196
Şekil 6.2.4.2.5. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay.	197
Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. İpek Ve Klaptan Sevaî. 26 x 16 cm.	197
Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. Detay.	198
Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay.	198
Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. 1 cm ² lik Detay.	199
Şekil 6.2.4.2.7. : YKVNTM. Selimiye Kumaş Parçası 33 x 12 cm.	199
Şekil 6.2.4.2.8. : YKVNTM. 16 x 20 cm., Env. No. E.34.	200
Şekil 6.2.5.1. : AEK. 19. yy. Üsküdar Çatma Kadife Yastık Yüzü 120 x 60 cm....	202
Şekil 6.3.1.1. : 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzleri.	203
Şekil 6.3.1.2. : 19. yy. Üsküdar Çatma Yastık Yüzleri.	204
Şekil 6.3.1.3. : Farklı Koleksiyonlarda Bulunan Üsküdar Çatma Yastık Yüzleri...	205
Şekil 6.3.1.4. : Farklı Koleksiyonlarda Bulunan Üsküdar Çatma Yastık Yüzleri...	206
Şekil 6.3.1.5. : A (İBBŞM). Env. No. 613 Üsküdar Çatma Yastık Yüzü, (B) Antikacıların Elinde Bulunan Çatma Yastık Yüzü.....	207
Şekil 6.3.1.6. : YKVNTM. Üsküdar Çatma Yastık Yüzleri (A) Env. No. Ç.24. (B) Ç.7.	208
Şekil 6.3.2.1. : (A) BM. Env No. 252 (B) TSM Saliha Sultan'a ait, Env. No. 13 / 816.	208

Şekil 6.3.2.2. : V/A İle SHM Koleksiyonlarında Yer Alan İki Kumaş Parçası.	209
Şekil 6.3.2.3. : YKVNTM Koleksiyonlarında Yer Alan Üç Kumaş Parçası.....	211
Şekil 6.3.2.4. : YKVNTM Ve SHM Koleksiyonlarında Yer Alan İki Kumaş Parçası.....	212
Şekil 6.3.2.5. : YKVNTM ve SHM Koleksiyonlarında Yer Alan İki Kumaş Parçası Birim Motif.....	121
Şekil 6.3.2.5. : YKVNTM Ve SHM Koleksiyonlarında Yer Alan İki Kumaş Parçası.....	213
Şekil 6.3.3.1. : SHM Sevaî.....	214
Şekil 6.3.3.1. : SHM Sevaî Detay.....	214
Şekil 6.3.3.2. : YKVNTM Halep Sevaî.....	215
Şekil 6.3.3.2. : YKVNTM Halep Sevaî Detay.....	215
Şekil 6.3.3.3. : YKVNTM Halep Sevaî.....	216
Şekil 6.3.3.3. : YKVNTM Halep Sevaî Detay.....	216
Şekil 6.3.3.4. : YKVNTM Üsküdar Sevaî.....	217
Şekil 6.3.3.4. : YKVNTM Üsküdar Sevaî Detay.....	217
Şekil 7.1.1. : Desen Çizim.....	218
Şekil 7.1.1. : Ön Boyama	218
Şekil 7.1.1. : Desen Raportu Ve Dokuma Simülasyonu.....	219
Şekil 7.1.1. : Dokuma Simülasyonu. 5'li Çözü Ve Atkı Saten Örgüleriyle Örgülendirilmiştir.....	219
Şekil 7.1.2. : Desen Çizimi.....	220
Şekil 7.1.2. : Ön Boyama	220
Şekil 7.1.2. : Desen Raportu Ve Dokuma Simülasyonu	220
Şekil 7.1.2. : Dokuma Simülasyonu. 5'li Çözü Sateni, 5'li Atkı Saten Ve 1 Dolu 4 Boş Dimi Örgüleriyle Örgülendirilmiştir.....	221
Şekil 7.1.3. : Desen Çizim.....	221
Şekil 7.1.3. : Ön Boyama	221
Şekil 7.1.3. : Desen Raportu Ve Dokuma Simülasyonu	222
Şekil 7.1.3. : Dokuma Simülasyonu. 5'li Çözü Sateni, 5'li Atkı Saten Ve 1 Dolu 4 Boş Dimi Örgüleriyle Örgülendirilmiştir.....	222
Şekil 7.2.1. : Desen Çizim.....	223
Şekil 7.2.1. : Jakarlı Dokuma Tezgahında Dokuma Aşaması.....	225

Şekil 7.2.1. : Fular.....	226
Şekil. 7.2.1. : Fular Varyant.....	226
Şekil 7.2.1. : Portföy Çanta.....	227
Şekil 7.2.1. : Portföy Çanta.....	227
Şekil 7.2.1. : Portföy Çanta Varyant.....	228
Şekil 7.2.2. : Hatayi Örgülendirme.....	228
Şekil 7.2.2. : Fular Varyant.....	228
Şekil 7.2.2. : Fular.....	229
Şekil 7.2.3. : Desenin Örgülü Görüntüsü 5'li Saten Ve Türevleri Kullanılmıştır.....	229
Şekil 7.2.3. : Fular.....	230
Şekil 7.2.3. : Fular Varyant.....	230
Şekil 7.2.4. : Desenin Örgülü Görüntüsü 5'li Çözü Ve Atkı Sateni Kullanılmıştır.....	231
Şekil 7.2.4. : Fular.....	231
Şekil 7.2.5. : Desenin Örgülü Görüntüsü.....	232
Şekil 7.2.5. : Fular.....	232
Şekil 7.2.5. : Fular Varyant.....	232
Şekil 7.2.6. : Desenin Örgülü Görüntüsü 5'li Çözü Ve Atkı Sateni Kullanılmıştır.....	233
Şekil 7.2.6. : Fular.....	233
Şekil 7.2.6. : Mendil.....	234
Şekil 7.2.6. : Fular Varyant.....	234

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ
Anabilim Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Program : Tekstil ve Moda Tasarımı
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Şenay ALSAN
Tez Türü ve Tarihi : Sanatta Yeterlik - 2016

ÜSKÜDAR DOKUMALARININ (18. VE 19. YY) MÜZELERDE BULUNAN ÖRNEKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Tekstil tarihi, insanlık tarihi kadar derin bir geçmişe sahiptir. Tekstil konuları araştırılırken tekstilin tarihsel gelişimine değinilmesi bu açıdan bir gerekliliktir. Arkeolojik araştırmalarda ilk tekstil örneklerinin yer aldığı yerleşkeler ve bu tekstil örneklerinin konuya dahil edilmesi tekstil tarihinin başlangıcının belirlenmesi bakımından önemlidir.

Anadolu topraklarında uygarlık süren toplumlar, tekstil sanatları alanında sahip oldukları bilgi birikimi ve tecrübelerini Osmanlı İmparatorluğu zamanında daha da geliştirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğunda tekstilin ulaştığı en son noktaya bakıldığında İmparatorluğun son dönemlerinde Batı etkisi altına girildiği, geleneksel Osmanlı desen ve motif anlayışının değiştiği görülmektedir. Bu araştırmada Oryantalizm ile birlikte gelişen Türk Rokoko sanat anlayışının tekstil sanatlarında görülen en belirgin örnekleri incelenmiştir.

Sanayi Devriminin etkilerini azaltmak ve rekabet gücünü korumaya yönelik atılan adımlardan biri olarak, İmparatorluğun son dönemlerinde kurulan Üsküdar dokuma atölyelerinin kuruluş belgeleri ile bu merkezde dokunan kumaş örnekleri

(Üsküdar Çatmaları, Selimiye, Üsküdar Sevaî) çeşitli müzelerin envanterlerinde kayıtlı bulunmaktadır. Bu nedenle yurt dışı, yurt içi ve özel koleksiyonların envanter kayıtları, online koleksiyonlardan ve kaynaklardan araştırılmıştır.

Yapılan araştırmalarda benzer desen ve motif örnekleri karşılaştırılmıştır. Seçilen dokumaların farklı düzen ve kompozisyonlarının benzerlikleri (dönem, atölye ve hatta aynı tezgahda dokunup dokunmadığı gibi kriterler) belirlenmiştir.

Seçilen dokuma örneklerinin desenleri çizilmiş; bu desenler, yeniden motif ve kompozisyon olarak yorumlanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

Bu tezin araştırmaya konu olan Üsküdar Dokumalarının müzelerde bulunan 18. ve 19. yüzyıl örneklerinin yer aldığı bir kaynak olması da hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Çatma, Selimiye, Sevaî, Üsküdar.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Sevgi YÜKSEL UZUNÖZ
Program: : Textiles and Fashion Design
Department : Department of Textiles and Fashion Design
Thesis Supervisor : Dr. Senay ALSAN, Assistant Professor
Thesis Category, and Date : Proficiency in Art - 2016

A STUDY OF USKUDAR STYLE WEAVING SAMPLES (18TH and 19TH Century) IN THE MUSEUM INVENTORIES

ABSTRACT

Textile has a deep history as old as the history of mankind. Therefore, it is necessary to review historical development of the textile in this regard. Early human settlements with textile samples and including these samples in the investigation process is especially critical in archeological research to identify onset of textiles in its history.

Having had lived for thousands of years, the settlements of Anatolia further accumulated and built their knowledge and experience in textiles and in the art of textile during Ottoman period.

Looking at the Late Ottoman period textiles; it is seen that the empire had been under Western influence, and traditional Ottoman patterns and motifs changed accordingly. In this research, the most obvious examples of Turkish Rococo style textile arts, which developed together with Orientalism; were the focus of investigation.

The Uskudar Textile Ateliers were founded during late decades of the empire to decrease influences of industrial revolution and to protect competitive potential. The documents related to foundation of Uskudar Ateliers and the samples (Üsküdar Çatmaları, Selimiye, Üsküdar Sevaî) woven in these ateliers are now listed in the inventory records of various museums. Therefore, national, international, and private collections' inventory records were examined through online collections and resources.

The similar patterns and motif samples were compared during investigation process. Then, it was determined whether selected samples have similarities in terms of layout and composition; and further it was determined in relation to period it was woven, atelier and whether or not they were woven in the same spinning mules. Later, specifically selected samples' patterns included in the thesis were drawn, and then some of them were woven.

The findings of the study were analyzed and interpreted in the results chapter. This thesis is also aimed to be a resource of 18th and 19th Century Uskudar Weaving examples included in the museum inventories.

Keywords: Weaving, Çatma, Selimiye, Sevaî, Scutari.

1. GİRİŞ

Dokuma, çözümlü ipliklerinin desene göre yukarıya kaldırılarak ağızlığın açılması ve açılan ağızlıktan atkı ipliğinin atılması ile gerçekleştirilen bir eylemdir. Bu işlemin tekrarlanmasıyla kumaş dokunur. Kullanılan iplik ve desen özellikleri ayrı tutularak, ağızlık açma mekanizmaları olarak karşılaştırıldığında (jaka ağızlık açma sistemi hariç) benzer dokuma yöntemlerinin her yerde kullanıldığı kabul edilebilir.

18. yüzyıl Avrupası, "Sanayi Devrimi"nin ve teknolojik gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Jaka ağızlık açma mekanizması, bu dönemde bulunmuştur. Ağızlık açma mekanizmasını geliştiren Joseph-Marie Jacquard (1752-1834), kendi adını verdiği buluşu jaka ağızlık açma mekanizmasıyla çağa damga vurmuştur. Bunun sonucu olarak Avrupa kumaşları yeni pazar anlayışıyla Osmanlı pazarlarında tezgahları doldurmuştur. Buna karşın Sultan III. Mustafa, Osmanlı dokumalarının devamlılığını sürdürmek amacıyla Üsküdar Ayazma Camii yanına çatma dokuma tezgahları kurdu muştur. (Öz, 1965: 7) "III. Selim tarafından Üsküdar Selimiye Camii Külliyesi içinde" (Öz, 1965: 88) dokuma atölyesi kurulduğu kaynaklarda yer almaktadır. Tez, bu merkezlerde dokunan dokumaları kapsamaktadır. Bu bölgede dokunan "Üsküdar Dokumaları" müzelerin koleksiyonlarında özel bir yere sahiptir. Üsküdar bölgesine ait ve padişah ismiyle adlandırılan dokuma gruplarından olan "Selimiye" dokumaları, adını kurucusu III. Selim'den almıştır. Dokunduğu bölgenin adı ile birlikte adlandırılan dokumalar da vardır. Ankara Sofu, Bursa Çatması, Bilecik Çatması, Üsküdar Çatması gibi. "Üsküdar Çatmaları" bölgenin adını alması ve dokunduğu dönemin özelliklerini yansıtmaları bakımından araştırılmaya değerdir.

Araştırma konusu, içerik özellikleri bakımından sanat tarihi ve tekstil tasarım konularını kapsamaktadır. Tekstil tasarım literatüründe yer alan terimlerden konuyla ilgili olanlardan bazıları; kumaş, desen raporu, çözümlü, atkı sıklıkları, iplik çeşitleri, desen, kompozisyon, örgü vb. gibidir. Tekstil tasarımcısı olarak tekstil tasarımı açısından konuya tam karşılık gelecek tekstil terimlerinin kullanılması, yerinde ve uygun olacağı düşüncesiyle, gerekli görülmüştür. Nevber Gürsu'nun (1988: 18) ifade ettiği gibi:

Tarihlendirmek için en keskin ve sağlıklı yol, örneklerin diğer sanat eserleri ile olan karşılaştırılması ve teknik analizlerden alınan sonuçların beraber değerlendirilmesidir. Kumaş, ticari bir ürün olmasından dolayı uluslararası bir nitelik taşır. Dış ilişkilerden doğan karşılıklı sanatsal alışverişler, değişik ülkelerin kumaş desenlerinin birbirine benzemesine veya etki altında kalmasına yol açar. Dikkatli bir teknik analiz, bu sorunu kökünden çözebilir. Onun için saray sanatının önemli bir süsleme kolu olan saray kumaşları üzerinde yapılacak araştırmalar, bir anonim çalışma niteliğinde olmalıdır. Teknik eleman ile sanat tarihçisinin beraber yürüttüğü bir ekip çalışması en iyi ve doğru sonucu verir.

Araştırmada daha çok müzeler ve özel koleksiyonlar baz alınmıştır. Eserlerin korunma ve saklanma şartlarının birbirinden farklılık göstermesi nedeniyle her parça için aynı uygulama yapılamamıştır. Bazı dokumalar çerçevelenerek koruma altına alındığından fotoğraf çekimi bile güçlkle yapılabilmektedir. Bazı dokumalar yapıştırıldığı için kumaşın tersinin görülmesi mümkün olmamıştır. Bazı dokumaların sadece görsellerine ulaşılabilmiştir. Bazı görsellerin ise yayınlardan tarama ve fotoğraflamayla elde edilmesi mümkün olabilmektedir. Araştırma, kaynaklarının ulaşılabilir ve araştırılabilirliği bakımından değerlendirildiğinde, araştırma kaynaklarının kısıtlılıklarının göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi uygun olacaktır.

2. DOKUMA TARİHİ VE OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ'NDE DOKUMA MERKEZLERİ

Dokuma, iki iplik sisteminin bir noktada üst üste çakışmasından oluşan bir yapıdır. Dokuma yöntemi ile elde edilen tekstil ürününün esneklik, hava geçirme, sarma vb. fiziksel özelliklere sahip olmasından dolayı dokumanın kumaş elde etme yöntemi olarak kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir.

2.1. Dokumanın Tarihçesi Ve Gelişim Süreci

Arkeolojik kazılarda bulunan tekstil parçalarının direk olarak günümüze kadar gelmediği, kumaş parçalarının çürüdüğü bilinmektedir. Ancak C14 yöntemiyle kullanılan lif çeşitleri tespit edilebilmekte; tekstil parçalarının zeminde bıraktığı izlerden, bulunan dokuma tezgah parçaları ve aletlerinden ilk kumaş dokuma eyleminin tarihlendirilmesi mümkün olmaktadır.

Avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını sağlayan Buzul Çağı insanı, avladığı hayvanların post ve derilerinden de giyim ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalmıştır. (Fazlıoğlu 2001: 1)

Tekstilin izlerine yönelik yapılan bilimsel çalışmalar, arkeolojik araştırmalar ve gelişen teknolojinin imkanları sayesinde, tekstilin Neolitik dönemden daha öncelerine tarihlendiği Üst Paleolitik dönemde bitkisel liflerin kullanıldığına yönelik bazı kalıntıların bulunduğu belgelerle ortaya konmuş ve Üst Paleolitik dönemde iplik yapımında bitkisel liflerin kullanılması ve özellikle Avrupa'nın büyük bir bölümünde bu bitkisel liflerden yapılan ipliklerin dokumalarda kullanıldığı belirtilmiştir. (Soffer, Adovao, İllingworth, Amirkhanov, Praslov, Street 2000: 819)

İnsanlık tarihi süresince bilgi, birikim ve deneyimin aktarımı sayesinde günümüz teknolojisine ulaşan tekstil dokuma tezgahlarının ilk örneklerine arkeolojik bulgu ve yorumlar sayesinde ulaşılabilmektedir.

Pavlov I yerleşiminden ele geçen kil örneklerindeki tekstil izleri, iki ipliğin birbirine bükülmesiyle oluşturulmuş ipliklerden herhangi bir tezgah kullanılmaksızın el ile dokunduğu düşünülen dokuma kalıntıları, M.Ö.26.000'e tarihlenmektedir. (Adovasio, Soffer, Klima 1996: 527-530)

Paleolitik dönemde dokumanın yapıldığına dair kanıt olarak sunulan ve dokuma çubuğu adı verilen çeşitli hayvan kemiklerinden yapılmış aletler de dokumacılığın Paleolitik dönemde başladığını göstermektedir. (Soffer 2004: 407-413)

Dokuma yapmak için liflerin iplik formuna dönüştürülmesi, eğrilip bükülmesi gerekmektedir. Bunun için de bir aletin kullanılması gerekmektedir. Neolitik dönemde böyle bir işlem için alet kullanılması da önemli bir teknolojik gelişim olarak görülmektedir. (Fazlıoğlu 2001: 1)

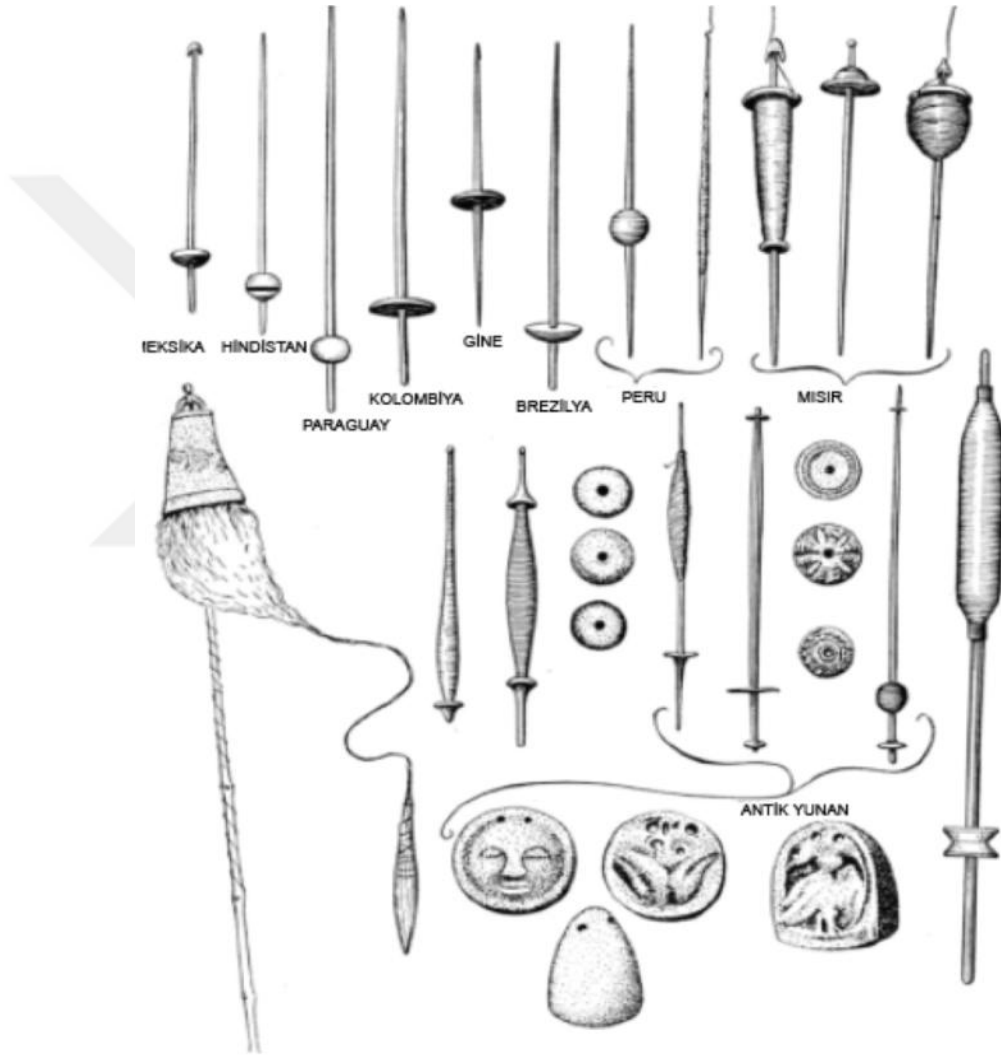
Dokumacılıkla ilgili en erken buluntuları Çatalhöyük'te 1961 yılında James Mellaart'ın yaptığı kazılarda ele geçen dokunmuş tekstil kalıntıları M.Ö. 6000 olarak tarihlendirilmekte ve Anadolu'da dokumacılığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Anadolu'nun dışında Kıbrıs, Girit ve Kıta Yunanistan'da da M.Ö. 5500'lerden başlayarak dokumayla ilgili buluntuların yoğunlaştığı görülmektedir. (Fazlıoğlu 2001: 2)

Keten ve bunun gibi bazı bitkisel liflerin dokumada kullanılan hammadde miktarını arttırdığı ve dolayısıyla bu artışın da üretime yansdığı düşünülmektedir. Tunç Çağı'ndaki bu artış büyük bir gelişim olarak görülmektedir. (Fazlıoğlu, 2001: 3)

M.Ö. 2. Binde Orta Tunç Çağı'nda yazılı kaynaklardan, dokumanın nasıl yapıldığı, dokunan kumaş çeşitleri ve isimleri öğrenilmektedir. Anadolu'nun aynı zamanda komşu bölgelerle kumaş ticareti yaptığı bilinmektedir. (Fazlıoğlu 2001: 4) Asurlu tüccarların Anadolu kentleri etrafında Karum adı verilen pazar merkezlerinde bakır, altın, gümüş, kalay ve dokuma kumaşlar ticareti yaptığı bilinmektedir. (Bahar 1994: 38) Asur'da dokunan veya Babil'den getirilen kumaşlar Asur'dan kervanlarla Anadolu'ya getirilmekteydi. (Koçak 2009: 215) Asurlular çoğunlukla Anadolu'ya getirdikleri Babil dokumalarını satmaktaydı. Dokumanın büyük bölümü tüccar aileler tarafından Asur'da hazırlanıp, ailenin Anadolu'daki reisine gönderilirdi. (Özgüç 2004: 11)

Metinlerde, Anadolu'ya gönderilmesi istenen kumaşların özelliklerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ayrıca metinlerde Anadolu'daki tüccarların Asur'daki eşlerine yazdıkları mektuplarda istedikleri kumaş türlerini, dokuma için gerekli yün miktarını ve kumaşların ölçüleriyle ilgili bilgi verdikleri görülmektedir. (Öz 2008 : 51) Yazıtlardan birçok kumaş türü ve bu kumaşların isimleri bilinmektedir. Abarnium / Abarna kumaşı Asur'dan gelen iyi cins kumaşlar arasında

gösterilmektedir. Akkidie ise Babil'den ithal edilen bir kumaş türüdür. (Koçak 2009: 215) Kültepe tabletlerinde adı sıkça geçen ve yünden yapılmış çok kaliteli bir kumaş türü olan Kutanum genelde şehir yöneticilerine hediye olarak verilmekteydi. Bunların dışında Buraum, Kamsun / Kamsitum, Kusitum, Lubusum, Makulium, Namassum, Nibrarun, Raqqutum, Surum, Sulupkaum, Sulhum gibi birçok kumaş ismi tabletlerde yer almaktadır. (Koçak 2009: 216-217)

Şekil 2.1.1. : Çeşitli uygarlıklara ait iğ ve ağırşaklar (Amsden 1932: Fig. 2)

Kaynak: Ergün, 2013: 22

Hititlerde dini törenlerde ve özellikle bayram ritüellerinde çok çeşitlilik gösteren giysilerden ve ritüellerde kullanılan malzemeler arasında yer alan değişik renklerdeki yünlerden dokumacılık sektörünün belirli bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır. (Reyhan, 2010: 76) Halkın kendi evinde dokuma işi ile uğraştığı,

kendi giyim eşyalarını kendilerinin yaptığı bilinmektedir. (Doğan-Alparslan, 2004: 54)

2.2. Osmanlı Döneminde Dokuma Merkezleri

Çok eski olan kumaş dokumacılığı Halifelikle başlar denilebilir. Sikke (para) bastırmak gibi, kumaş dokutmak da hükümdarların tekelindeydi. Kendilerine veya diğer hükümdarlara armağan olarak dokuturlardı. Bir giysilik olan bu dokumalara "Tiraz" denirdi. Özellikle Mısır'da İskenderiye, Tinniz, Dimyat illeri kumaşları ile ün yapmıştı. (Züber, 1972: 57)

Anadolu topraklarında pek çok uygarlık kurulmuş ve bu uygarlıkların kültür ve sanatları eserlerine yansımıştır. Emeviler zamanında başlayan ve hızla gelişen sanat dallarından biri olan dokumacılık, çalıştırılan işçi sayısı ve üretim hacmi bakımından en önemli endüstri kollarından biri olma durumuna gelmiştir. (Yıldız, 1988)

Selçuklular zamanında İran'da çok ilerlemiş olan kumaş sanatı sonraları Bağdat'tan Kuzey Afrika, Sicilya ve İspanya yolu ile Batı'ya geçmiştir. (Züber, 1972: 57) Selçuklular döneminden zamanımıza iki ipekli kumaşın ulaştığı ve bunlardan birinin kırmızı renkli bir kemha olup; kenarlarında "Alaaddin Ebul Keykubad bin Keyhüsrevé yazısı bulunduğu bildirilmektedir. Lyon Müzesinde bulunduğu Şekil 2.2.1. diğeri ise kırmızı telli ipek bir kumaş olduğu ve Berlin Staatliche Müzesinde bulunduğu bildirilmektedir. Şekil 2.2.2. (Berkol, 2013: 21)

Anadolu Selçukluları 3. Hükümdarı Alaaddin Keykubat'a ait eski Ortaçağ kadife kumaş, kırmızı (çözü) zemin üzerine, altın telle (atkı) dokunmuş arslan motifleri ve bitkisel arabesk doldurulmuş daire dizileri bulunan bu kumaşın, Selçuklu saray dokuma tezgahlarında dokunmuş olabileceği kabul edilmektedir. Lyon Dokuma Müzesi'nde bulunmaktadır. (Motif Handicrafts, 2015)

Şekil 2.2.1. : Alaeddin Keykubat 3. (1219-1237) Ortaçağ kadife kumaş parçası
Kaynak: Yatman, 1945: Resim 1

Bu büyük imparatorluğun kuruluşunun 13. yüzyıl sonu, 14. yüzyıl başı olduğu düşünülürse Klasik döneme gelinceye kadar bazı aşamalardan geçtiği açıktır. Bir taraftan Anadolu Selçuklulardan etkilenmiş, diğer taraftan Doğu ile Batı'yı bağlayan ticaret yolu üzerinde bulunduğundan her iki kültürle de temas içinde olmuştur. (Tezcan, 1991: 5)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Anadolu toprakları ve daha sonraları imparatorluk topraklarına katılan diğer bölgelerde dokuma sanatı, İmparatorluğun kronolojik gelişimine paralel bir gelişme göstermiştir. Ekonomik, ticari, sosyal nedenlerden dolayı dokuma sanatı, gelişmiş ve dünyada eşine rastlanmayan bir düzeye ulaşmıştır. Bu büyüme üretimi çeşitlendirmiş ve güçlü bir sanata dönüştürmüştür. (Gürsu, 1988: 17)

İpekçilik tarihi ile medeniyet tarihi arasında sıkı bir bağlılık vardır. İpek, insan zekasının bulunduğu ve yüzyıllar boyunca ürettiği, işlediği, dokuduğu ve üzerine anlamlar yüklediği değerli bir tabiat varlığıdır. Bir medeniyet tarihinden söz ederken önceliğin kültürel değerlere ve giyim - kuşama verilmesi yerinde olur. (Dalsar, 1960: 1-17)

Osmanlı İmparatorluğunda, XIV. yüzyılın sonlarına doğru ipekli dokumacılık oldukça gelişmiş bulunmaktadır. Timurlenk'in Yıldırım Bayezid'le 1404'te Ankara yakınlarında yaptığı savaştan sonra Yıldırım Bayezid'in Bursa'daki evinden alınan bir ipekli örtünün büyük bir sanat eseri olduğu kabul edilmektedir. (Dalsar, 1960: 25)

Coğrafi şartların uygun olması ve dokuma sanatına olan yatkınlığı bakımından Osmanlı İmparatorluğu zamanında Denizli, Alaşehir, Adana ve Bursa gibi önemli dokuma merkezleri oluşmuştur. (Dölen, 1992: 373) Arap gezgini İbni Batuta, buradaki dokumacılık için "Orada altın işlemeli pamuklu kumaşlar dokunur ki emsali yoktur." (Parmaksızoğlu, 1971: 14) diyerek 1331 yılında Denizli'de pamuklu dokumanın geldiği düzey hakkında bilgi vermektedir". (Dölen, 1992: 373)

Şekil 2.2.2. : Selçuk dönemi, 13. yüzyıl altın telli ipek kumaş 28 x 22.5 cm.
Kaynak: Gürsu, 1988: 31

Dokumacılık; bilgi, birikim, deneyimle birlikte kendi içinde iş kolları olan ve her birinin kendi içinde değerlendirildiği bir sanat dalıdır. Dokumanın ham maddesi olan ipek ipliği, ipek böceğinin belirli evrelerden geçmesi ile kozaya dönüşmesi, kozadan çekilmesi, bükülmesi, boyanması gibi işlemlerden sonra üretilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ipek böcekçiliğinin yapılabildiği ve ham ipeğin üretilbildiği yerler bakımından sınırlılık göstermektedir. Yılda bir kez üretilabilen ipek böcekçiliği aynı zamanda iklim şartlarına da bağlıdır. Dokuma merkezlerinin

uygun coğrafi şartların olduğu bölgelerde kurulduğu ve bu bölgelerin merkez olma özelliklerini asırlar boyu sürdürdüğü görülmektedir. "Bursa, bu merkezlerin ilkini oluşturmaktadır. XVI. yüzyılda İstanbul, bu merkezlere dahil olsa da saray atölyeleri için gerekli çözgü ipliklerinin hazırlanması gibi dokuma ön hazırlık işlemlerinin Bursa'da yapıldığına dair birçok kayıt vardır. Bursa, her dönemde dokumacılığın lokomotif ve önemli bir merkezi olma konumunu sürdürmüştür." (Gürsu, 1988: 18-19)

XVI. yüzyılda İstanbul, Kastamonu, Amasya, Sinop, Kayseri, Konya gibi merkezlerde dokuma yapılmaktaydı. Belirli alanlarda branşlaşma olduğundan yapılacak işlem için ilgili merkeze götürülen kumaşlar mamul hale getirilmekteydi. Bürümcük dokumaları Bursa'ya gelir ve burada boyanırdı. Gelibolu, "yelkenlik bez" üretiminde büyük üne kavuşmuştur. (Sahillioğlu, 1968: 61- 66)

Manisa, Bergama, Kırkağaç, Akhisar bölgelerinden İstanbul'a ham pamuk gelirdi. Kayseri, Tokat, Amasya'da boyama işlemlerinin yapıldığı büyük boyahaneler vardı. Pamuklu sanayii merkezleri arasında Batı Anadolu'da Tire, Denizli, Menemen, Manisa, Çine Bergama, Orta Anadolu'da Hamid-eli bölgesi, Karaman, Konya ve Niğde, Kuzey Anadolu'da Merzifon, Zile, Tokat, Kastamonu, Küre ve Tosya gibi yerler sayılabilir. Meselâ, Manisa, Akhisar, Menemen, Lefke, Tire, Bergama, Birgi gibi bölgelerde donanma ve tersanenin ihtiyacı için yelken bezi, tente bezi, forsalar için de esir gömlekligi dokunur, bu da cullâh ve bez satıcıları için canlı bir alışveriş sağlardı. (Emecen, 1993: 84)

Bu merkezlere çoğu ham olarak gelen pamuklular boyanır, cendereye çekilir ve sonra tam mamul olarak ihraç olunurdu. (Dölen, 1992: 375)

Dokuma merkezlerinden Bursa'da Futa ve Beledi denilen kumaşı dokuyan kişilere de Culah tayfası denirdi. (Dalsar, 1960: 315)

Geçimini hayvancılıkla sağlayan Orta Asya Türkleri, bu geleneklerini Anadolu'da da sürdürmüşlerdir. Ankara tiftik keçisinden elde edilen yünlü dokuma Ankara sofı olarak ün yapmış ve ülke dışında da aranılan kumaşlar sınıfında yer almıştır. (Dölen, 1992: 375) Ankara'ya altı saat uzaklıkta Zir ilçesinin merkezi olan Istanos kasabasında ünlü sof ve şâli, vilayet merkezi Ankara'da gayet ince, güzel kadın ve erkek çorapları, eldivenler, kalın ve tüylü boyun atkıları, karyola örtüleri, yastık yüzleri, seccadeler, kadın ve çocuklar için ceketler dokunurdu. (Su, 1982: 71)

İpekli kumaşlara gösterilen ilgi, ipekli dokumaya yönelimi ve beraberinde ipekli dokumanın yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu ilginin olumlu yanları olmakla birlikte sakıncaları da bulunmaktadır. İnce bir zevk ve sanat eseri olan ipekli dokumaların belli merkezlerde toplanması, kalite kontrolü vb. kolaylıklar sağlamaktadır. 16. yüzyılda İstanbul, Edirne, Konya, Halep, Şam, Bağdat gibi şehirler bu işe heves etmişlerdir. (Dalsar, 1960: 295)

Tarihçi Ahmet Refik'in, "İstanbul Hayatı" adlı eserinde İstanbul'da dokunan kumaşlara ait belgelerden, Bursa'da her türlü ipekli kumaşın dokunduğu ve rağbet gördüğü bir sırada, İstanbul'da ipekli kumaşların dokunmaya başladığı ve 1564 yılında bu dokumacıların sayısının 318 'e kadar çıktığı bilgisi yer almaktadır. (Dalsar, 1960: 295) 16. yüzyılda Bursa ve Üsküdar'ın dokumalarından bahsederken (Taylan, 1945: 18-21) ifade ettiği gibi:

Türk kadifeleri, bugün, çok nâdir birer metadır. Bunların en kıymetlisi sanat eserlerimizin en tekâmül ettiği devir olan on altıncı asırda yapılmıştır. Bu nefaisi dokuma şerefini ise Bursa ve Üsküdar kazanmıştır.

Boğaziçi'nde ise Üsküdar'ın mahallesinde çatma ve kadife işleyen tezgahlar vardı; ...İstanbul, kadife ve kumaş alışverişinin mühim bir merkezi idi. Cenova'dan ve Sicilya'dan Türk zevkini taşıyan kumaş ve kadifeler geliyor, piyasada Bursa ve Üsküdar mallarıyla rekabet etmeye çalışıyordu.

David Urquhart, pamuklu ithalatının Osmanlı dokuma sanayii için yıkıcı etkilerinden söz ederken "Üsküdar'da 600 tezgahtan 1821'de ancak 21'i kalmıştır" der. (İnalçık, 1996: 315-317) Bu bilgi; Üsküdar'ın 16. yüzyılda Bursa dokumaları ile birlikte kazandığı ünden bahsedilirken 19. yüzyılın ilk çeyreğinde gelinen durumu açıklaması bakımından önemlidir.

Osmanlı toplumunda pamuk ve ipek pamuk karışımı dokumaların kullanım alanları oldukça genişti. Saray eşya defterleri, ölmüş kişilerin mahkemece saptanan eşya listeleri ve gümrük *ruzname* kayıtları bunu açıkça ortaya koymaktadır. Sarıklarda ve kadın başlıklarında kullanılan tül ve tülbent (dülbent) çeşitlerinden şalvar, kaftan, iç-çamaşır, yorgan, mendil ve yağlıklardan hamam peştemalı ve havlulara, yastık ve minderlerden duvar ve kapı askı ve perdelerine kadar pek çok eşya pamuklu bez ve kumaşlardan yapılırdı. 1640

tarihli narh defterinde 24 çeşit *dülbent* yer almaktadır. Bu çeşitlilik ve talep ancak kentlerde köylerde çok yaygın bir el dokuma sanayii ile karşılanabilirdi. (Dölen, 1992: 374)

El dokuma yaygın olarak köylere kadar halkın her kesiminin özenle yapabildiği bir sanayii sektörü iken; saray dokumaları belirli merkezlerde ve sıkı denetimler altında yapılıyordu. İpek ipliğinin diğer ipliklere oranla daha çok kullanılmasıyla ipekli dokuma üretimi artmış ve bu durum, ipekçiliğin gelişmesini de sağlamıştır. (Dalsar, 1960: 1-17)

İmparatorluğun gücünü simgeleyen ipekli dokuma kumaşlar, aynı zamanda yurt dışından gelen elçilere verilen çok değerli eşyalar arasında yer almıştır. 16. yüzyılın ortasına doğru ipekli dokumacılık çeşitlenmiş, Bursa'nın dışında İstanbul, Edirne, Amasya, Denizli, İzmir ve Konya gibi yerlerde ipekli kumaşlar dokunmuş, her tabakadan halk ipekli elbiseler giymek imkanı bulmuştur. (Dalsar, 1960: 1-17)

18. yüzyılda, Türk kumaş ve kadifeciliğinde her yönden bir düşkünlük devam etmektedir. (Öz, 1951: 42)

18. yüzyılda Bursa ipekçiliğinin zayıfladığı yıllarda Sultan III. Mustafa, Üsküdar Ayazma Camii yanına çatma dokuma tezgahları kurdurmuştur. (Öz, 1965: 7) Son çatma tezgahları ise III. Selim tarafından Üsküdar Selimiye Camii Külliyesi içinde kurdurulmuştur. (Öz, 1965: 88) "1883 Bursa Salnamesinde" (Öz, 1951: 53) Bilecik kadifeciliği ve özellikle çatma yastıkları hakkında bilgi bulunmaktadır. (Tezcan, 1991: 8) Bilecik kadifeleri içinde "Bilecik kasabasında sade yastık ve tomar ve döşeme namlarıyla üç nev'i kadife neşçeder, 65 tezgah olup tahkikatımıza göre bunları eski usul üzere iki kişi karşılıklı dokumak suretiyle hav ve nakış verir" (Öz, 1951: 55) denilmektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde devlet eliyle büyük sanayi kuruluşlarının kurulması sürdürülmüştür. III. Selim döneminde 1805'te Beykoz'da bir kağıt fabrikası ile bir çuha fabrikası kurulmuştur. 1836'da İstanbul'a gelen Miss Pardoe, bu kuruluşlar için şunları yazmaktadır:

"Hünkar İskelesi mevkiinin arkasında sıra tepeler vardır. Bu tepelerin sol tarafında büyük bir kumaş fabrikası ile bir kağıt imalathanesi bulunmaktadır. Bu tesisler, geniş bir alan üzerine kurulmuşlardır. Sultan Mahmud'un getirdiği muazzam makinelerle işlerler. Padişah bu fabrikaların nasıl çalıştıklarını görmeye geldiği zaman oturmak için kendine bir köşk

yaptırmıştır. Fakat bu makineler yıprandıkça işler durmuştur. Şimdi çuha fabrikası günden güne harap olmaktadır. Kağıt imalathanesi işleten su değirmeninin çarklarını döndürmek için yatağından buraya çevrilen su, vadinin içine yayılıp ziyan olmakta, denize akıp gitmektedir."

Görüldüğü gibi, III. Selim dönemindeki bu girişimlerden istenilen sonuç alınamamıştır. (Dölen, 1992: 396-397)

Feshane ve Hereke, 19. yüzyıl ortalarında sultanlar tarafından kurulan fabrikalarda çatma yastık yüzleri dokunmuştur. Hereke çatma yastık yüzleri tamamen Batı zevkine uygundur. 19. yüzyılda Avrupa, Osmanlı pazarı için Türk zevkine uygun yastıklar ürettiyordu ki, bunları gerçekten Hereke ile ayırmak güçtür. (Tezcan, 1991: 8)

Kumaşçılık sanatının tamamen durduğu bir sırada 1843 senesinde İzmit sahillerinde Ulupınarın aktığı Hereke'de ipekli kumaşlar da yapılmak üzere bir fabrika kurulmuştur. İlk kuruluşunda 25 ipekli tezgahı bulunan ve jakar usul ile çalışan bu fabrikanın çıkardığı kumaşlar beğenildiğinden, bilhassa sarayların tefrişinde lüzumlu olan kumaşlar burada yapılması uygun görülmüş ve 1849 senesinde üç katlı bir kemha dairesi ilave kılınmıştır. (Öz, 1951: 55) Jakar ağızlık açma tekniği ile çok karmaşık desenleri, örneğin resimleri veya manzaraları dokuyabilir. Bu geniş desenleme imkânı, sistemin çok fazla sayıda çözgü ipliğine ayrı ayrı hareket verebilmesinden kaynaklanmaktadır. (Alpay, 1985: 96)

Yüz yıl kadar yaşayan bu fabrika nefis ve pek dayanıklı kumaş ve çatmalar dokumuş olmasına rağmen 1936 yılında kumaş kısmına son verilmiştir. (Öz, 1951: 55) Hereke fabrikasında üç tür kumaş dokunurdu: Saray için döşemelik kumaşlar, Fransız kumaşlarını hatırlatan Batı zevkindeki kumaşlar ve Türk Rokoko üslubunda kumaşlar. 1936 yılında Hereke fabrikasının kumaş kısmına son verilerek sadece halı imalatı yapılmıştır. (Salman, 1994)

1844'te İzmit Çuha Fabrikası kurulmuş, devletin ve ordunun kumaş ihtiyacı buradan karşılanmaya çalışılmıştır. Bu fabrika, yapılan ilavelerle 1945'lere kadar çalışmıştır. Bunların dışında 1855'te Bursa İpekli Mensucat Fabrikası, Balıkesir Aba Fabrikası, 1850'de Basmahane Fabrikası, İzmir Pamuklu Mensucat, 1885'te İzmir Şark Sanayii, 1889'da Yedikule İplik Fabrikası, 1904'te Adana Simyanoğlu Fabrikası kurularak üretim yapılmaya çalışılmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu da tekstilde, endüstrileşmeye bir geçiş yaşamıştır. (Salman, 1994)

Her şeyden önemlisi 19. yüzyılda geleneksel kıyafet biçimlerimiz de değişmiştir. 1828'de yayınlanan bir nizamnameyle yapılan kıyafet değişikliği etraflıca anlatılmış, kimin ne giyeceği belirtilmiştir. Yüzyıllardır giyilen kaftan da bu yasayla kaldırılmıştır. (Salman, 1994)

2.3. Sanayi Devrimi Ve Osmanlı Dokuma Merkezlerine Etkisi

Sanayi devrimi tarım temeline dayalı bir ekonomiden sanayi ve ticaret temeline dayalı bir ekonomiye hızlı bir geçişi gösterir. Sanayi devrimi uygun koşulların bir araya gelmesi sonucunda ilk kez 1750- 1850 döneminde İngiltere'de ortaya çıktı. İngiltere'yi Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri izledi. (Dölen, 1992: 22)

Sanayi devrimi ile birlikte pek çok alanda yeni buluş ve icatlar yapılmıştır. Tekstil açısından bakılacak olursa, kuşkusuz "dokuma tezgahlarının dokuma makinesi durumuna gelmesi için üç temel sistem olan ağızlık açma, atkı atma ve tefeleme sistemlerinin mekanikleştirilerek kol gücü yerine başka bir güç kaynağının kullanılması" (Dölen, 1992: 302) dır. Bu güç; önce buhar, daha sonra elektrik olacaktır.

17. yüzyıla gelinceye kadar dokuma tezgahının tasarımında önemli bir gelişme görülmemekle birlikte, Flaman dokumacıların bazı çalışmaları olduğu ve bunların İngiltere'deki tezgahların yapımına yeniden yön verdiği bilinmektedir. 1733 yılında İngiliz John Kay mekiğe küçük tekerlekler takarak mekiğin basit bir mekanizma yardımıyla fırlatılmasını sağlamıştır. Çok basit gibi görünen bu sistemin bulunuşu, dokuma işlemini çok kolaylaştırarak üretimi olağanüstü arttırmıştır. (Dölen, 1992: 294 - 295)

Kay'ın mekik atma işlemini otomatikleştirmeye yönelik çalışmalarının sonunda dokumacı bir ipi çektiğinde mekik, tezgahın ucundan öteki ucuna uçarak gidiyordu. Bu nedenle bu mekiğe *uçan mekik (flying shuttle)* adı verildi. Bunu iplik eğirmeye yönelik çalışmalar takip etti.

Cartwright, dokumacılığı mekanikleştirmek için Sir Richard Arkwright'ın iplik eğirme işletmesinden esinlenerek bir yıllık çalışma sonucunda ilk düşey çözümlü mekanik dokuma tezgahını yaptı. Bunu geliştirerek 1786'da çözümleri yatay konumda olan tezgahın patentini aldı.

Çekmeli tezgahlar dokuma işleminin bulunuşundan beri insanları düşündüren en önemli sorunlardan biri çeşitli renklerde iplikler kullanarak desenli kumaşların dokunması olmuştur. Bir desenin dokunabilmesi için deseni oluşturacak çözgü ipliğinin yukarıya kaldırılarak ağızlığın açılması gerekir. Bu amaçla kullanılan "çekmeli tezgah"lar İÖ 9.-3. yüzyıllar arasında Çin'de özellikle ipekli dokumacılığı için bulunarak geliştirilmiştir. İS 3. yüzyılda Ortadoğu ve Anadolu'ya ve Ortaçağda da Avrupa'ya geçmiştir. Ortaçağda Anadolu'da pedallarla çalışan Beledi dokuma tezgahı geliştirilmiştir. Avrupa'da 18. yüzyıla kadar temel sistem korunarak çekmeli tezgahlar geliştirilmiştir. Desenli dokuma işleminin otomatik denetlenebilir biçime getirilmesi 18. yüzyıl sonunda Fransa'da J.M. Jacquard tarafından yapılmıştır. (Dölen, 1992: 317)

Ağızlık açma sistemlerinin mekanikleştirilmesi yönündeki çalışmalar Jacquard'ın buluşu ile doruğa ulaşmış, birçok ülkede ve özellikle İngiltere'de 1820'li yıllardan sonra hızla yaygınlaşan jakarlı tezgahlar çağdaş dokuma endüstrisinin yolunu açmıştır. (Dölen, 1992: 322)

Otomatik tezgahların hızla yaygınlaşması ile "1813'te 2.400 olan otomatik tezgah sayısı 1833'te 100.000 dolayına yükselmiştir." (Dölen, 1992: 322) Bu süreçte, dokuma Osmanlı'da "sanat" iken, Avrupa'da "sanayi"leşmişti.

17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu birçok kuşatma ve savaş yaşamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ekonomik ve siyasi yönden devlet sarsılmaya başlamıştır. (Salman, 1994)

Osmanlıların ipekli kumaş aldıkları Doğu memleketleri arasında Çin, İran, Bağdat ve Şam en başta gelmektedir (Dalsar, 1960: 22).

17. yüzyılın ilk yarısında İran savaşları Doğu'dan kumaş ithalatını engellerken, İngiltere'den yapılan kumaş ithalatının artmasına neden oldu. *Londrine* ve *skarlet* adı verilen İngiliz çuhaları Osmanlı pazarını ele geçirdi. İngilizlerin satın aldıkları malların başında ise *Ankara sofı* ve *muhayyer (mohair)* adı verilen tiftik kumaşlar geliyordu. (Dölen, 1992: 376) Bununla birlikte, dış pazarlar yavaş yavaş kaybedilirken dışarıdan alınan mamül ürün miktarı da git gide artmaya başlamıştır. (Dölen, 1992: 382)

17. yüzyılın başlarından başlayarak bazı iç ve dış nedenlerle nitelikli Osmanlı kumaşları yerine bunların taklitleri durumunda olan ucuz İtalyan ve Fransız kumaşları, pazarı kaplamaya başladı. (Dölen, 1992: 382) Avrupa'nın makine

mamüllerini satan aracı henüz köylünün aradığı adam olmamış görünüyordu. (İnalçık, 1996: 315-317)

1850'de İngiltere'den yapılan ithalatın toplamı yaklaşık sekiz buçuk milyon İngiliz sterlinine erişmiş olup bunun yaklaşık üç milyonunu dokumalar oluşturmaktadı idi. 1878 - 1880 döneminde İngiltere payı, ithalatın toplamında yüzde 45'ti. David Urquhart, pamuklu ithalatının Osmanlı dokuma sanayii için yıkıcı etkilerinden söz ederken Üsküdar'da 600 tezgahtan 1821'de ancak 21'inin kaldığını belirtir. 1840'lardan söz ederken C. Hamlin der ki:

Bu perişanlığı, 1868 tarihli bir Osmanlı belgesi şöyle tanımlamaktadır: İstanbul ve Üsküdar'da min'el - kadim 2750 aded kumaşçı destgahi bulunarak bu sanatla İslam ve Hıristiyan teba'a - yi Devlet-i Aliyye'den 3500 kadar nüfus taayyüş etmekte iken, otuz kırk sene zarfında bu destgahlar yirmi beşe ve kumaşçı esnafı usta ve kalfalar olarak kırk nefere tenezzül etmiş ve kemhacı esnafının 350 destgahi olup...Burada sözü edilen "kumaşçı" esnafı herhalde pamuklu dokumacıları olmalıdır. Urquhart'ın iyi bilgi aldığı anlaşılıyor. Osmanlı kaynağı çöküşün başlangıcı olarak 1828-1838 yıllarını gösterir. Başka kaynaklarda, bu beklenmedik çöküşü yansıtan başka birçok gözlem vardır. Bizim için burada önemli olan nokta, değişikliğin ani ve yıkıcı etkisini, 1825-1830 yıllarında herkesin gözüne çarpar bir biçimde gösterdiğini saptamaktır. İngiltere'deki Sanayi Devrimi ile Ortadoğu'daki Çöküş Dönemi 1820-1840 olarak saptanabilir. Fakat yine de asıl büyük pazarın, köylünün harcadığı kaba bez piyasasının ele geçmesi zaman alacaktır. (İnalçık, 1996: 315-317)

19. yüzyılda saray yaşantısında hızlı bir değişim yaşanmıştır. Sultanlar yüzyıllardır yaşadıkları Topkapı Sarayı'nı terk ederek yeni saraylar yaptırmışlar ve buralarda yaşamışlardır. Topkapı Sarayı'ndaki ehl-i hiref teşkilatı da dağılmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen Üsküdar çatmaları ve Selimiye kumaşlarıyla, kumaş sanatı bir süre daha yaşamıştır. (Salman, 1994)

Jakarlı dokuma tezgahlarının 19. yüzyılın başında İstanbul'a getirilmesiyle sevaif dokuma çeşitlerinin dokunmasına başlanmıştır. Sultan III. Selim'in (1789-1807) desteklediği bu yeni atölyelerin kuruluş amaçlarından biri ithal edilen pahalı kumaşların alınmasının önüne geçmektir. Fransız kumaş desenlerinden etkilenen bu yeni dokumalar, yollu ve stilize küçük çiçek desenlidir. Bu dönemde yerli dokumalar kullanılmaya devam edilmekle birlikte

Fransa'dan ve Hindistan'dan küçük çiçekli desenli kumaşlar, brokarlar ithal edilmektedir. (Berkol, 2013: 47)

2.3.1. Üsküdar Dokuma Atölyeleri

Üsküdar'ın Anadolu yakasında ve Avrupa yakasına bağlanan en kısa mesafede olması ve jeopolitik konumu itibari ile tarih boyunca Üsküdar, önemli yerleşim merkezlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Bu özelliklerinden dolayı Bizans zamanında adı Hrisopolis; yani "Altın Şehir"di. Buraya niçin "altın" sıfatının yakıştırıldığı bilinmemekle birlikte, kimi zaman doğal güzelliğine, kimi zaman da maddi getirisinden dolayı olabileceği görüşü ön plana çıkmaktadır. "İkinci kategoriye uyan bir yoruma göre, Üsküdar, Boğaziçi'ndeki konumundan ötürü, buradan gelip geçen ticaret gemilerinden geçiş ücreti alınan yerdi ve bu nedenle zenginleşmişti." (Erdem, 2010: 20)

Bu özelliklerinden dolayı Üsküdar 18. yüzyılda dokuma merkezi olarak seçilmiş olabilir.

2.3.1.1. Üsküdar Ayazma Camii Yanı Dokuma Atölyesi

"Bu cami Üsküdar'da Asya'nın Avrupa'ya elini uzattığı hakim ve tarihî bir tepenin, Damalis Burnu'nun, üstüne yapılmıştır. Kız Kulesi, bu camiinin Sarayburnu'na uzanmış bir eli gibidir. Üsküdar'da daha muhteşem, daha büyük camiler vardır. Fakat hiçbirinin yeri, Ayazma Camii'ninki kadar güzel ve hakim değildir." (Konyalı, 1976: 96)

"Şeref-abad Sahil Sarayı" denilen kasrın arkalarında yıkılan eski Ayazma Sarayı'nın bahçesine kurulduğunu da Topkapı Sarayı Arşivi'nde 5466 numarayla kayıtlı bir vesikadan öğreniyoruz." (Konyalı, 1976: 99)

Topkapı Sarayı Arşivinde Üsküdar'daki Ayazma Camii'nin 1758 tarihli inşaat defterinde, bu camiye vakıf olarak 40 yastıkçı karhanesinin ve bir lonca odasının ve bir harir bükücü karhanesinin yapıldığını bulabildik. (Öz, 1951: 44)

Şekil 2.3.1.1.1. : Üsküdar Ayazma Cami.

Kaynak: <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51198>

Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2016

2.3.1.2. Üsküdar Selimiye Camii Külliyesi İçi Dokuma Atölyesi

Selimiye Camii Külliyesi, "Üsküdar'da kendi adını verdiği Sultan III. Selim sitesi arasındadır. Cami, mahfel, şariyye hane (erzak deposu), kışla, hamam, mektep, tekke, kumaş ve kadife imalathaneleri, çarşı ve meşrutalardan oluşan bu site Marmara'ya ve Haliç'e bakan hakim bir tepe üzerinde kurulmuştur." (Konyalı, 1976: 259)

Ma'bedin Kible Kapısı, som ak mermerden bir tak halindedir. Üstünü yapraklar süsler. Üstünde Sultan III. Selim'in tuğrası, altında da güzel bir ta'lik ile dört satır halinde yazılı olan kitabede Hicrî 1219, Miladî 1804 yılında tamamlandığı yazılmaktadır. Selimiye Camii'nin dört tarafına konaklar, evler, kumaş karhaneleri ve başka binalar yaptırmıştı. Bunların hepsi camiin gelir vakıfları arasında idi. (Konyalı, 1976: 266)

III. Selim tarafından Selimiye Camii de yaptırıldığı zaman aynı esnaf için vakıf dükkanları yaptırılmıştır. Üsküdar'da yapılan son dönem kumaşlarına Selimiye adı verilmiştir. (Öz, 1951: 44)

Selimiye kumaşlarının yabancı kaynaklarda yer aldığını (Taylan, 1945: 24) ifade ettiği gibi,

Bursa'da bizim brokar (brocart) dediğimiz ipek kumaştan da dokurlar; bu, sırmalı ve üzeri çiçek tezyinatlı çok güzel bir kumaştır. Bu kumaş Sultan III. Selim zamanında icat edildiği için Türkler buna "Selimiye" adını vermişlerdir. Selimiye denen kumaş ancak İstanbul haremlerine satılır.

Şekil 2.3.1.2.1. : Üsküdar Selimiye Camisi. Thomas Allom gravür: 12.6 x 19.3 cm., TSM, Y.B. 3452, s.74.

Kaynak : Ortaylı, ve diğ., 2009: 167.

Üsküdar Selimiye Camisi baldakentipinde yapılmıştır. Yapı, zarif barok yorumuyla dikkat çekmekle birlikte geleneksel cami tasarımından tümüyle uzaklaşmamıştır. 16. ve 17. yy. cami gravürlerinde genellikle sadece yapılar resmedilirken, 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yy. boyunca cami resimleri, bu gravürde de görüldüğü gibi sohbet eden dinlenen insanlar ve satıcılarla birlikte yaşayan kent görüntüleri içinde betimlenmiştir.

İngiliz mimar ve ressam Thomas Allom (1804-72), 1834-37 yılları arasında çıktığı yakınoğu gezisi sırasında yaptığı resimleriyle ün kazanmıştır. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 167)

3. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ DOKUMA KUMAŞ ÇEŞİTLERİ

Dokuma kumaşların sınıflandırılması, belirgin özelliklerinin (kumaş, bölge, teknik, şahıs ve bunların kombinasyonlarının) isim olarak kullanılması ile yapılmıştır.

Topkapı Sarayı'nda 1582 tarihli hediye defterinde bir sünnet düğününde hediye edilen kumaşların cinsleri yazılmıştır. Bunlardan Serengi İstanbul, Kutnii Bağdat, Dibayi Şam, Seraseri İstanbul, Çatmai İstanbul, Beneki İstanbul, Şahi Beneki İstanbul, Beneki Bursa, Çatmai Bursa, Keminâyî Bursa, Kehmâyi Hasan Paşa, Kehmâyi Şam, Mukaddemi Derviş Paşa, Mukaddemi Hasan Paşa, Kutnii Bursa adları okunmaktadır. (Aslanapa, 1984: 361)

Bu kaynak bilgileri kumaş çeşitleri ve isimlerinin yanı sıra dokuma merkezleri hakkında da bilgi vermektedir.

3.1. Dokuma Kumaş Çeşitlerinin Sınıflandırılması

Dokuma tekniğine göre: Seraser, kemha, tafta, atlas, kadife, kutnu, bürümcük canfes, sevaî vb.

Kullanılan malzemeye göre: Kutnu telli, taraklı atlas, telli hatayî, telli kadife vb.

Renk sayısına göre: Serenk (üç renkli), hefrenk (yedi renkli) gibi.

Kumaş desenine göre: Deve tabanı, telli hatayi, çınarlı hatayi, benekli gibi.

Dokunduğu şehrin ismi ile anılanlar: Halep kumaşı, Bursa kumaşı, Şam kumaşı, Musul kumaşı, Tepebaşı vb.

Dokunduğu şehrin ismiyle birlikte adlandırılan kumaşlar: Bursa kadifesi, Üsküdar çatması, Ankara sofı, Bilecik çatması vb.

Dokumanın kullanıldığı şehrin adını alan kumaşlar: Trablus kuşağı, Sevaîler'den Konya örneği gibi.

Kişi ismiyle anılan kumaşlar: Selimiye, Mecidiye, Ahmediye, Hasan Bey Keyfiyesi vb. (Gürsu, 1988: 21)

3.2. Dokuma Kumaş İsimleri Ve Özellikleri

Osmanlı döneminde farklı iplik ve dokuma tekniklerine sahip kumaş çeşitleri yer almaktadır.

3.2.1. Atlas

Şekil 3.2.1.1. : YKVNTM. İpek atlas, 19 x 14 cm. FÖÇ.

Şekil 3.2.1.1. : YKVNTM 1cm² lik detay. FÖÇ.

Atlas dokuma kumaş, 5'li saten örgülü ve çözgü sıklığı 100 tel / cm'dir. Saten örgüsüyle dokunan atlas kumaşın doğal bir parlaklığı vardır.

3.2.2. Seraser

Metal bükümlü gümüş ve altın, sonraları bakır alaşımı yüksek olan metal iplikler karıştırılarak yapılan bir grup dokumadır. Seraser, bu grup için tipik bir örnektir. (Barışta, 1988: 98) Seraser, 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra ipek ve altın tel ile dokunan çok ağır ve pahalı bir dokumadır. Maliyetli olmasından dolayı Seraser dokuyan tezgahların sayıları azaltılarak yerine Serenk dokunması istenmiştir. (Tezcan, 1991: 9) İnce sırma ile ve ipek ile dokunmuş pek kıymetli kumaştır. (Yatman, 1945: 15) Tüm som sırma ve ipekle dokunmuş kumaş genellikle kürk kabı olarak kullanılmıştır. (Züber, 1972: 58)

3.2.3. Zerbaft

Sırma ve ipek ile dokunmuştur. Fakat ince olmadığından mefruşat için kullanılır. (Yatman, 1945: 15) XVI. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul kumaş atölyeleri faaliyete geçmiş ve daha çok devletin kontrolü altında, sarayın ihtiyacını karşılamak üzere altın ve gümüş gibi tellerle dokunan serâser ve zerbaft gibi kıymetli kumaşlar imal edilmiştir.¹

3.2.4. Kemha

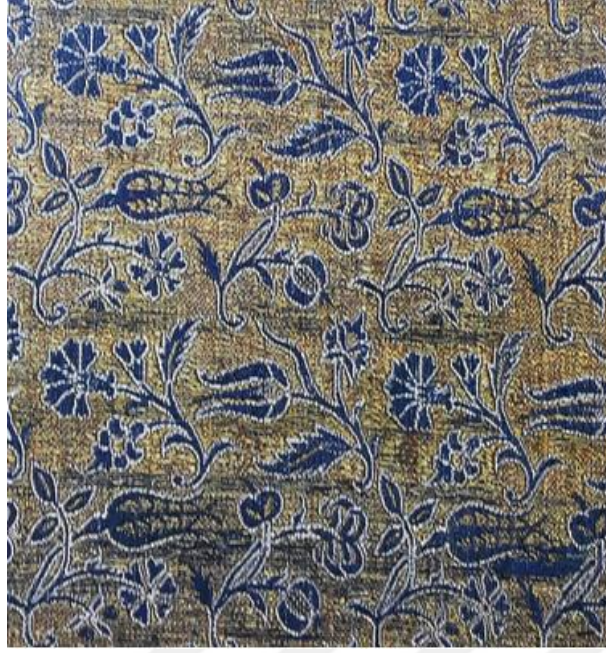
Dolaşmalı düzende, iki yatay sırada farklı yöne bakan çiçekli dallar tekrarlanarak deseni oluşturur. Bu çiçekler arasında lale, karanfil, gül goncası, nar ve sümbül görülür. Küçük olarak çalışılmış olan desenler oldukça kalabalık ve klaptan kullanımıyla oldukça zengin görünümündedir. (Bilgin, 2007: 26)

Kemha; çözgü ve atkısı ipek, altın ve gümüş alaşımli klaptanla atkı takviyeli kaftanlık ve döşemelik olarak kullanılan gramajlı kumaştır. İpekten sade veya çizgili, kalınca giysilik kumaş. (Züber, 1972: 58)

---

¹ <http://www.islamansiklopedisi.info/> Erişim tarihi: 12. 03. 2016

Şekil 3.2.4.1. SHM Kemha kumaş parçası env. no: 9333-D. 3

Kaynak: Bilgin, 2007: 27

3.2.5. Brokar

Şekil 3.2.5.1. : YKVNTM Brokar kumaş parçası, env. no: 20. FÖÇ.

Hereke İpek Brokar, 11 x 32 cm. Çözgüde açık yeşil ve mor renkli ipliklerin saten örgüsü, atlas görüntüsü vermektedir. Motifleri atkı takviyeli iplikler oluşturmaktadır.

3.2.6. Kadife

Kadifeler, Türk dokumacılığının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından önemlidir. 16. yüzyılda Türk kadifeleri dokuma tekniği, kullanılan iplik çeşitleri ve

desenleriyle dünya çapında çok ün yapmıştır. Genellikle çözü ve atkısı, ipek ve havlı olarak tanımlanabilir. Dokumada ayrıca klaptan kullanılıyorsa buna "müzehhep" veya "telli kadife" de denir. (Tezcan, 1991: 8)

3.2.7. Tafta

Şekil 3.2.7.1. : YKVNTM. İpek tafta, env. no. 172. FÖÇ.

Tafta, sert ve dayanıklı bir kumaştır. Dokunduktan sonra yüzeyine özel bir zank sürülerek pürüzleri düzeltilirdi. Giyim kuşamda olduğu kadar ordu ve donanma için de özellikle kırmızı, yeşil, beyaz taftalar üretilmiştir. (Tezcan, H. 1991: 7) Çözü ve atkı iplikleri farklı renklerde, bezayağı örgüsüyle yüksek sıklıklarda dokunan kumaştır.

3.2.8. Kutnu

Şekil 3.2.8.1. : YKVNTM İpek ve pamuk kutnu. 37 x 20 cm., env. no. 159. FÖÇ.,

Şekil 3.2.8.1. : YKVNTM.1cm² lik detay. FÖÇ.

Kutnu (Kutnî), deseni oluşturacak renkli ipek çözügünün, çözügü sateni örgüsünde pamuk atkı ipliği ile dokunan parlak yüzeyli kumaştır. Çözügü yönünde yol oluşturan desen ve zemin bloklarını, çözügüden 1/1 oranında sarı ve siyah ipliklerin yer değiştirmesiyle oluşturduğu küçük kare formlar kesmektedir.

Kutnuda düz yollar atlas yüzü; yollardan bazıları çiçek desenlidir.²

3.2.9. Bürümcük

Bürümcük; yüksek bükümlü çözügü ve atkı ipliğiyle bezayağı örgü tekniğinde dokunan bükümlü, dökümlü bir kumaş çeşididir. Bazen çözügü telleri arasına pamuk ipliği karıştırılır ki; dokuma biraz daha düz ve sert olur. Bürümcüğün bu türüne "hilâlî" veya "helâlî" denir. Sade kendinden çubuklu veya renkli çubuklu olanları vardır. (Tezcan, 1991: 7) Karışık dokumalar arasında "üsküfe bürümcük" adıyla bilinen ipek ve pamuk veya keten iplik karıştırılarak dokunan, Şile bezi kıvrıcık yüzeyli dokumalar 18. yüzyıldan sonra zenginleşen bir repertuarla karşımıza çıkmaktadır. (Barışta, 1988: 98-99)

² <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551> Erişim Tarihi: 13 Mart 2016

3.2.10. Canfes

Şekil 3.2.10.1. : YKVNTM. Canfes kumaş parçaları. 22.5 x 10 cm., env. no. 68, 69, 70. FÖÇ.

Canfes; ipekli, ince ve hafif astarlık, yazlık. gömlek örtü gibi kullanılan bir kumaş çeşididir.

3.2.11. Çitari

Şekil 3.2.11.1. : YKVNTM. İpek pamuk çitari.11 x 18 cm., env. no. 57. FÖÇ.

Çözgü ipliklerinin farklı kullanım oranlarıyla oluşan, "Çitari, üçü pamuk ipliğinden biri ipekten olmak üzere dokunan bir kumaştır. Aslı Farsça üç benek olan "seh" ile, iplik manasına gelen "tar"dan oluşan "Sehtar"dır." ³

Şekil 3.2.11.1. : YKVNTM. 1cm² lik detay. FÖÇ.

3.2.12. Gezi

İpek çözgünün ipek pamuk karışık atkı ipliği ile dokunan ve dokunduktan sonra ısıtılmış silindirler arasında belirli bir düzende ezilerek harelerin oluşturulduğu bir çeşit kumaştır. (Barişta, 1988: 98)

Şekil 3.2.12.1. : YKVNTM İpek gezi. 16.5 x 22.5 cm., env. no. 58. FÖÇ.

³ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551> Erişim Tarihi: 13 Mart 2016

3.2.13. Sevaî

Şekil 3.2.13.1. : YKVNTM. Bursa ipek sevaî 16 x 13 cm., env. no. 93. FÖÇ.

Şekil 3.2.13.1. : YKVNTM.1cm² lik detay. FÖÇ.

Polikrom dokumalar arasında, farklı nitelik ve nicelikte yerleştirilmiş motiflerle kum iğnesi, sarma, susma ve balıksırtı nakışlarına benzeyen, dokumalarla yapılmış kumaşlar bulunmaktadır. Sevaî, sayılarak yapılan nakışlara benzerlik gösteren bir kumaş cinsi olarak örnek verilebilirken, atlas üzerine sarma ile işlenmiş görünümü veren, "Libanez" serbest stildeki nakışlara benzeyen kumaş cinsi olarak belirtilebilir. (Barışta, 1988: 99) Çözü ve atkı ipliği aynı renkte bezeyağı örgüsü ile zemin oluştururken krem ipek ve sarı klaptan iplik deseni oluşturmaktadır. (Tezcan, 1993: 137) Deseni oluşturan ipliklerin motif eninde devam etmesi ve motifin

bitiminde kumaş yüzeyinin altından dönerek yüzeye çıkması ve tekrarıyla oluşmaktadır.

3.2.14. Serenk

Çiçeklerindeki vereviye çiçekler işleme hissini vermektedir. Çiçekli olanına "serenk", beneklisine "şahbenek", düz olanına "sade serenk" denir. Motif Handicrafts. (2016) Osmanlı Klasik Dönem dokumalarında zemini çözgü hakimiyetli örgüler oluştururken desen kısımlarında atkı hakimiyetinin olduğu görülmektedir. (Sezgin, ve Ünlü, 1994: 43-44)

Şekil 3.2.14.1. : TSM. Serenk kaftan. 16. yy. env. no. 13 / 41

Kaynak: Tezcan, 2005: 174)

3.2.15. Tepebaşı

Tepebaşı, sevaî, canfes gibi kumaşlar üzerine, ipek, sarı ve beyaz bükme, kesme yassı tellerle işlenip, pullarla ve boncuklarla zenginleştirilen ağır bir elbiselik kumaştır. (Tezcan, 1991: 9) Tepebaşı'nda oturan Türk sanatkarlar tarafından işlendiği (Büngül, 1979: 85) ve adını da semtinden aldığı bilgisi yer almaktadır.

3.2.16. Şib'i

Mavi zemin üzerine gri klaptan iplikle desenlendirilmiş. Çiçeklerin içindeki renkli bölümler kumaşın tersinden de görüldüğü gibi bölgesel olarak motif eni ve boyu kadar bir alanda dokunmuştur.

İpekli, dokuması telle zenginleştirilmiş tek katlı bir kumaştır.⁴

Şekil 3.2.16.1. : YKVNTM. İpek Elazığ Şib'i kumaşın ön yüzü. 28.5 x 16.5 cm., env. no.12. FÖÇ.

⁴ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551> Erişim Tarihi

Şekil 3.2.16.1. : YKVNTM. İpek Elazığ Şib'i kumaşın tersi. 28.5 x 16.5 cm., env. no.12. FÖÇ.

3.2.17. Diba

Gümüş veya altın sırma tellerle ipek karışık olarak dokunmuş kumaş. Çoğunluk desenleri iri dallıdır. İpeği daha az ve daha hafif pamuk karışık olanlarına "yarım diba" denir. (Züber, 1972: 58)

3.2.18. Ustufa

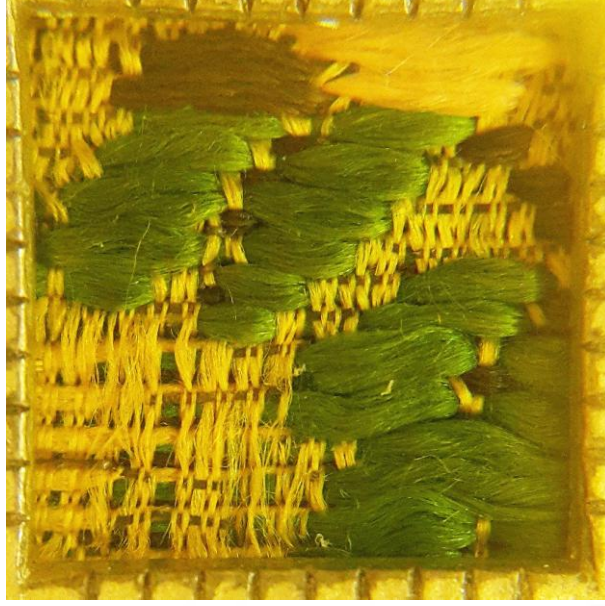
Dibaç'ın bir diğer adının "İstufa" veya "Ustufa" olduğu bilinmektedir. Istufa için, genellikle mefruşatta kullanılan ipek ve sırma ile nakışlı olarak dokunan kumaş tanımı yapılmakta ve ala cinslerine Sündüs ve Dibaç denildiği bilinmektedir. (Berkol, 2013: 274)

Şekil 3.2.18.1 : YKVNTM Fransız ustufası, 24 x 32 cm., env. no. 107. FÖÇ.

Sarı ipek ve klaptan dokumalı zemin, kendinden çiçek desenlidir. Bunların araları kaydırmalı eksen üzerinde küçük saplı yeşil yapraklı, çiçek başlarıyla doludur. Çiçeklerin taç yapraklarının yarısı pembe, yarısı beyazdır. Ustufanın en yaygın desenidir. (Tezcan, 1993:151)

Şekil 3.2.18.1. : YKVNTM 1cm² lik detay. FÖÇ.

3.2.19. Selimiye

18. yüzyıldan sonra dokunmaya başlayan ve Üsküdar'da Ayazma Cami civarındaki tezgahlarda imal edilen, çözü ve atkısı ipekten olup, umumiyetle boyuna yollu, küçük çiçekli "selimiye", adıyla bilinen kumaşlar gözden kaçmamaktadır. polikrom dokumalar arasında kesin erken tarihli örnekler, çeşitli müzelerde bulunan sancaklardır. (Barışta, 1988: 100)

Selimiye , çözü ve atkısı ipekten, desenli boyuna yollu ve yolların içi çiçek desenli, iki yanı siyah-beyaz küçük kutulu şeritlerle sınırlanan bir kumaştır. (Tezcan, 1991: 9) Dönemin kumaşlarında yollar oluşturan buket çiçekler, serpme motifler, geometrik düzenlemeler desen olarak sıkça görülür. (Salman, 1994)

3.2.20. Şal

Türk şalları 18. yüzyıl da Bursa ve Gürün'de dokunmuştur. Bursa şalları desen itibarıyla Lâhur şallarına benzese de onlardan çok daha ince ve daha parlaktır. Bu şallar iki renk ve bir çeşit desende dokunmuşlardır. Bu renkler genellikle kırmızı ve sarı veya kırmızı ve mavinin yoğun kullanımı ile oluşmuştur. Desenler çubuklu denen boyuna yollu ve içleri desenlidir. Şal, Anadolu'da kuşak olarak bele bağlanır, çocuk kundağı, bohça, sarık, boyun atkısı ve hırka yüzü olarak kullanılırdı. Şalların muhtelif desenlerinin yanı sıra elbiselik olarak kullanılan düzleri de vardı. Gürün'de yünden dokunan şallar, bitkilerden elde edilen

boyar maddelerle boyanarak güveye karşı da bir apre oluşturulurdu. Lâhur, Kaşmir, Trablus, Horasan ve Kirman gibi tanınmış olanları da vardır. (Yatman, 1957: 57)

Şekil 2.3.20.1. : YKVNTM. Gürün şalı. 14 x 32 cm., env. no. 114. FÖÇ.

Şekil 2.3.20.1. : YKVNTM. 1cm² lik detay. FÖÇ.

3.2.21. Çatma

Çatma, kadifenin bir çeşididir. Kadifeden farkı, çift zeminli olup, desenlerinin zeminden kabarık olmasıdır. Çatmalar 15. yüzyıldan itibaren dokunan, dış kaftanı ve döşemelik yapımına uygun kumaşlardır. (Tezcan, 199: 8)

19. yüzyıla ait olan bu çatma yastık yüzü, desen özellikleri bakımından Batı etkisi taşımaktadır. Bu çatma yastık yüzü, desen ve kompozisyon özellikleri bakımından YKVNTM koleksiyonunda yer alan örneklerle benzerlik göstermektedir.

Krem renk ipek üzerine, koyu kırmızı ipekle, kenarları dilimli baklava şekilleri birbirini takip eder. Baklavaları bağlayan ara motiflerde kullanılan içi kafes

şeklinde doldurulmuş daha küçük baklavalar vardır. Bu, Avrupa çatmalarında kullanılan karakteristik bir desendir. Hereke çatmalarında da kullanılmıştır. E: Ç. 4, Ç. 11, Ç 12, Ç 20 numaralar da aynı desendir. (Tezcan: 1993, 270)

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi env no: 3247 nolu çatma yastık yüzünün oval kısmında, Metropolitan Müzesi env no: 44.53.3 ve 44.53.6 nolu çatma yastık yüzlerinde ve V/A Müzesinde yer alan Üsküdar çatmasında da kafes şeklinde baklava deseni kullanılmıştır.

Şekil 3.2.21.1. : Çatma yastık yüzü. Uzunöz koleksiyonu. FÖÇ.

Şekil 3.2.21.1. : 1cm² lik detay ön yüzü. FÖÇ.

Şekil 3.2.21.1. : 1cm² lik detay arka yüzü. FÖÇ.

Şekil 3.2.21.2. : TIEMB. (Bursa) Çatma yastık yüzü env. no. 2625. FÖÇ.

Şekil 3.2.21.2. : TIEMB. (Bursa) detay. FÖÇ.

4. OSMANLI DÖNEMİ SARAY DOKUMALARINDA YAYGIN OLARAK KULLANILAN MOTİF VE SEMBOLLER

Osmanlı sanatının önemli bir yaratıcılık alanı olan dokumacılık sanatı, ilk başkent Bursa'da başlayarak, İstanbul'da en iyi eserlerini vermiş ve bir saray üslubunun doğmasına yol açmıştır. Osmanlı padişahlarının güzel ve görkemli kumaşlara düşkünlüğü, giyimin, günümüzde olduğu gibi, geçmişte de bir statü sembolü olarak algılanması, bu gelişmenin arkasında yatan önemli nedenlerdendir. (Alpat, 2010).

Osmanlı padişah ve hanedanlarının giyinmeye verdiği önemden dolayı kullanım alanlarına göre kumaşlar desen, iplik çeşitleri ve dokuma tekniği bakımından farklılık göstermektedir. Saray dokumalarında genellikle kullanılan motifler stilize edilmiş bitki, meyve, hayvan, geometrik, motifler ile yazılı kumaşlar olarak sınıflandırılabilir.

Türk kumaşlarında renklerle desenler büyük bir uyum içinde verilmiştir. Başlangıçta az renkle, ay, güneş, mühr-ü Süleyman gibi iri motifler yanında çubuklu, yollu, satranç desenli kareli tercih edilmiştir. Saray nakkaşlarının kumaşlara uyguladıkları desenlerin başlangıçta Rumî kıvrımları ile giderek hatayilerle zenginleşmiştir. (Tezcan, 1991: 10)

Dokuma kültürü çeşitli alanlardaki araştırmacılar için ip uçları taşımaktadır. Bu anlamda, Dokuma Tasarımcının incelemeleri, teknik, tarih, çevre vb. konulardaki bilimsel araştırmalar için veri niteliği taşımaktadır. (Atalayer, 2006: 456)

4.1. Motifler

Bir bütünü oluşturan en küçük birime motif ve bunun belirli bir düzende yerleştirilmesine kompozisyon denir. Motifler, doğada var olan genellikle güzel ya da hoş, bazen de anlam yüklenebilen bitkilerin, objelerin, canlıların renk ve biçimlerinin sadeleştirilmesi ile elde edilen bir çizimdir. Bu motifler, çizildiği kaynağa veya yorumlanışına göre isimlendirilir.

16. ve 17. yüzyıllarda kullanılan motif çeşitleri ve düzenlemeleri değişiklik göstermekle birlikte ortak özellikleri sonsuzluk etkisi yaratan düzenleme biçimleridir. Modalyon biçimleri, dikey dal üslubu ve bunların içini dolduran lale, gül, karanfil vb. motif ve düzenlemelerdir.

16. yüzyılda, İtalyan ipeklileri, Osmanlı saray kumaşlarını, kısa bir süre etkilemiş, İtalyan motiflerinden biri olan taç motifi, saray kumaşlarında uygulanmıştır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren desenleme sistemlerinde İtalyan Üslubundan vazgeçerek "kara Memi" tarafından geliştirilen daha küçük ölçekli ve daha yoğun bitkisel desenlerle kaplı Osmanlı üslubuna dönmüştür. Kara Memi üslubu İznik çinileri dâhil birçok değişik sanat dalında görülmüştür. Genel olarak çiçek motiflerinin hâkim olduğu bu üslup; rûmi hatayi ve kendisinin saz üslubu ustası Şah kulunun öğrencisi olarak üslubuyla birleştirdiği bir stil geliştirerek bugün en tipik Osmanlı sanatı olarak bilinen şeklini "Desen üslubu" olarak o yıllarda almıştır. (Alpat, 2010)

Şekil 4.1.1. : TSM. 16. yy. II. Bayezit'in kaftanı. 150 cm., env no.13 / 37

Kaynak: Tezcan, 2005: 166

"Gülistani" kemha, koyu yeşil zemin üzerinde geniş kıvrık palmetlerle "saz yolu"nun güzel bir örneğidir.

18. yüzyılda Batı etkisine girildiği dönemde Rokoko tarzı motiflerin serpmeye düzende ve yollu kompozisyon düzenlemelerinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Desenlerdeki çözümler, madalyon ve yollardaki ayrılmalardan sonra, bir kökten veya vazodan çıkan çiçekler yüzeyleri doldurur. 19. yüzyılda Batı etkileri kendini iyiden iyiye gösterir. Yüzeyi dolduran çiçek buketleri, büyük yelpaze şeklini almış karanfiller bu devirde dikkat çeken en önemli desen türleridir. (Salman, 1994)

4.1.1. Stilize Edilmiş Bitki Motifleri

Bitkilerin genel karakteristik özelliklerinin incelenmesi ve yorumlanması ile stilize edilmiş motifler oluşturulmuştur. Bu motiflerin zaman içinde kullanım yerleri ve kullanıldığı diğer öğelerle birlikte oluşturduğu kompozisyon düzenleri, geleneksel bir hâl almıştır.

Selçuklular döneminden 20.yy.'a kadar Türk sanatında sürekli kullanılan bezeme motifi Rumi'dir. Motifin zoomorfik esaslara dayandığı ve kuş kanatlarında zamanla değişiklikler geçirerek bu şekli aldığı fikrinin yanında bunun bitkisel kaynaklı olduğu iddiası da yer alır. Fakat dikkatlice bakılınca kuş kanatına daha çok benzediği ortaya çıkar. Rumi'nin yarım palmetten geliştiği de düşünülür. Rumi motifi yüzyıllar boyu Türk sanatının bütün süsleme dallarında kendi özellikleri içinde uygulanmıştır, bunun başlıca nedeni çeşitlemeleri ve kompozisyon olanaklarının sayısız denecek kadar çok oluşundandır. Çoğunlukla palmet ve lotusla birleştirilerek uygulanmıştır. (Gürsu, 1988: 161)

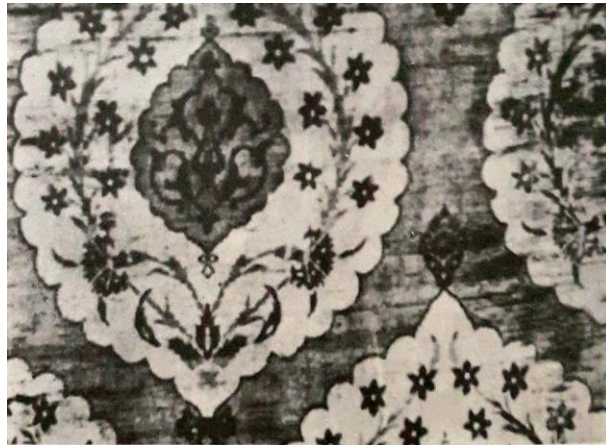
Rumîli kompozisyonlar, kumaşlarda öbür sanat dallarında olduğundan daha az uygulanmıştır. Rumi kompozisyonu sergileyen kaftan kumaşın en güzeli, 16. yy. ortasına ait kemha kumaştır. Pelenk çizgilerinden oluşan birbirine bağlı çerçeveler içinde çiçekler ve yıldızlarla bezeli kısa kollu kaftan. Uzunluk 141.5 cm ; tezgah eni 66 cm. TSM, env. no. 13 / 21 (Gürsu, 1988: 161)

Şekil 4.1.1.1. : TSM. 16. yüzyıl dörkaplan çizgisi arasındaki naturalist kompozisyon 141 cm., env no.13 / 21

Kaynak: Tezcan, 2005: 170

Şekil 4.1.1.2. : Skokloster Kilisesi, İsveç (Geijer 1951, No.54) Kemha dini elbise parçası

Kaynak: Gürsu, 1988: 66

Rumîli süsleme aynı desende naturalist üsluptaki çiçek bezemesi ile beraber ahenkli bir kompozisyon oluşturur. (Gürsu, 1988: 161)

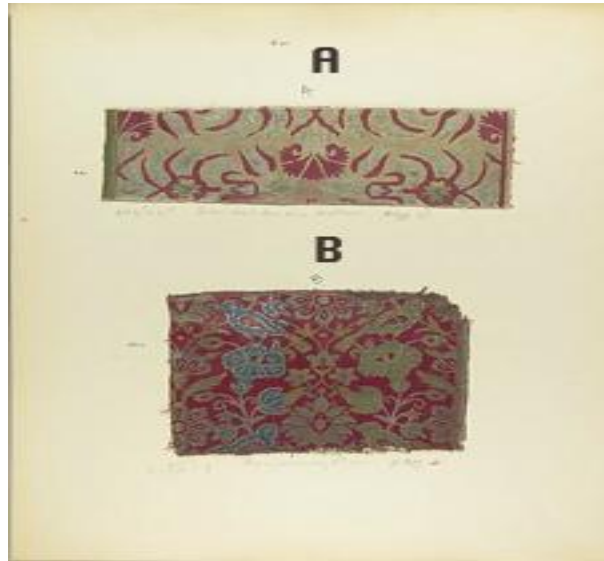

Şekil 4.1.1.3. : TSM. Kemha kaftan (detay) env. no.13 / 1966

Kaynak: Tezcan: 2005: 181

III. Mehmet'in oğlu Şehzade Mahmut için dokunan madalyon desenli kemha çiçek motiflerini içeren madalyon deseni taç motifi ile birleşmektedir. Taç dışardan saray motiflerinin arasında yer alan motif grubundandır. (Tezcan: 2005: 181)

Şekil 4.1.1.4. : Metropolitan Müzesi Üsküdar dokuması kumaş parçaları env. no: 2002.494.801

Kaynak: <http://www.metmuseum.org>

Erişim Tarihi: 06/11/2014

A

B

Şekil 4.1.1.4. : Metropolitan Müzesi "A" kumaş parçasının 10.8 x 33.3 cm., yeniden düzenlenmesi. "B" deki gibi olabilir.

16. ve 17. yüzyıllara tarihlenen kumaş, imparatorluğun yükselme döneminde Üsküdar'da dokuma yapılmış olduğunu gösterir. Palmet, kelime anlamı olarak hurma (palmiye) dalına karşılık gelmektedir. Sembolik anlamlarla birlikte “ tüm kültürlerde ortak olan bir anlamı ölümden sonra yaşamı sembolize etmesidir”. (Küçük, 2000: 253) Kompozisyonların sonsuzluk özelliği taşımasında yatan felsefi düşüncenin kaynağı "ölümden sonraki yaşam"ı işaret etmesidir. Palmet motifli kumaş (A) ve bunun yeniden düzenlenmesi (B) de yer almaktadır.

Saray kumaş desenlerinde "...nar, enginar, sümbül, gül, karanfil, çam kozası, lale, narçiçeği, erik çiçeği, susam çiçeği, süsen, küçük çiçekler, yabani gül, çiğdem, şakayık, yasemin, nilüfer, çark-ı felek, zambak, şeftali çiçekleri, hurma ve selvi ağaçlarıdır." (Alpat, 2010)

Şekil 4.1.1.5. : Museum of Fine Art Boston Karşılıklı iki yönlü lotus palmet desenli bir boy kumaş (detay) env.no 15.1300

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001:142

Lotus, Doğu'nun kutsal bitkisidir ve ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. (Tez Sürür, 1992: 38)

Şekil 4.1.1.6. : Mevlana Müzesi Konya kozalak motifli kadife örtü.env. no. 611.

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 129

Bitkisel olarak motif ne olursa olsun, kompozisyonun çarpıcı sadeliği, motifin elle hissedilebilir yükseltisi ile mor zeminin ipeksi düzgünlüğü arasındaki renk ve doku karşıtlığı ile tamamlanır. (Atasoy ve diğ., 2001:129)

Kumaş desenlerinde kullanılan motif ve renklerden, hangi millete ve döneme ait olduğunun anlaşılabilmesi üzerinde hassasiyetle durulması gerekmektedir. (Öz, 1951: 81)

Şekil 4.1.1.7. : TSM. 16. yy. Kemha kaftan 139 cm., env. no.13 / 584

Kaynak: Tezcan, 2005: 180

16. yüzyıl kemha kaftanın deseninde, kırmızı zemin üzerine altın telli kıvrık dalların uçlarında yer alan bir nar ve bir çam kozasına benzer motifler dolaşmalı düzende yerleştirilmiştir. Bunların üzerleri mavi, yeşil, kırmızı ve beyaz renkte ufak çiçeklerle bezenmiştir.

4.1.2. Stilize Edilmiş Meyve Motifleri

Osmanlı dokumalarında, meyva motifleri stilize edilmiş diğer bitki motifleri gibi kullanılmıştır. Yaygın olarak kullanılan meyva motifleri hurma, elma, nar vb. gibidir. Bu motifler, "...dolaşma' denilen yukarıdan aşağıya kıvrılarak birbirine paralel giden" (Tezcan ve Delibaş, 1991: 11) şemalarda kullanılmışlardır.

Şekil 4.1.2.1. : Devlet Tarih Müzesi, Moskova, eski Etnografya Müzesi 1928. Dolaşmalı düzende yerleştirilmiş narlarla desenli bir boy kumaş, env. no. GIM-67148,SHCH A-4648.

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 82

Şekil 4.1.2.2. : TSM. Meyva desenli kaftan. 150 cm., env.no. 13 / 176

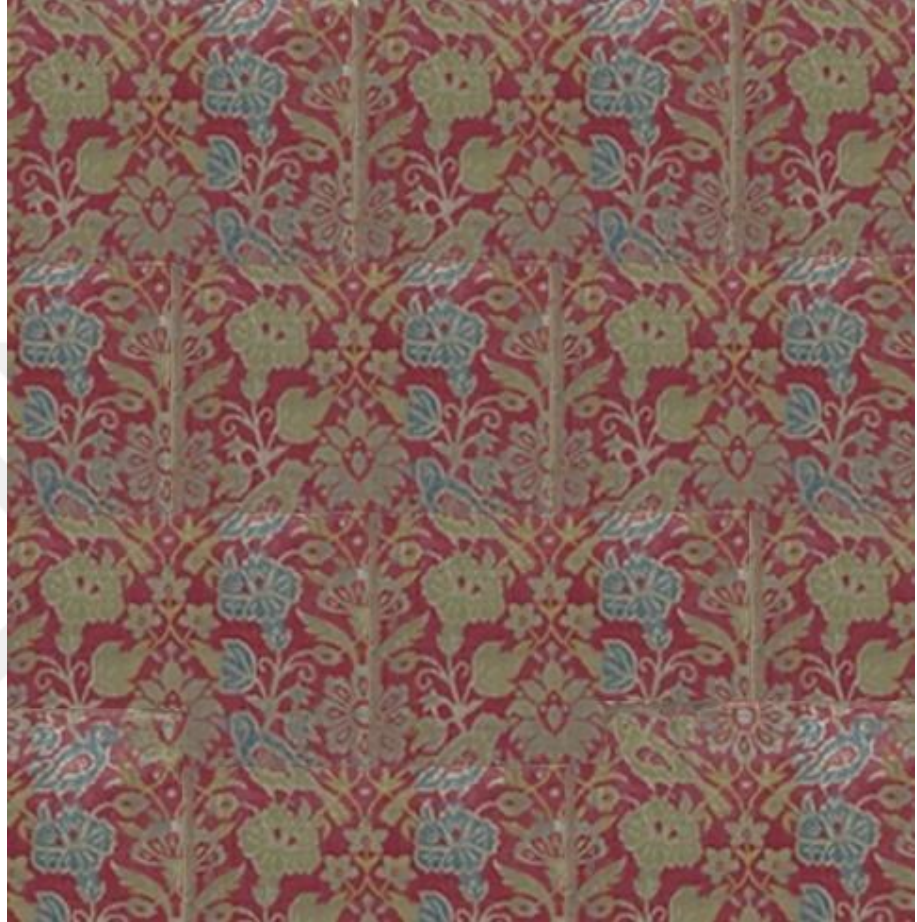
Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 83

16. yy. dokumalarından dolaşmalı düzende yerleştirilmiş meyve desenli kısa kollu kaftan (ayrıntı) yeşil zemin üzerinde altın gümüşten dolaşmalı motifin basit bir

türevi olan bu desen, erik, kayısı ya da daha büyük olasılıkla elmalardan oluşan konuyla ilginç kılınmıştır. (Atasoy ve diğ., 2001: 82)

4.1.3. Stilize Edilmiş Hayvan Motifleri

Şekil 4.1.3.1. : Şekil 4.1.1.4. Metropolitan Müzesi Üsküdar dokuması kumaş parçalarından "B"nin düzenlenmesi, env. no: 2002.494.801

Kaynak: <http://www.metmuseum.org> Erişim Tarihi 06/11/2014

Şekil 4.1.1.4.'te yer alan resimlerden “B” harfî ile gösterilen kumaş parçasında, palmetlerle birlikte stilize edilmiş kuş resimleri görülmektedir. Selçuklu sanatında hayvan ve kuş motiflerine rastlandığı halde, Osmanlı süsleme sanatı figürsüzlük özelliği gösterir (29) ve kuş ve hayvan motifleri içeren kumaşlar çok az sayıdadır. (Gürsu, 1988: 165)

Osmanlı tezyinatında en az kullanılan motiflerin başında, herhalde üsluplaştırılmış hayvan motifleri gelir. Kuşların çoğunluğu aldığı bu grup içinde tavşan, geyik, aslan, pars, leylek vb. üsluplaştırılmış hayvan figürleri bulunmaktadır.

Mesela timsah, Mısır'ın fethinden sonra üslûplaştırılarak tezyînata girmiştir. (Birol ve Derman, 2005: 130)

Şekil 4.1.3.2. : Metropol Müzesi, muhtelif dokuma tekstil parçaları env. no. 2002.494.788.

Kaynak: <http://www.metmuseum.org>

Türk kumaşlarında ender de olsa hayvan figürleri kullanılmıştır. Kıvrık dallar arasında geyik ve ceylan motifleriyle, karşılıklı resmedilen tavus kuşları veya sadece stilize edilmiş tavus kuyruğu desenli kumaş parçaları Topkapı Sarayı'nda ve dünya müzelerinde bulunmaktadır. (Tezcan ve Delibaş, 1991: 11)

Şekil 4.1.3.2. : Metropol Müzesi, muhtelif dokuma tekstil parçaları, "A" tavus tüyü deseninin yeniden düzenlenmesi.

Şekil 4.1.3.3. : MFA. Simurgla bezeli kemha parçası.13 x 14 cm., env. no. 22.269.

Kaynak: Atasoy, ve diğ., 2001: 271

16. yy.'la tarihlenen kemha dokuma kumaş parçası, çiçek açan dallarla bezeli bir zemin üzerinde, madalyonun içinde parlak altın yaldızlı klaptan bir zemin üzerinde, mavi gövdeli, yeşil kanatlı ve güvezi kuyruk ve tüylü mitolojik bir simurg görülür. (Atasoy, ve diğ., 2001: 271)

Dolaşmalı düzende yerleştirilmiş mızrak biçimli yapraklar üzerinde iki geyik ile bezeli bir bohça parçası 16. yüzyılın ortalarına aittir. (Atasoy, ve diğ., 2001: 271)

Şekil 4.1.3.4. : TSM. Geyikli kumaş parçası. 15.2 x 14.2 cm., env.no. 13 / 1746

Kaynak: Atasoy, ve diğ., 2001: 271

4.1.4. Geometrik Motifler

Şekil 4.1.4.1. : TSM. Uzatılmış altıgen ve yıldız desenli bir çift kolluk env.no. 13/1027

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 99

Osmanlı dokumacılığında çok nadir görülen, tamamen soyut desenleri örnekler. (Atasoy ve diğ., 2001: 98)

Şekil 4.1.4.2. : TSM. 16. yüzyıl üçgen desenli kese 68 cm., env. no.13 / 260

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 98

Damasko izlenimi veren bir desenle bezeli kese (Atasoy ve diğ., 2001: 98) üçgen şeklindeki dokuma deseni geometriktir.

4.1.5. Yazılı Kumaşlar

Dinî kumaşların büyük bölümünü yazı-zigzag desenli Kâ'be örtüleri teşkil eder. Bir de dokuma Kâ'be kumaşları vardır ki; içi Kur'an'dan alınmış ayet yazılı, ince uzun dikdörtgen kartuşlar ve onları bağlayan daire motifleriyle karakteristik özel amaçlı dokumalardır.

Askerî amaçla dokunan kumaşların başında sancaklar gelir. Saltanat sancakları, ordu ve donanma sancakları farklı farklı desenlere sahiptir. Bunlar tuğra, üç ay, yıldız, kale tasvirleri, zülfikâr (Hz. Ali'nin kullandığına inanılan çift ağızlı kılıç), yazılar (Allah, Muhammed, dört halifenin isimleriyle, fetih ayetleri) gibi desenlerdir.

Şekil 4.1.5.1. : TSM. Kuran'dan alıntılarla bezeli parça kumaş, olası bir kisve şeridi parçası env. no. 13 / 1632

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 57-58)

Şekil 4.1.5.2. : TSM. Dilimli palmet ve bağlarla dolu kartuş ve madalyon desenli kisve şeridi. env. no. 13 / 1515

Kaynak: Atalayer ve diğ., 2001: 52

4.2. Semboller

Sembol; bir varlığı, olguyu, düşüncüyü, ifade etmek için kullanılan şekildir.

16. yüzyıl Topkapı Sarayı Müzesi'nde saklanan ve ait oldukları giysiler günümüze gelmemiş olan birçok kaftan kolları arasında, sıra dışı bir renk birleşimi sergileyen bu kumaş, en çarpıcı örnekler arasındadır. (Atasoy, ve diğ., 2001: 93)

Şekil 4.2.1. : TSM. Çift benek çizgili kolluk. 103 x 52 cm., env. no. 13 / 983

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 93

Şekil 4.2.2. : TSM. Güneş desenli kısa kollu kaftan. env. no. 13 / 177

Kaynak: Atasoy, Denny, Mackie, Tezcan, 2001: 218

Üst üste sıralı düzende yerleştirilmiş, bezeli hilaller içeren güneş desenli kısa kollu kaftan 16. yüzyılın ortaları, uzunluk 137 cm., omuz genişliği 66 cm., kol uzunluğu 31,5 cm., tezgâh eni 66.5 cm'dir. (Atasoy, Denny, Mackie, Tezcan, 2001: 219)

Şekil 4.2.3. : BM. Rozet ve bulut desenli Ortodoks Yunan kilise giysisi (ayrıntı) 230 cm., env. no. 9349 Vaftizci Yahya Manastırı, Serez'den

Kaynak: Atasoy, Denny, Mackie, Tezcan, 2001: 43

Bu kilise giysisi, rozetlerin bir başka çarpıcı kullanımını daha sergiler. Buradaki rozetler, 15. yüzyıldan itibaren Türk sanatında sıkça kullanılmaya başlanan, ancak kumaşlarda nadiren görünen Çin kökenli, "bulut" adı verilen dalgalı formlarla

çevrelidir. Rozetler, daha erken ve teknik açıdan daha ince örneklerde görülen benzerleri gibi, yukarıdan aşağı mükemmel bir düzen takip etmezler. (Atasoy, Denny, Mackie, Tezcan, 2001: 42)

Şekil 4.2.4. : Kunstgewerbemuseum. Rozet ve hilal desenli kumaş. 147.2 x 66.8 cm., env. no. 01.69

Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 97

Gelişmekte olan ve gittikçe karmaşıklaşan Osmanlı klasik üslubunun içinden, bazı bilim adamlarının "sade gelenek" olarak tanımladıkları karşıt bir akım çıkmıştı. Bunlar gibi hilal benzeri çintemani beneklerini tek başına ya da bir rozet çevresinde basit gruplar oluşturarak kullanan güçlü kemha desenleri, bu sade üslubun sınırlandırılmış ihtişamını örnekler. (Atasoy ve diğ., 2001: 97)

5. 18. VE 19. YÜZYILDA GÖRÜLEN ORANTALİST ETKİLERİN DÖNEMİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİNİ TAŞIYAN SARAY DOKUMALARINA YANSIMASI VE BU DÖNEME REFERANS EDEN RESİMLER

17. yüzyıl ilk yarısına ait kumaş desenlerinde, 16. yüzyılın ikinci yarısında görülen üslûp özellikleri bulunduğu halde, süsleme ve detayda epey değişiklikler olmuştur. Ana desen, aynı üslûba bağlıdır; fakat iç dolgular daha süslü ve desenin konusu daha değişiktir. Konularda tutucu görüş ve hatlar kırılmış, desen daha serbest, hareketli ve zengin bir görünüme kavuşmuştur. (Gürsu, 1988: 107) Bu yüzyıldan itibaren Türk sanatına Batı etkilerinin girmesiyle kompozisyonun bütününde çözümler başlamıştır. Bir kökten çıkan serbest çiçek buketleri yüzeyleri doldurmaya başlamıştır. 18. yüzyılda çiçekler renk tonlamasıyla bir derinlik kazanmıştır. Giderek artan Batı etkileri 19. yüzyılda özellikle saray için üretim yapan Hereke ürünlerinde tamamen Batı zevkinin hakim olduğu iri dallı, çiçekli kumaşlarla kendini göstermiştir.

5.1. Oryantalist Etkiler

Osmanlıların 1453'te Konstantinopolis'i (İstanbul) alması, Columbus'un 1492'de Amerika'yı keşfi dünyada yeni bir jeopolitik düzenin başlangıcı oldu. Avrupa ulusları yeni kıtalar keşfedip zengin topraklara sahip oldukça, kendilerini İslam'ın yeşil bayrağını ve beyaz Osmanlı hilali altında ilerleyen bir imparatorluğun tehdidi altında buldular ve bu durum Batı kültürü üzerinde derin bir etki yaptı. (Kafkas, 2008:11)

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu etkisi Batı'da yeni bir estetik anlayışı doğurmuştu. 16. ve 17. yüzyılda Avrupa Rönesans hareketlerinin denge anlayışlarına karşılık oluşturulan etki daha sonraları özelliğini kaybederek, Çin objelerine duyulan ilgiyle birlikte oldukça süslü fantezileri ile dekoratif bir stil olan Rokoko'yu oluşturdu. (Kafkas, 2008:11)

"İlim, kültürün bir parçasıdır. İlim metodlarının yayılışını, bu çerçevede incelemek gerektiği kuşkusuz bir gerçektir. Fakat, kültür değişimi ile kültür elemanlarının aktarılması ayrı süreçlerdir. Bu anlayışa göre, kültür değişimi, bir kültürü belirleyen temel - değerler sisteminde değişiklik demektir. Kültür elemanları alışverişine gelince, bu bütün kültürler arasında biteviye olagelen bir, süreçtir. Kültür elemanı deyince, top tüfenkten, moda ve hükümet idare organizasyonuna kadar bütün kültür unsurlarını anlıyoruz. 19. yüzyılda idare, kanunlar ve hatta adetlerde Batıdan iktibasla başladılar. Osmanlı seçkin sınıfı, Batı'dan teknik birimleri alırken aynı zamanda yaşam biçimi ile ilgili adetleri de ister istemez taklide başlamış ve bu sebeple, yüzde yüz gelenekçi olan halk kitlelerinin tepkisi de aynı dönemde ortaya çıkmıştır. (İnalçık, 1996: 425)

17. yüzyılda yine çeşitli kanunname ve fermanlarla kumaş dokumacılığı zaman zaman kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu yüzyılda İstanbul Bursa'yı geride bırakarak faal bir dokuma merkezi olmuştur. 18. yüzyıl beğenisi olan "Rokoko mimarisi ile beraber, o zaman ekabir evlerinde Frenk eşyası ile döşeli Frenk odaları" (İnalçık,1996: 427) da döşenmeye başlanmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısında I. Abdülhamit, III. Mustafa ve III. Selim zamanlarında renk ve desen itibarıyla Türk zevkinin inceliğini ve hususiyetini belirten kumaşlar dokunmuştur ki; bunu, 19. yüzyılda İstanbul'da gezen Th.Gauthier "Şark zevkini okşamak için acı ve parlak renklerle dokunmuş sırma kenarlı ecnebi çuhaları her tarafta göze batıyor. O muhitin içinde bunlar, öyle bir falso teşkil ediyor ki dişlerimi gıcırdatmaktan kendimi alamıyorum. Bu kadar acı kırmızıları, bağırان sarıları, küstah mavileri ticaret kasdiyle kullananları gelip, buranın ahenktar zevkini bozduğu için mes'ul tutuyor ve ondan nefret ediyorum." diyerek duygularını ifade etmektedir. (Öz, 1951: 54)

Orient tanım olarak Akdeniz'in doğu sahillerine verilen addı. Bunlara Kuzey Afrika ülkeleri de ekleniyordu. Arap geçmişinden dolayı İspanya ve Constantinople (İstanbul) ile güçlü tarih bağı olan Venedik de Dogu'ya açılan önemli birer kapı olarak görülüyordu. (Kafkas, 2008: 11)

19. yüzyıl Oryantalizm'in gelişim gösterdiği bir dönemdir. Savaşlar ve siyasal olaylar bunun bir nedenidir. Oryentalist araştırmalarının kurulması da bu döneme rastlamaktadır. Romantik akımın etkileri, İslam kültürünü tanıtan sergiler önemli olaylardandır. İlk kez 1851'de Londra'da düzenlenen "Bütün Ulusların Üretimlerinin Büyük Sergisi" Endüstri Devrimi'nin en hareketli

döneminde, teknolojik gelişmeleri ve ürünleri sergilemek üzere kurgulanmıştır". (Madran, 2000), 1855 yılında Paris sergisine gönderilmek üzere Üsküdar çatmaları ile Selimiye kumaşlarının satın alındığını bir vesikadan öğreniyoruz. (Öz, 1951: 54)

Açılan sergide İslam ülkelerinden de örnekler yer aldı ve bunu Paris ve Londra'da açılan diğer sergiler izledi. 1873 yılında Paris'te ilk Uluslararası Oryantalizm Kongresi toplandı. 1893'te Paris'te ve 1910'da büyük İslam Sanatı sergileri açıldı. (Çınar, 2011: 121)

Şekil 5.1.1. : Londra Evrensel Sergisi 1851.

Kaynak: <http://www.etsm.org.tr/etsm/index.php?r=kronoloji/view&id=2>

Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015

Şekil 5.1.2. : Türkiye 1867 Evrensel Sergisi.

Kaynak: http://kutuphane.ifm.com.tr/KitapArama-turkiye-1867-evrensel-sergisi_6_searchPanel.html

Erişim Tarihi: 10 Mart 2015

1863 yılında düzenlenen Osmanlı Ulusal Sergisi hakkında Journal de Constantinople dergisi Osmanlı kumaşlarına yapılan en büyük övgü, genel kaniya göre renklerin belirginliğidir diye özetlemektedir. (İstanbul Fuar Merkezleri Hizmeti, 2011)

5.2. Minyatür Ve Suluboya Resimlerinde Görülen Kumaş Desenleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde diğer sanat kollarında olduğu gibi, dokumalar, gerek çeşitlilik, gerekse desen ve teknik bakımından en yüksek düzeye ulaşmışlardır. Ve bu durum 17. yüzyıl ortasına kadar sürmüştür. 17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik yönden gerilemesiyle kumaş kalitesinde siyasi duruma paralel olarak bir düşme kaydedilir ve dokumalara kanunlarla bazı sınırlamalar konur. 18. yüzyılda güzel, kaliteli fakat devrin modasına göre desenli kumaşlar yapılmış ve bu 19. yüzyılda da devam etmiştir. (Gürsu, 1988: 22)

Şekil 5.2.1. : TSM. Müzisyenler ve Rakkase Levnî imzalı 1720-25. Kağıt üzerine suluboya, altın-gümüş yaldız. 14.2 x 9 cm., env. no. H. 2164, y.17b- 18a

Kaynak: Kafadar ve Çağman, 1993: 247

Sütunlu bir kemer altında oturan hanımlardan kurulu saz heyeti ve bir rakkase tasvir edilmiştir. Genç müzisyen hanımlar def (daire), miscal (müsikar), zurna ve

tanbur çalar. Gerek müzisyenlerin gerek rakkaselerin giyim kuşamı 1720-25 civarındaki başkent modasına uygundur. (Kafadar ve Çağman, 1993: 247)

18. yüzyılın ilk yarısından itibaren, Levnî'nin ve Buhari'nin başkentli kadınların giyim tarzını yansıtan minyatürlerinde, entari, iç gömleği, içi kürklü üstlük, yelek ve şalvarların, entarinin desenlerini anımsatan küçük serpmeye çiçek motifleri dikkat çekicidir (TSM, H.2164,y.8b,12b,15a,15b,17b,18a;H.2143,y.10a, 10b; Y.Y. 1042). Bu dönemde, sevâi kumaşından, küçük çiçek desenli kıyafetlerin çok sevildiği ve moda haline geldiği anlaşılmaktadır. S.A.A. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 208)

Şekil 5.2.2. : TSM. Levnî'nin sünnet düğünü minyatürü, env. no. A.3593, y.97b.

Kaynak: ÖZ, 1951: 45

III. Ahmet zamanında 1719 tarihli Levnî'nin çizmiş olduğu sünnet düğünü tasvirli minyatürde, padişahın yanı sıra şehzadelerin de sade giysiler giymiş olması dikkat çekmektedir. Altın ve gümüş telli, renk renk çiçekli ağır dokumaların yerine daha sade kumaşların yer almakta olduğunun göstergesi olması bakımından dikkate değerdir. (Öz, 1951: 43-45)

Şekil 5.2.3. : TSM. Levnî'nin sünnet düğünü minyatürü, env. no. A.3594, y.33a

Kaynak: ÖZ,1951: 46

Bu minyatürde düğün nedeniyle getirilen hediyeler görülmektedir. İstanbul işi tüfekler, Kütahya işi vazolar ve top top kumaşlar sunulmaktadır. Surname'nin metninden hediye gelen kumaşların hatayi ve atlas kumaş oldukları anlaşılmaktadır. Kumaşların çözgü sıklıkları da verilmektedir. Kumaşlardan nevezuhur hatayi 6359 tel, elvan ve sade hatayi 3644 tel, elvan atlas 4849 tel, taraklı atlas 2172 ve Rumi İstanbul Dibası 2424 tel çözgü ipliği ile dokunduğu bilgisinin yanı sıra yeni kumaş isimleri ile dokunan kumaşların olduğu anlaşılmaktadır. (Öz, 1951: 43-47)

Şekil 5.2.4. : TSM. Kemha loncası geçit törenini gösteren minyatürler, env. no. Surname H. 1344_330b-331a.

Kaynak: Gürsu, 1988: 43

TSM arşivinde araştırmalarım sırasında bulduğum bir kumaş atölyesi planı, 19. yüzyıla aittir. Fakat bu atölyenin nerede bulunduğu dair bir kayıt yoktur. Aynı atölye planı Tahsin Öz'ün "Kumaş ve Kadifeler" kitabında 16. yüzyıla ait bir dokuma atölyesi olarak geçer. Ancak planın üzerindeki 1223 tarihi bunun 19. yüzyıla ait bir dokuma atölyesine ait olduğunu gösterir. (Gürsu, 1988: 42)

16. yüzyılda çeşitli tarihlerde saraya giren kumaş listeleri, hediye defterleri, imam defterleri ve Ehli Hiref defterleri, Kanunnamelerdeki dokuma ile ilgili maddeler, seyyahların notları gibi tarihî vesikalar ve minyatürler, kumaşları tarihlendirmede çok yararlı olurlar. (Gürsu, 1988: 42)

Şekil 5.2.5. : S Ve İKV. Osmanlı hareminden betimleme 130 x 193.5 cm. Tuval üzerine yağlıboya.
Franz Hermann, Hans Gemminger, Valentin Mueller (1654)

Kaynak: <http://www.svikv.org.tr/default.aspx> Suna Ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu
İmparatorluktan Seçmeler, 205:97.

Kuefstein'in yaptırdığı resimler arasında Osmanlı Haremi'nin betimlendiği ve üzerinde tarih bulunması açısından belgeleyici değeri olan bu eserde yer alan açıklamada da "Seçkin Türk hanımlarının evlerinden çıkmaları ya da yabancılarla tanışmaları âdet olmadığından, onlar birbirlerini evlerine davet eder; dans, komedy ve benzeri eğlencelerle oyalanırlar." yazılıdır. İki bölüm halinde düzenlenmiş kompozisyonun alt bölümünde misafir karşılama ve dans teması işlenmiş, üst bölümdeyse rebab, def ve santur çalan sazandeler eşliğinde, başlarında serpuşları, ellerinde işlemeli yemenileriyle dans eden iki kadınla görülür. Resimde halı, giysi ve çalgı detayları, büyük incelikle işlenmiştir. ("İmparatorluktan Portreler," 2005: 96-97)

İç mekanda yer alan yastık örtüleri, dönemin desen ve kompozisyon anlayışı hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. 17. yüzyıl Osmanlı saray motifleri arasında yerini alan taç motifli çatma yastık yüzleri, ayrıntılı bir şekilde resmedilmiştir. Tabloda resmedilen çatma yastık yüzlerinin motifleri, 16. yüzyıl çatma yastık yüzlerinin her iki ucunda kullanılan niş motifinin 17. yy.'da da kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir. Ancak söz konusu niş motifinin kullanılma oranının yüzyıllar içerisinde değiştiği görülmektedir. 16. yy.'da altı olan niş sayısının 18. ve 19. yy.'da yediye çıkarıldığı, bazen Avrupa'nın taklit ettiği

desenlerde üçe indirildiği, son dönem kompozisyonlarında ise yer almadığı görülmektedir.

Şekil 5.2.6. : TSMK. İstanbullu hanım ve Genç kızı. İstanbul Anonim. 19. yüzyılın ortaları "Kitab-ı Coğrafya" adlı eserden suluboya resim bordürlü kırmızı deri cilt. env. no.: H.441.y. 44a 26.3 x 16.6 cm., 89 yaprak, 27 tasvir ve harita. 10.3 x 13.7 cm.

Kaynak: Kafadar ve Çağman, 1993: 274-275

Resme İstanbullu yüksek rütbeli bir devlet görevlisi ve ailesi konu olmuştur. Babasının önünde ayakta duran buluğ çağında genç kız, ev içi giysisi; annesi ise, dönemin sokak kıyafetiyle gösterilmiştir. Genç kız, yollu kumaştan dönemin modasını yansıtan entari giymiş, beline de büyük bir şalı kuşak olarak bağlamıştır. (Kafadar ve Çağman, 1993: 274-275) Geri planda yer alan yastık desenleri için de dönemin modasını yansıtmaktadır denebilir.

Şekil 5.2.7. : Ankara Etnografya Müzesi, Gelibolulu kadın. İstanbul, Anonim 1818 civarı. Kağıt üzerine suluboya 31.4 x 19.2 cm., env. no: 8283, y. 216,

Kaynak: Kafadar ve Çağman, 1993: 274

Genç kadının U dekolteli, önden açık ve bele kadar düğmeli, belden aşağısı kruvaze kesimli çiçekli pembe entarisinin biçimi, başkentte I. Mahmut dönemi sonrasında (18. yüzyılın ikinci yarısı) yaygınlaşan moda göre. Entarisinin altından beyaz iç gömleği ve çiçekli şalvarı gözükür. Sarı pabuçları Müslüman bir kadın olduğunu ifade eder. Resim, başkent modasının diğer kentlerde de zaman içinde yaygınlaştığını gösteren önemli bir örnek olarak dikkat çeker. (Kafadar ve Çağman, 1993: 274)

5.3 Pera Müzesi "Suna Ve İnan Kiraç Vakfi Oryantalist Resim Koleksiyonu"

18. yüzyılda Osmanlılarla Avrupalıların arasında giderek artan diplomatik ve ticari ilişkiler birçok diplomat, tüccar, gezgin ve ressamı Osmanlı başkentine getirmiştir. Avrupa'da tarih merakıyla koleksiyonculuğun başladığı bu dönemde Türkiye'ye gelen gezgin sayısı çoktur. Bunların arasında mimar ve ressamlar da vardır. Bu resamlara "Peinters du Bosphore- Boğaziçi Ressamları denmiştir. (Renda ve İnankur, 2005: 13)

Resmedilen konuların arasında elçi kabul protokolü önemli bir yere sahiptir. Bu tür resmî törenleri resmetmesine izin verilen ressam Vanmour'un çizimleri gerçek görsel belge niteliğindedir. Avrupa başkentlerine gönderilen Osmanlı elçi heyetlerinin kabul törenleri de Avrupalı ressamlar tarafından resmedilmiştir.

İstanbul'daki elçilik çevrelerinde çalışan ressamlar Osmanlı başkentinin semtlerini resimlemiş, imparatorlukta giyilen farklı kıyafetleri çizmiş, yabancı elçilerin, çevirmenlerinin, hatta kimi Osmanlı büyüklerinin portrelerini yapmışlardır. (Renda ve İnankur 2005: 14) Vanmour, Osmanlı devletindeki çeşitli görevlileri kendilerine özgü giysileriyle resimlemiştir. Bu resimler, pek çoğunun tarihli ve imzalı oluşundan dolayı belge niteliği taşımaktadır. Bu eserler, bu açıdan değerlendirildiğinde Oryantalist etkilerin başladığı dönemi ve karakteristik özellikleri taşıyan kumaş desenleri hakkında referans olmaktadır.

Şekil 5.3.1. : S Ve İKV. Fransız Büyükelçisi Vergennes Kontu Charles Gravier'nin Türk giysileri içinde portresi, 141.5 x 113 cm., tuval üstüne yağlıboya. Antoine de Favray (1766)

Kaynak: Suna Ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu İmparatorluktan Seçmeler, 2005: 61.

Sanatçının İstanbul'da yaptığı portrede büyükelçi, Türk giysileri içinde dönemin desen anlayışına kaynaklık edecek giysileri ile bir Osmanlı odasında otururken resmedilmiştir. Kumaş desenlerinde, stilize edilmiş küçük çiçek motiflerinin, yarım kaydırmalı (yarım soter) teknikte düzenlendiği görünürken arka planda duvar veya dolap süslemesinde, fiyonkla bağlanmış bir demet çiçek dikkat çekicidir. Modelin sağ kolunu dayadığı minderin deseni de benzer etkilere sahiptir.

Şekil 5.3.2. : S Ve İKV. Vergennes Kontesi'nin Türk giysileri içinde portresi,129 x 96 cm., tuval üstüne yağlıboya. Antoine de Favray (1766)

Kaynak: Suna Ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu İmparatorluktan Seçmeler, 2005: 63.)

Kontes, eşi Büyükelçi Charles Gravier'ninkine benzer bir iç mekanda resmedilmiştir. Kumaş deseni, stilize edilmiş üç boyutlu çiçek motifi ile dönemin giyim tarzı ve desen anlayışına ışık tutmaktadır. Oturulan kaide üzerinde yer alan mefruşatın deseni boyuna yolludur. İki resimde de giysi ve takıların zengin ayrıntıları, sanatçının son derece titiz desen çalışmasını ve kürk, kumaş, inci, altın gibi farklı malzemeleri resme aktarmadaki yetkinliğini ortaya koymaktadır. (Renda ve İnankur 2005: 62 - 63)

Şekil 5.3.3. : S Ve İKV. Türk giysileri içinde bir kadın, 62 x 47 cm., parşömen üstüne pastel. Jean-Etienne Liotard (1740 - 1750).

Kaynak: Suna Ve İnan Kıraç Vakfi Koleksiyonu İmparatorluktan Seçmeler, 2005: 135.

Liotard aynı pozda, aynı giysilerle ve benzer bir dekor içinde değişik kişileri resimlemiştir. (1733 - 1760) Ressamın geleneksel bir Türk odası içinde resimlediği, buna benzer en erken tarihli örnek, bugün yeri bilinmeyen, ancak Liotard tarafından yapılmış ters baskısı Louvre Müzesi'nde bulunan bir desendir. (Renda ve İnankur, 2005: 134-135)

Modelin elbisesinin stilize edilmiş küçük çiçek motifinin, yarım kaydırmalı (yarım soter) teknikle raportlanarak desenlendirildiği görülmektedir. Motifin yönünden, kol boyunun kumaş eninden alınarak dikildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 5.3.4. S Ve İKV. Türk giysileri içinde bir avrupalı 84 x 68 cm., tuval üzerine yağlıboya. Favray, Antoine (1706-1791)

Kaynak: Suna Ve İnan Kır a  Vakfı Koleksiyonu İmparatorluktan Seçmeler, 2005: 67.

Bu yarım boy portredeki giysiler, Favray'nin İstanbul'daki ilk sanat koruyucusu Fransız Büyükelçisi Gravier'nin sergideki Türk giysileri içinde portresinin giysileriyle büyük benzerlik gösterir. (Renda ve İnankur, 2005: 66-67) Modelin giydiği kumaşın deseni, stilize edilmiş küçük çiçek motiflerinin yarım kaydırmalı (yarım soter) teknikte düzenlenmesinden oluşmaktadır. Dönemin genel karakteristik özelliklerini göstermesi ve tarihlendirmesi bakımından da ayrıca önemlidir. Modelin kolundan iç gömleğinin deseninde çiçek motifi fark edilmektedir.

Şekil 5.3.5. : S Ve İKV. İki Müzisyen Kız, Osman Hamdi Bey (1880) 58 x 39 cm., tuval üzerine yağlıboya.

Kaynak: Suna Ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu İmparatorluktan Seçmeler, 2005: 121.

Bursa Yeşil Cami'den mimarî öğelerin yer aldığı bu resimde tambur ve def çalan genç kızlar entari ve üç etek giymiş, örgülü saçlarını yemeniyle toplamışlardır. (Renda ve İnankur 2005: 120-121) Tablo boyuna çizgili ve küçük desenlerin yer aldığı giysi modelleriyle dönemin moda anlayışına ışık tutmaktadır.

Yeni gelişen sanat akımlarından olan Barok ve Rokoko akımlarının yalnız

dokumacılıkta değil; mimarlık başta olmak üzere diğer sanat alanlarında da etkisi görülmektedir.

Rokoko, Akademilerdeki Klasik Antikite eğitiminin reformu çabasıyla başladı. Rokoko, sanatın, erotizm, süsleme ve zevki tercih ederek üzerindeki aşırı ciddiyeti terk etmesinin önünü açtı. Dünyayı, düşlenen zevkler ve eğlenceler için bir sahne olarak ele aldı. Biçimsel bakıldığında, Rokoko çizgisel değildir. Rokoko sanatının çizgisi 'S' biçimindedir ve tipik Rokoko ortamı, içindeki bütün mobilyaların, panellerin, resimlerin kıvrımlı biçimde süslendiği ya da oyulduğu, kişiye özel odadır. Barok'la olan biçimsel benzerliği duyarlığa daha fazla seslenen renkler (gökyüzü mavi, gül pembe) kullanılması kolay, havai bir güzellik ve daha güçlü duygusal ifadeler üzerine akıl yürütmesiydi. (Toklucu, 2015: 99-100)

Osmanlılar'daki Rokoko süsleme, Avrupa Rokokosu'na benzemekle beraber ondan farklı olarak Türk Rokokosu denilen ve örneklerine daha çok mimarî eserlerde, kitap tezhiplerinde, mezar taşları, ahşap, madeni eşya ve kumaşlar üzerinde rastlanan ayrı bir üslûp oluşturmuştur. (Aksu, 2008)

Sultan III. Selim'in Tuğrasında Türk Rokokosu'nun özellikleri görülmektedir.

Şekil 5.3.6. : TSM Sultan III. Selim'in Tuğrası (1805) 42 x 55 cm., env. no. 8/180

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 186

Merkezde Sultan III. Selim'in tuğrası vardır. Tuğranın bir yanında buket halinde çeşitli çiçekler, diğer yanında sepet içinde pembe, kırmızı, yeşil, mavi ve beyaz renklerde çiçekli ve yapraklı dallar resmedilmiştir. Oval biçimli çerçevesi altın yıldız kaplıdır. Çerçevenin alını dönemin rokoko anlayışında, kıvrımlı dal, çiçek, yaprak ve birbirinin içinden geçen fiyonklarla biçimlendirilmiştir. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 186)

5.4. 18. ve 19. Yüzyıl Çatma ve Dokumalarından Seçmeler

"18. yüzyılda Batı etkisi daha da artarak, çiçeklerin hakim olduğu, İtalyan, Fransız sanatlarının etkileri ile "Türk Rokoko" üslûbunun doğduğu izlenir. İri kıvrımlı yapraklar, çiçekli girland ve olgun güllerle dolu sepetler desenlere hakim olmuştur. Bu süsleme tarzı bilhassa çatma yastık yüzlerinde uygulanmıştır." (Gürsu, 1988: 19)

Osmanlı dokumacılığı dokuma teknikleri, kullanılan malzeme ve desen özellikleri bakımından önemli ve aranan ürünler arasında yer almaktayken, son dönemlerinde Sanayi Devrimi'nin yansımaları ile birlikte artan işçilik fiyatları ile yükselen kumaş maliyetlerine rağmen kalitesini sürdürmek adına birtakım önlemler almak durumunda kalmıştır. Bu önlemlerin başında, III. Ahmet yeni sanatın etkilerini memleketine taşımak ve malî sıkıntıları azaltmak için Darphane'nin tatiline ve ağır sırmalı işlerin yapılmasına yasak koymaktadır. (Öz, 1951: 42)

Bu yasaklara rağmen, sırmalı dokumaların gizlice yapılıp satıldığına anlaşılması üzerine, damga üsulu uygulanmaya başlıyor ve damga da vergiye tabi tutuyor. Damgalarda kumaşın dokunduğu şehrin ismi, bazen yılı da yer almaktadır. Bu uygulama sayesinde kumaşın tespiti yapılabilmektedir. Damga örneklerinde yer alan dokunduğu yer bilgisi Sakız Seccadeleri ile isim yapmış bir dokuma merkezidir. (Öz, 1951: 443-44)

Bugün antikacılarda sık rastlanan kaftanların çoğu Selimiye kumaşındandır. Topkapı Sarayında top halinde kullanılmadan kalmış bulunan bu kumaşların bazıları top başlarındaki boşluklarda damgalara sahiptir. (Tezcan, 1991: 9)

5.4.1. Çatmalar

Müzelerde ve koleksiyonlarda bulunan Sakız dokumalarının çoğu damgalıdır. Dokumanın arka yüzü alt köşedeki damga (Şekil 5.4.4.) bu kumaşın Sakız Adası'nda dokunduğunu gösterir. (Bilgin, 2007: 15)

Şekil 5.4.1.1. : SHM Osmanlı Sakız Adası, 18. yüzyıl 68 x 88 cm., env no. 15500-D.238

Kaynak: Bilgin, 2007:15

Şekil 5.4.1.1. : Sakız Adası Seccadesinin mührü.

Kaynak: Bilgin, 2007: 15

19. yüzyıl Sakız, Mora ve Bilecik'te dokuma merkezlerinin oluşması sonucunda, İstanbul ve Bursa'nın ipek üretimindeki üstünlüğü zayıflamıştır. (Ayhan, C: 2011)

Damgayı Sakız

Damgayı Sakız
sane 1162

Damgayı İstanbul
sane 1243

Şekil 5.4.1.2. : Çeşitli damgalar

Kaynak: Öz, 1951: 43

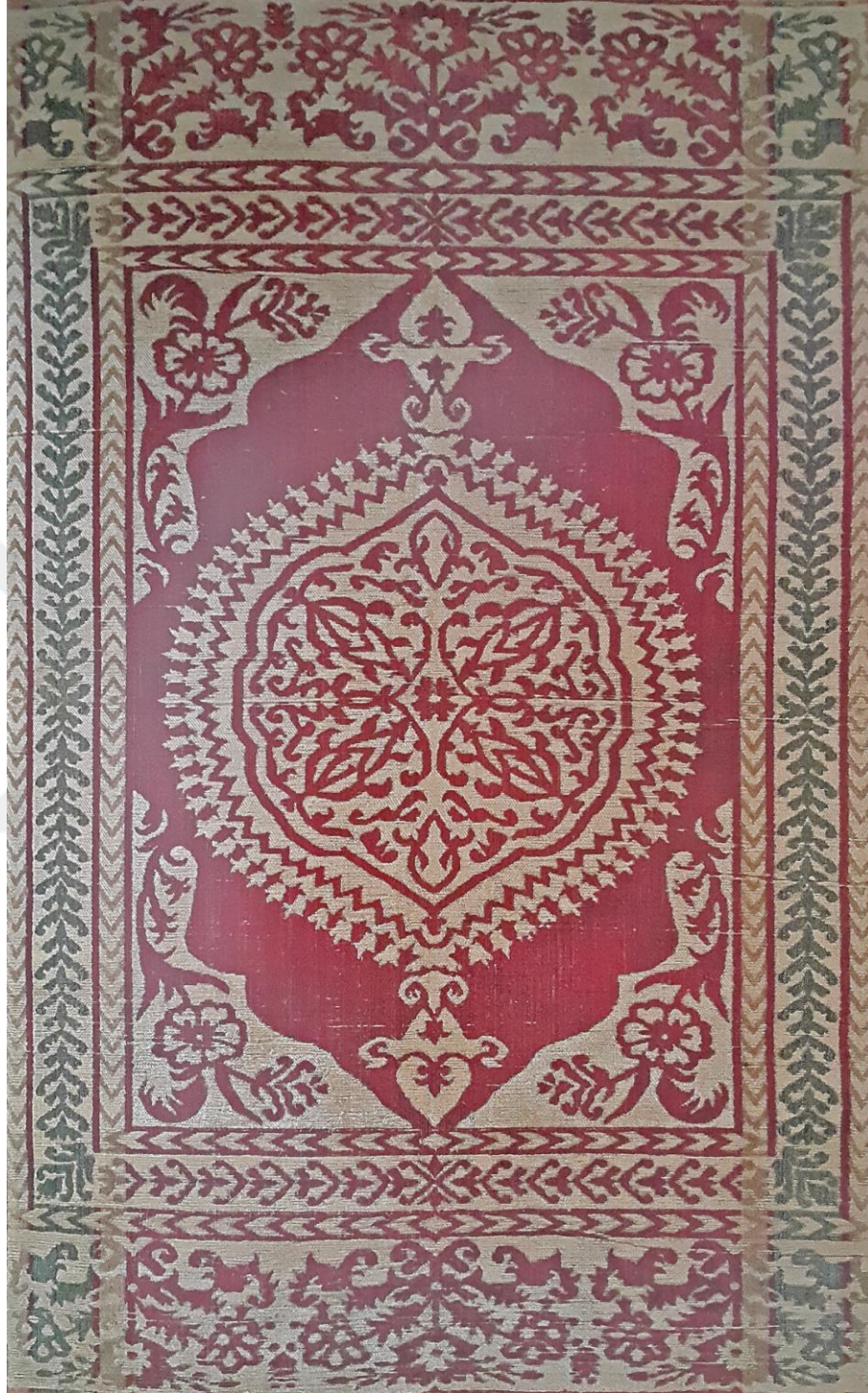
Şekil 5.4.1.3. : SHM.18. yüzyıl sonu çatma yastık yüzü 65.5X 137.5 cm., env.no.10448-D.124.

Kaynak: Bilgin, 2007: 113

18. yüzyılın karakteristik örneklerini taşıyan çatma yastık yüzü, kısa kenarı yedi nişlidir ve nişlerin içi stilize edilmiş birer renkli çiçekle doludur. Ayaklı bir vazodan çıkan ve simetrik olarak iki yana doğru açılan gül, gül goncasi, zambak, lale, karanfil ve stilize çiçekler tüm yüzeyi kaplamaktadır. Köşebentleri bir daldan

çıkan karanfil ve lale motifleri doldurur. (Bilgin, 2007: 112)

Şekil 5.4.1.4. : SHM 18. yüzyıl sonu. 61.5 x 106.5 cm., env. no.17542-D.251.

Kaynak: Bilgin, 2007: 115

Klasik yastık şemalarından farklı olarak iki uçta üç adet üçlü çiçek topluluğu yer almaktadır. Kenarları dilimli salberkli şemse motifi, dört köşede birer çiçekli dal

görülür. İki uzun kenardaki bordür yeşil ile sarı renkte olmak üzere üç renk ipek iplik ve klaptanla dokunmuştur. (Bilgin, 2007: 114)

Şekil 5.4.1.5. : YKVNTM. İpek ve pamuk Hereke çatma yastık yüzü. 80 x 46.5 cm., env. no. Ç.27.

Kaynak: Tezcan, 1993: 269

Koyu parlak yeşil zemin üzerine, koyu kırmızı ile desenlidir. Bordürü; geniş dalgalı bir yaprak- çiçek suyudur. Ortada baklava şeklinde tertiplenmiş, çiçek ve yapraklardan oluşan göbek yer alır. Köşelerden göbeğe doğru iri birer çiçek buketi uzanır. (Tezcan, 1993: 269)

Şekil 5.4.1.6. : SHM. 18. yüzyıl bordür dokuma parçası 16 x 122 cm., env. no. 12176-D.175.

Kaynak: Bilgin, 2007: 121

Bu çatma, 16 cm eninde bir duvar askısının veya yastık yüzünün uzun kenar bordürü olarak dokunmuş olmalıdır. Zemin klaptan, desenler havlı yüzeydir. Yastık yüzlerinin kısa iki kenarında görülen nişli bordür, bu örnekte dikeydir. (Bilgin, 2007: 120)

Şekil 5.4.1.7. : TSM. Avrupa 19. yy. İpek Çatma Yastık Yüzü 128 x 60 cm., env. no. 13 / 1564.

Kaynak: Öz, 1951: 69

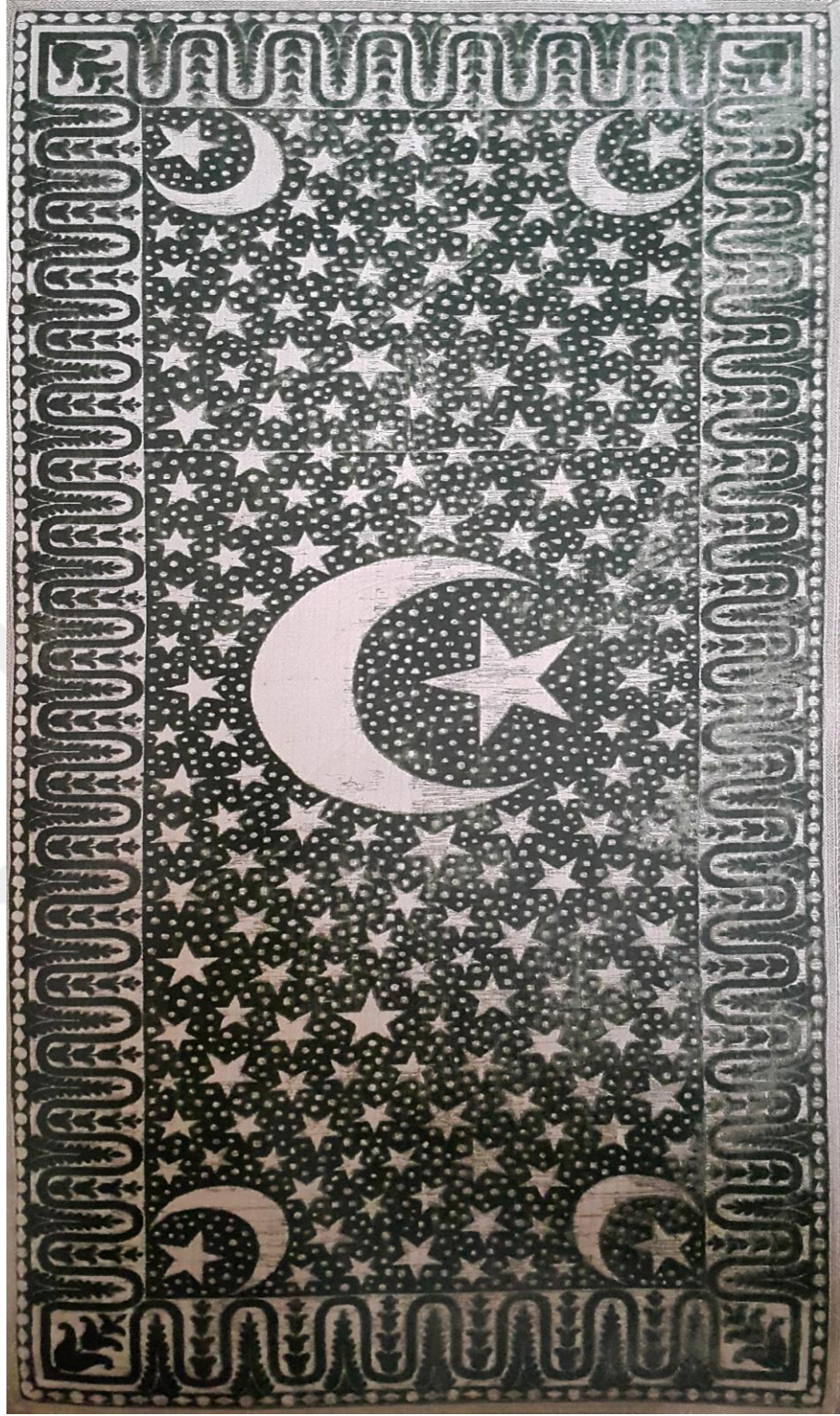
XIX. yüzyıla ait olan ve yıldızların şekillerinden Sultan Mecit dönemine ait olduğu tahmin edilen bu kumaşın zemini, kırmızımtrak mordur. Süslemelerin yerleştirilme esasları eski düzene benzemekle beraber çiçekler ve kıvrımlar tamamen Batı'nın etkisi altındadır. Renkleri krem, yeşil ve pembedir. 130 x 60 cm

ebatlarında olan bu ipekli dokuma yastık, Türk kumaşçılığının renk ve desen itibariyle hüviyetini kaybettiğini göstermektedir. (Öz, 1951: 69)

Mor renkli ipek zemin üzerine yeşil, krem ve pembe tonlarında ipekle dokunmuş bir yastık yüzüdür. Bu kompozisyonun çevresinde, iki düz hat arasında S şeklinde kıvrılarak akan bir su, kısa ve uzun kenarların ortasında birer fiyonkla bağlanır. Yastığın iki kısa kenarında yedi niş, birbirinden birer çiçek sapıyla ayrılır. Nişlerin içini küçük buketleri doldurur. Dokuma, bu nişlerden sonra da, düz baklava desenli olarak devam eder. Ana zeminin merkezinde, içinde çiçek demeti olan bir çelenk yer alır. Merkezi motif, iki tarafa ikişer oval ve uzun çelenkle uzanır, bunlarda da fiyonklarla birbirine ve merkeze bağlanmıştır. Ana zeminin orta ekseninde yer alan bu kompozisyonu, her iki taraftan serbest çiçeklerin oluşturduğu birbirine fiyonklarla bağlı iki hat çevreler. Merkezi motifle bu hatların arasında dört yıldız motifi yer alır. Bordürlerin içinde akan S şeklindeki su, fiyonklarla birbirine bağlanan çelenkler, bu yastığın Avrupa işi olduğunu düşündürür. Ayrıca kısa bordürü sınırlayan düz hatların uzun bordürü keserek devam etmesi, top başı ve top sonunda yer alan baklava desenli kısım, Osmanlı yastıklarında rastlanmayan bir durumdur. (Tezcan ve Okumura, 2007: 100)

Merkez büyük, dört köşede küçük ay-yıldız, zemin ise küçüklü büyüklü yıldızlar ve küçük beneklerle boşluk bırakılmadan dolgulanmıştır. Kenar bordürü, dalgalı kıvrımın arasındaki stilize yapraklar ve bir dal üzerinde dizili dört küçük laleden oluşmaktadır. Yeşil renkte zemin üzerine motifler klaptanla dokunmuştur. (Bilgin, 2007: 127)

Şekil 5.4.1.8. : SHM. 19. yüzyıl Hereke çatma yastık yüzü 55 x 116 cm., env. no. 2540-D.81.

Kaynak: Bilgin, 2007: 126

5.4.2. Dokumalar

Şekil 5.4.2.1. : SHM. Kadife dokuma parçası. 17 x 17 cm., env. no. 9363-D.4.

Kaynak: Bilgin, 2007: 131

Şaşırtmalı düzende kalp ve yuvarlak madalyonlar, zemin boş bırakılmayacak şekilde yerleştirilmiştir. Kalp motifinin içine Arapça "Maşallah" yazısı, yuvarlak madalyonların içinde ise iki yapraklı çiçekli birer dal görülür. (Bilgin, 2007: 130)

XLIV. Pl. No. 3404 (Tks)

Şekil 5.4.2.2. : TSM. II Osman'a ait giysi. env. no.13 / 365. (eski env. no. XLIV. Pl. No:3404)

Kaynak: Öz, 1951: 20

II.Osman'a ait bu giysinin kumaşı, yeni bir tekniktir. Zemin, krem ipek üzerine ince gümüş tellidir. Üzerinde bir daldan çıkan ve kenarları oymalı beşer yapraklı motifler bulunmakta olup bunların içleri çiçeklidir, aralarına sümbül sıkıştırılmıştır.

XLV Pl. No 5826 (Tks)

Şekil 5.4.2.3. : TSM. Taç figürlü "Türk Rokoko" (eski env. no. XLV PL.No:5826)

Kaynak: Öz, 1951: 23

Bu kumaş 3404 numaralı giysinin cinsinden olup zemini, ipek ve gümüş tellidir. Üzeri kıvrık bir dalın ucundaki oymalı bir taç şeklinin içinden çıkan yaprak, lale ve diğer çiçeklerle bezenmiştir. Motiflerden birinin ana rengi yeşil, ikincisinin tarçinî ve üçüncüsünün tatlı mavi olup bunlar sıra ile tekrar etmektedir. Bu tarz süslemeye Türk Rokokosu denilebilir. (Öz, 1951: 19-23)

Kültür unsurları yaratımında, geleneksel ve modern toplumlar arasında bir bireysel yaratma, geleneksel toplumda daha çok Patronage'a, kapitalit serbest pazar toplumlarında ise daha çok pazar talebine bağlıdır. Osmanlı toplumunda sanatkar, saray veya ekabir için yeni ve daha mükemmel çeşitler yaratmaya çalışır, pazar ekonomisinde ise sürüm için model yapılır. İnce ve yüksek zevk için çalışan geleneksel usta, daha çeşitli, daha sanatkarane eserler çıkarır. Seri imalat yapan pazar ekonomisi bu ferdi nefis eserlerin tekniğini taklid eder, kitle için üretir. Sanayi Devrimi döneminde ilim araştırmacı ve laboratuvar, bir dereceye kadar hakim duruma gelmiş ve teknolojik yaratıcılığın odağı olmuştur. Fakat bazı sektörlerde, mesela tekstilde, ferdi yaratma günümüze kadar önemini korumuştur. Geleneksel toplumda yaratma ve sanatkar üstündür demekte mübalağa yoktur. (İnalçık, 1996: 429-430)

Şekil 5.4.2.4. : TSM. III. Ahmet'e ait kaftan env. no. 13 / 532.

Kaynak: Atasoy, 2015: 173

III. Ahmet 'e ait olan 1703-1730 tarihli kısa kollu dış kaftanın zemini gümüş telli olup, üzerine altın telle dokunmuş iki büyük yaprak ve bunun ortasında büyük bir nar ve üzerinde de oymalı yaprak ve çiçekler bulunmaktadır. Bu palmeti, altından oymalı yapraklar ve yine nar çiçekleri bağlamaktadır. Yaprak kenarları ve bazı çiçekler soluk kırmızı renktedir. XIV. yüzyıl dokuma desen özelliklerinin III. Ahmet döneminde az miktarda

yapılmış nadir örneklerindedir. Renklerin, özellikle kırmızının, bilinen tonundan daha açık olarak pembeye yakın tonda olması ile dikkat çekmektedir. (Öz, 195: 48)

TSM'de bulunan seraser kaftan, o devirde çok sevilen bu desenle süslüdür. Kumaşın zemini gümüş telli ve içi çiçek süslü kıvrık iri yaprakların kavradığı nar motifi sarı klaptanla dokunmuştur. Gümüş ve altın tellerle ve konturların turuncu ipekle belirlenmiş, etekte ve bedende olmak üzere kumaş enini kaplayacak büyüklükte olan desen, seraser kumaşının özelliklerini taşır. Büyük iki kıvrık yaprak deseni 16. yüzyılın sonundan itibaren 18. yüzyıl başında da sevilerek kullanılan bir kumaş desenidir. (Gürsu, 1988: 138)

Şekil 5.4.2.5. : I. Mahmut'a ait şalvar TSM. env. no.13 / 572 (eski env no. LVIII.PI.No.3459 TKS)

Kaynak: Öz, 1951: 57

Şekil 5.4.2.5. : Türk Rokokosu birim motif.

Kaynak: Öz, 1951: 57

Şekil 5.4.2.6. : TSM. İpek şalvar env no.13 / 571 (eski env no. LIX.PI.No.3458 TKS)

Kaynak: Öz, 1951: 58

Şekil 5.4.2.6. : Ampir üslubundaki desenden detay

Kaynak: Gürsu, 1988: 170

I. Mahmut'a ait olan bu şalvar dönemin Rokoko tarzını göstermesi bakımından önemlidir. Krem ipek ve klaptanlı zemin üzerine kıvrık yapraklar arasında çıkmış lale, karanfil motifleri yer almaktadır. (Öz, 1951: 57-67) TSM'de bulunan seraser şalvar altın alaşımli, gümüş klaptanlı zemin üzerine gümüş telle dokunmuş kıvrık dal üzerinde yer alan iri karanfillerden oluşan bir kompozisyon gösterir. Konturlar kahverengi ipekle belirlenmiş olan desen 18. yüzyılda işlemlerde de çok kullanılan bir kompozisyon şeması içerir. (Gürsu, 1988: 139)

I. Mahmut'a ait olan şalvarın zemini krem ve harelidir. Selvi şeklindeki deseni pembe ve krem renkleri ile dönemin Avrupa etkisi açıkça görülmektedir. (Öz, 1951: 59-67) TSM'deki kayıtlarda Sultan I. Mahmut'a (1730-1754) ait olduğu belirtilen şalvarda da benzer bir desen vardır. Krem hareli ipek zemin üzerine kırmızı ipekle dokunmuş kıvrık yapraklı dalların sardığı selvi veya kozalak şeklinde motiflerden oluşan bir desen içerir. Bu süsleme tarzı 17. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Türk sanatında beliren Batı tesirlerini iyice yansıtır. Selvi, kozalak, vazo içinde çiçek demeti dönemin en sevilen motiflerindedir. (Gürsu, 1988: 140)

Şekil 5.4.2.7. : Benaki Müzesi. Seraser kumaş 18. yüzyıl ilk yarısı env no. 252.

Kaynak: Gürsu, 1988: 150

Sevaî kumaşından yapılmış elbise Sultan Abdülhamit'in kızı Saliha Sultana aittir. (1786) Kırmızı, yeşil ve klaptanla dokunmuş küçük çiçeklerden oluşan buketler değişimli olarak krem zemin üzerine serpiştirilmiştir. Elbisenin önü, yakası ve yırtmaçları çiçek şeklindeki sırma harçlarla süslenmiştir.

Şekil 5.4.2.8. : SHM. Sevai sim kaytan. 18. yüzyıl

Kaynak: Görünür, 2010: 65

LXII. P. No. 6527 (Tks)

Şekil 5.4.2.9. : TSM. Gelinlik olarak dokunan bir kumaş env.no. 13 / 1639 (eski env.no. LXII. Pl. 6527)

Kaynak: Öz, 1951: 67

Gelinlik olarak dokunan yazılı kumaşlardandır. Zemini açık fıstıkî olup kıvrık dalları yeşil ve çiçekleri kırmızı, turuncu ve beyazdır. Bu yaprakların arasından sarkan elma formundaki beyaz zeminli üç meyvenin içinde siyah ile " Bana bakan mail olur" yazılıdır. (Öz, 1951: 67)

Önden açık uzun kollu olan entari, gül kurusu pembe ipekli kumaştan dikilmiştir. Serpme desenli kumaşın çiçek buketleri yeşil, sarı, pembe, beyaz renklerde dokunmuştur. Bu tür çiçek buketli kumaşlar 18. yüzyıl beğenisini yansıtır. ....kol içleri yeşil atlas astarlıdır. (Kafadar ve Çağman, 1993: 270-271)

Şekil 5.4.2.10. : TSM.18. yüzyıl ortaları ipekli ve pamuklu kumaş. 134 cm., env.no. 13 / 1788

Kaynak: (Kafadar ve Çağman, 1993: 270-271)

Şekil 5.4.2.11. : SHM. 18. yüzyıl Bursa sevaî 15 x 13.5 cm., env. no.17. FÖÇ.

Çözü sıklığı 32 tel / cm, atkı sıklığı 38 tel / cm'dir. Zemin örgüsü aynı ağızlığa iki atkı atılarak rips gibi dokunmuştur. Atkıdan atılan desen iplikleri, motif boyunca devam edip bir sonraki ağızlığa alttan döndürülerek atılır.

Şekil 5.4.2.12. : SHM. 18. yüzyıl Türk sevaî Bursa 52 x 52 cm. FÖÇ.

Çözü 36 tel / cm, atkı 24 tel / cm.

Şekil 5.4.2.12. : Motifin ön yüzü ve tersi (detay).

Şekil 5.4.2.13. : YKVNTM. İpek sevaî 23 x 13 cm., env. no. 35. FÖÇ.

Şekil 5.4.2.13. : 1cm² lik alan, detay.

Sıklıklar: çözü 46 tel / cm, atkı 38 tel / cm'dir. Desenlendirme takviye çözü ipliği ilavesi ile yapılmış ve bu, sıklığa dahil edilmemiştir. Kumaş, çözgüden desenlendirilmesine rağmen kumaşın sevaî olarak isimlendirilmesi dikkat çekicidir.

Krem rengi zemin üzerine, beyaz klaptanlı, düz hatlarla zemin bölünmüştür. Esas deseni ince zigzag konturlu yollar içindeki iki sıralı, küçük saplı, yeşil yapraklardır. (Tezcan, 1993: 92)

şekil 5.4.2.14. : SHM. 19. yüzyıl sevaî, sim kordon.

Kaynak: Görünür, 2010: 20

19. yüzyılın boyuna çizgili desen özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Giysinin kol boyu kumaş eninden alınmıştır.

6. MÜZELERDE BULUNAN 18. ve 19. YÜZYILA AİT ÜSKÜDAR DOKUMALARI

Şekil 6.1. : TSM. III. Selim'in portresi Kostantin Kapıdağlı, 1803 yağlıboya, 89 x 110 cm., env. no.17

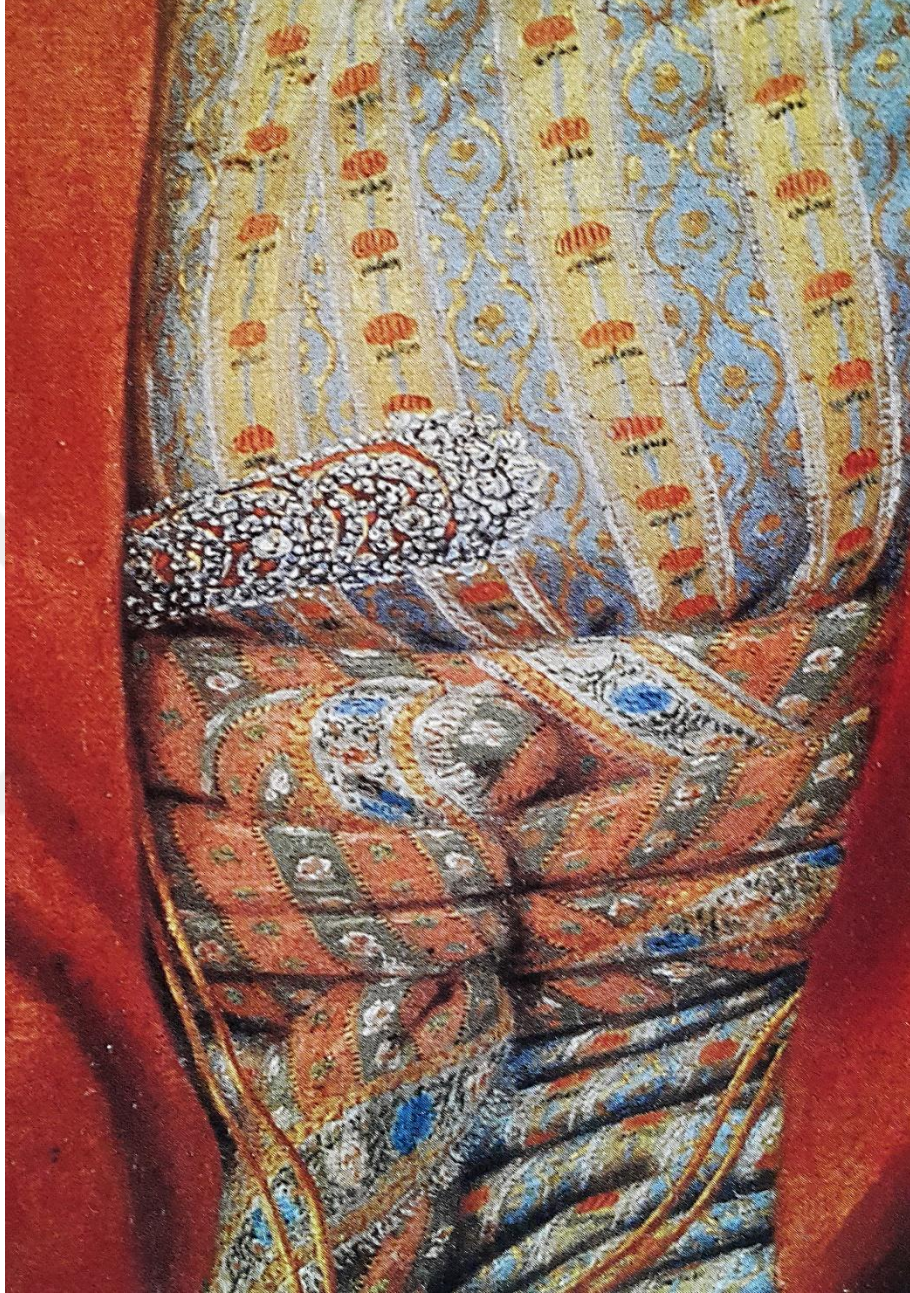
/ 30

Kaynak: TSM. Padişah Portreleri.

Kapıdağ imzalı tabloda (...sol alt köşede "Resm-i Kostantiniyye Kapıdağlı" yazısı vardır.) (Çağman ve Tanındı, 1984: 467) Sultan III. Selim'i (1789 - 1807) divanda oturur vaziyette gösterir. Sultanın iç elbisesi Selimiye kumaşındandır. Bu

tablo Selimiye kumaşının tarihlendirilmesi ve kullanılması için iyi bir belgedir.
(Gürsu, 1988: 138)

Şekil 6.1. : TSM. III. Selim'in portresi detay.

Kaynak : Ortaylı, ve diğ., 2009: 117

Genelde III. Selim'in portreleri, padişahı resmi giysileri ile gösteren yarım boy ya da büst portrelerdir. Burada padişah Harem'deki özel odasında kendine ait eşyalarla birlikte gösterilmiştir. (Çağman ve Tanındı, 1984: 467) Yastık desenlerindeki kompozisyon tam olarak görünmemekle birlikte geleneksel çatma

desen anlayışının yastık uçlarında yer alan altı nişli kompozisyon anlayışının dışında, dar bir bordür ile çevrelendiği görülmektedir. Ortasında yer alan muhtemelen dairesel (yastığın tamamı görünmediği için) göbek deseni ile köşeleri dolduran üçgen düzenlemeler ve kenar bordürlerin etrafını "salberk" olarak nitelendirilebilecek bir süsleme ile çevrelendiği görülmektedir. Çatma yastık yüzlerinde kullanılan mavi rengin açık tonu, geleneksel olarak kullanılan kırmızı, yeşil, mor ve bunların birlikte kullanıldığı iki renkli kombinlerden ayrılmaktadır.

İmparatorluk boyunca yurdun hemen her bölgesinde belirli tekstil merkezleri oluşturulmuştur. 18. yy.'a gelindiğinde Üsküdar Ayazma Camii ve Selimiye Külliyesi'nde kurulan dokuma atölyeleri dönemin önemli dokuma merkezleri olmuştur. Bu döneme ait kumaş örnekleri yurt içindeki ve yurt dışındaki müzelerde bulunmaktadır. Müzelerin envanterlerinde kayıtlı bulunan Üsküdar dokumaları, araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bunların dışında müzayede ekranlarında yer alan bir Üsküdar dokumasına, konuya dikkat çekmek ve Üsküdar dokumalarının hâlâ el değiştirmekte olduğunun belgelenmesi için, yer verilmiştir. Ayrıca bu çatmanın karanfil deseni, uygulama örneklerinde ipek fular dokunmuş ve bu kumaş, portföy (çanta) olarak uygulanmıştır. Kaynak araştırmalarında dönemin desen ve teknik özelliklerini yansıtan dokumalara antikacılar da rastlanmıştır. Antikacılar da bulunan bu dokumalar, Üsküdar dokuması olarak kayıtlı bulunan dokumaların motifleri ve kompozisyon özellikleri bakımından benzerlik gösterdikleri için karşılaştırma örneklerinde bu dokumalardan birine yer verilmiştir. Henüz bunlara ait kayıt bulunmadığı için tarihlendirmede kaynak oluşturabilir.

"Üsküdar dokumaları" Çatma, Selimiye ve Sevaî olarak isimlendirilmektedir.

6.1. Yurt Dışındaki Müzeler

Osmanlı İmparatorluğu ve onun saltanatı boyunca ortaya koyduğu eserlere Batı her zaman büyük bir hayranlık ve ilgi duymuştur. Bu ilgiden kaynaklı olarak yurt dışındaki müzelerin çoğunda İmparatorluğa ait eserler yer almaktadır.

Kaynak araştırmasında, koleksiyonlarında 18. ve 19. yüzyıla ait Üsküdar dokumaları olarak kayıtlı eserleri bulunan müzeler araştırılmıştır. Bu müzeler, Harvard Art Müzesi, New York Metropolitan Müzesi, Cleveland Müzesi ve Victoria And Albert Müzesidir.

6.1.1. Harvard Art Müzesi

Şekil 6.1.1.1. : HAM. Üsküdar çatma yastık yüzü. 119.38 x 66.04 cm., env. no: 1964.142

Kaynak : <http://www.harvardartmuseums.org/>. Erişim Tarihi:11.01.2016

Şekil 6.1.1.1. : HAM. detay, env. no. 1964.142

Kaynak : <http://www.harvardartmuseums.org/> Erişim Tarihi:11.01.2016

Türkiye / Üsküdar 19. yüzyıl çatma yastık yüzü, ipek çözümlü ipliği zemini, altın klaptan iplik bu zeminin üstünde yer alan atkıdan desenlendirilen örgüsünü oluştururken motif, iki renkli (kahverengi ve yeşil) ipek çözümlü ipliklerinin havı ile oluşmaktadır. Krem zemin üzerine kahverengi sınırları içinde belirlenen yeşil ve kahverengimsi kırmızı çiçek tasarımı ile ortada yer alan kafes deseni dikkat çekicidir. Kafes deseninin diğer çatma yastık yüzlerinde de motife göre farklı kullanımları görülmektedir.

Şekil 6.1.1.2. : HAM. Madalyon tasarımlı yastık 124 x 59 cm., env. no.1985.302.

Kaynak : <http://www.harvardartmuseums.org/> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2015

19. yy. çatma yastık yüzü online kaynak araştırmalarında Harvard Müzesinin arama linkine "Üsküdar" taraması yapıldığında Şekil 6.1.1.2.'de yer alan 19. yüzyıl madalyonlu yastık yüzü görseli ekrana gelmiştir. Ait olduğu bölge bilgisinde

Türkiye, Bursa bilgisi yer almaktadır. "Üsküdar"ın çatma yastık yüzü olarak kayıtlı bir eserle direk ilişkili olmasından dolayı konuya dahil edilmiştir.

Kompozisyonu oluşturan motif öğelerinin tek tek ele alındığında Üsküdar çatma yastık yüzlerinde kullanılan motiflerle karakteristik olarak bir yakınlık göze çarpmaktadır. Örneğin; madalyonun içindeki ışın motifi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesinde bulunan env. no. 611 çatma yastık yüzünün madalyon içindeki motif karakteri benzerlik göstermektedir. Yapraklardaki kıvrım ve fiyonk etkileri ile de Üsküdar çatma yastık yüzleri desenlerini anımsatma eğilimi göstermektedir.

6.1.2. New York Metropolitan Müzesi

New York Metropolitan Müzesi online koleksiyonunda bulunan Osmanlı dönemine ait tekstil ürünlerinden "Üsküdar Dokumaları" olarak kayıtlı bulunan dokumalar araştırılmıştır.

Şekil 6.1.2.1. : M.18. yy. Kadife yastık örtüsü. 38.1 x 25.4 cm., env. no: 09.50.2181

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/445895> Erişim Tarihi: 06/11/ 2014

Türkiye / Üsküdar 18. yüzyıl yastık örtüsü, ipek çözgü ipliği, klaptan atkı ipliği ve kadife brokardır.

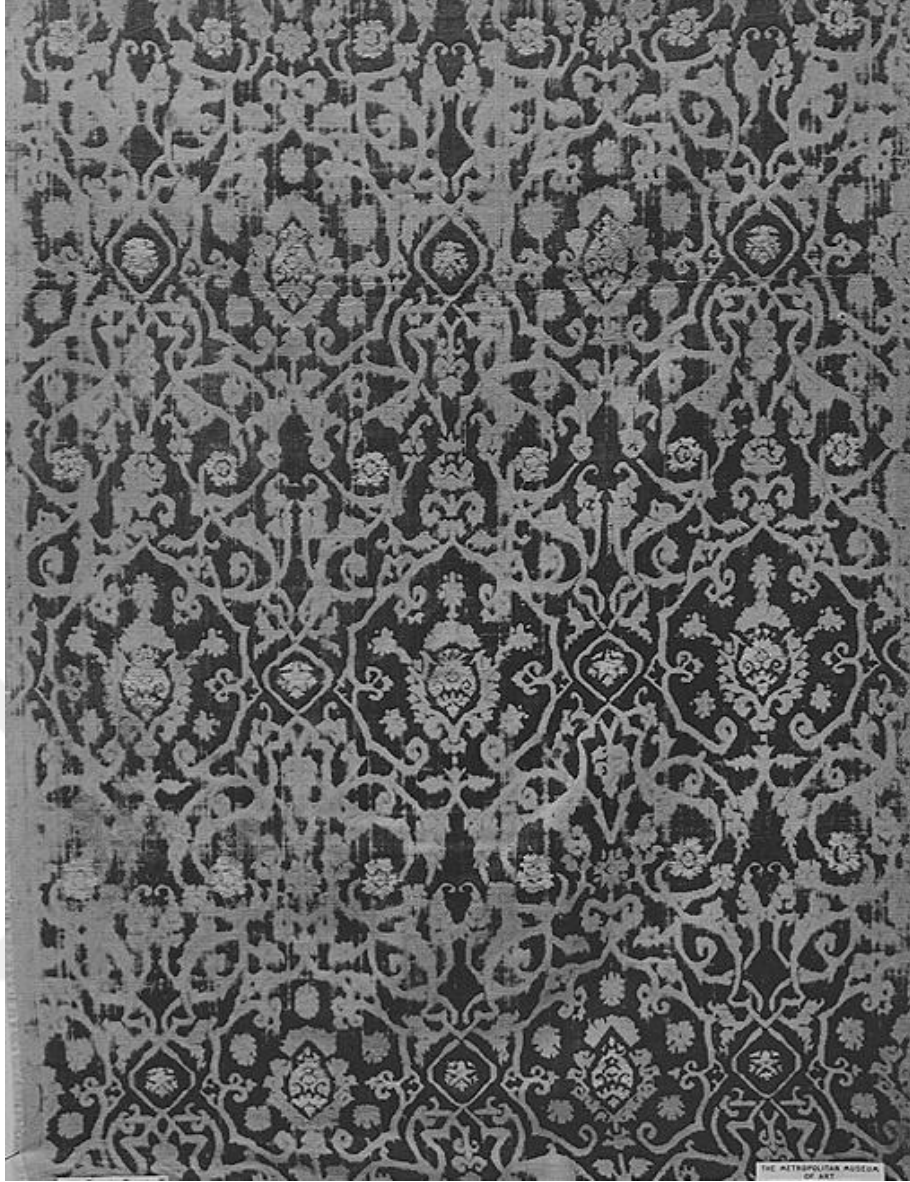
Desen özellikleri bakımından Rokoko üslûbunun en belirgin karakteristik özelliği olan dalından kopmuş çiçek görünümü ile Batı etkisi hissedilmektedir.

Şekil 6.1.2.2. : M. 18. yy. Üsküdar dokuma kumaş parçası 118.1 x 64.8 cm., env no. 17.22.4 / 2014.

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/446867> Erişim Tarihi: 06 / 11

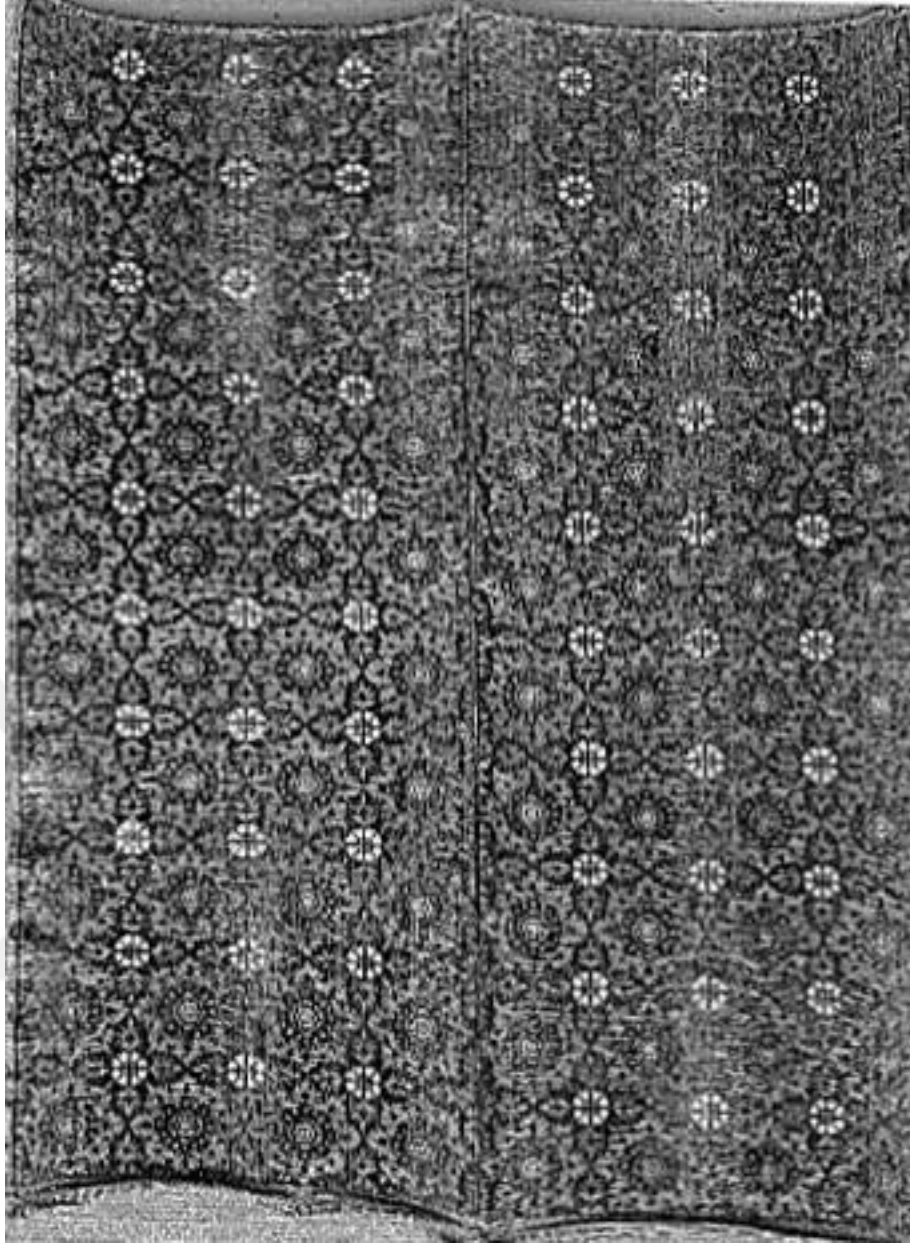
Türkiye / Üsküdar 18. yüzyıl ipek dokuma kumaş parçasıdır.

Şekil 6.1.2.3. : M. 18.yy. Üsküdar dokuma kumaş 154.9 x 62.2 cm., env. no. 17.22.5.

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/446868> Erişim Tarihi: 06/11/ 2014

18. yüzyıl ipek ve klaptan iplikle dokunmuş kumaş parçasıdır.

Şekil 6.1.2.4. : M. 19. yy Üsküdar kadife kumaş 151.1 x 118.1 cm., env. no. 09.92.1.

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/44595> Erişim Tarihi: 06/11/2014

Türkiye / Üsküdar 19. yüzyıl ipek ve klaptan iplikle dokunmuş kadife kumaş parçasıdır.

Şekil 6.1.2.5. : M. 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzü, 116.8 x 61 cm., env. no. 44.53.3

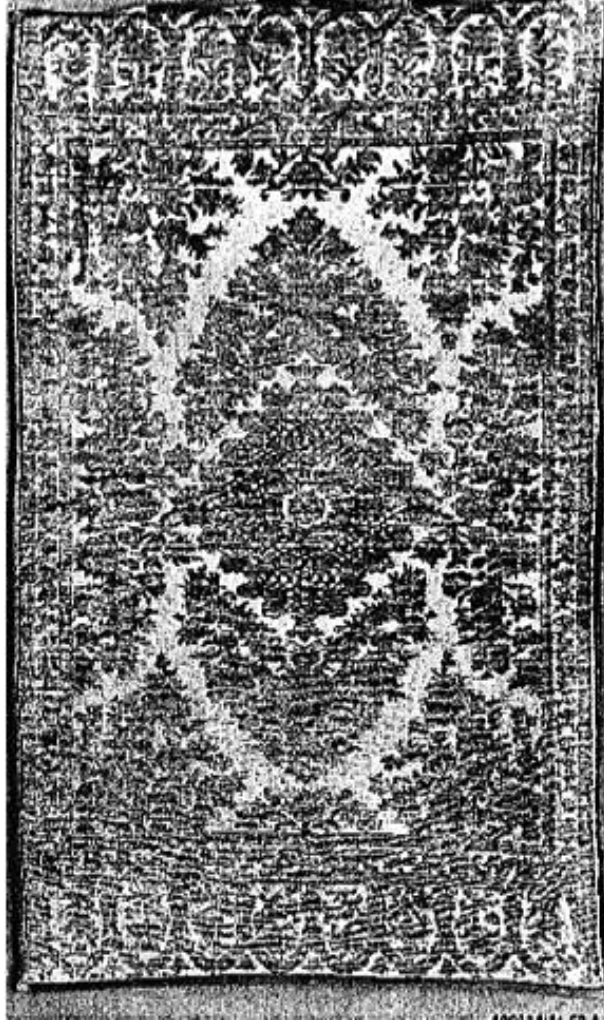
Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/450522> Erişim Tarihi: 06/11/2014

Türkiye / Üsküdar 19. yüzyıl çatma yastık yüzü. İpek ve altın klaptan iplik üzerine kesilmiş kadife ile desenlendirilmiştir. Şekil 6.1.2.5. ve şekil 6.1.2.6.'nın desenleri benzerdir. Desen özellikleri bakımından değerlendirildiğinde göbek ve köşe desenlerini içine alan bordür ile çerçevelenmiştir. Bordürün içinde kıvrık dallar ve yaprak desenleri yer almaktadır. Her iki uçtaki desenler bu alanın dışındadır. Ortada ve madalyonun içinde ve her iki uç desenlerinde yer alan kafes deseni dikkat çekicidir. Kullanılan bu kafes desen özelliği, dönemin belirleyici özellikleri arasında yer almaktadır.

Şekil 6.1.2.6. : M. 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzü, 116.8 x 62.2 cm., env. no. 44.53.6

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/450> Erişim Tarihi: 06/11/ 2014

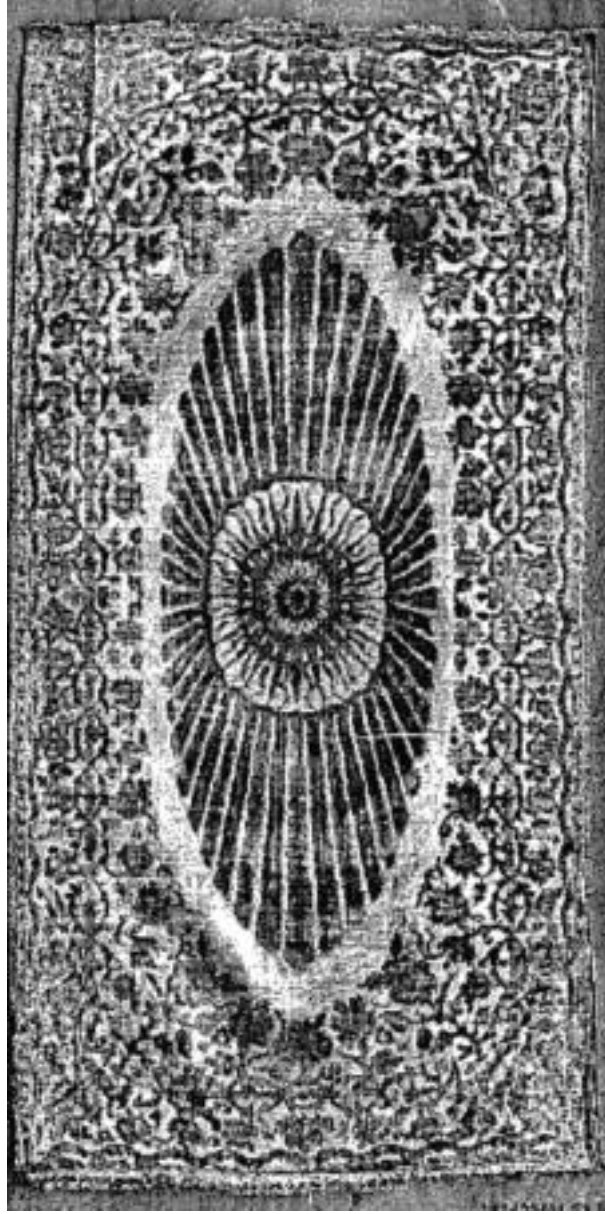

Şekil 6.1.2.7. : M. 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzü 113 x 67.3 cm., Erişim No: 44.53.4

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/450523> Erişim Tarihi: 06/11/ 2014

Türkiye / Üsküdar 19. yüzyıl ipek ve klaptan iplik ile keten zemin üzerine kesilmiş ipek kadife ile desenlendirilmiştir. Desen özellikleri bakımından değerlendirildiğinde altı nişli geleneksel formdan ayrılarak sekiz nişlidir. Ortada karo desen ve iki uçuna ilavelerle uzatılarak birbirini kesen oval madalyon düzenlemeler yer almaktadır. Köşeleri, oval formun sınırlarına kadar gelen yaprak demetleri doldurmaktadır.

Şekil 6.1.2.8. : M. 19. yy. Üsküdar ipek ve altın klaptan kaplı yastık yüzü 119.4 x 59.7 cm., env. no. 44.53.5

Kaynak: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/450524> Erişim Tarihi: 06 / 11 / 2014

Türkiye / Üsküdar 19. yy. ipek ve altın klaptan zemin üzerine kesilmiş ipek kadife ile desenlendirilmiştir. Işın desenli çatma yastık yüzünün bir benzeri Cleveland Müzesinin koleksiyonunda yer almaktadır. Bir sedir takımının parçaları olma ihtimali yüksektir. Işın desenleri aynı dönem içinde kullanıldığı alana göre bazen küçük, bazen de burada olduğu gibi madalyonu oluşturmaktadır.

6.1.3. Cleveland Sanat Müzesi

Şekil 6.1.3.1. : CMA. 19. yy Üsküdar İpek ve altın kaptan kaplı yastık yüzü 121.30 x 59.10 cm.,

Kaynak:http://artimages.clevelandart.org/cma/ump.di?e=8631E7CFBCD1EFA7EDCF54D78A8DB1D97D13135C1EE4E135F8D94FDA7BEC40BC&s=21&se=1114811527&f=1916.1389_w.jpg

Türkiye, 19. yüzyılın ilk yarısı. Kadife divan örtüsü 1800-1850. Altın kaptan iplik zemini oluştururken iki renkli kesme kadife iplik deseni oluşturmaktadır. Desen açısından Metropolitan Müzesindeki Şekil 6.1.2.8. Altın zeminde ipek; ortalama: 121,30 x 59,10 cm (47 3/4 x 23 1/4 inç).

6.1.4. Victoria And Albert Müzesi

Şekil 6.1.4.1. VAM. Üsküdar çatma yastık yüzü. env. no.101-1878

Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O86609/cushion-cover-unknown/> Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015

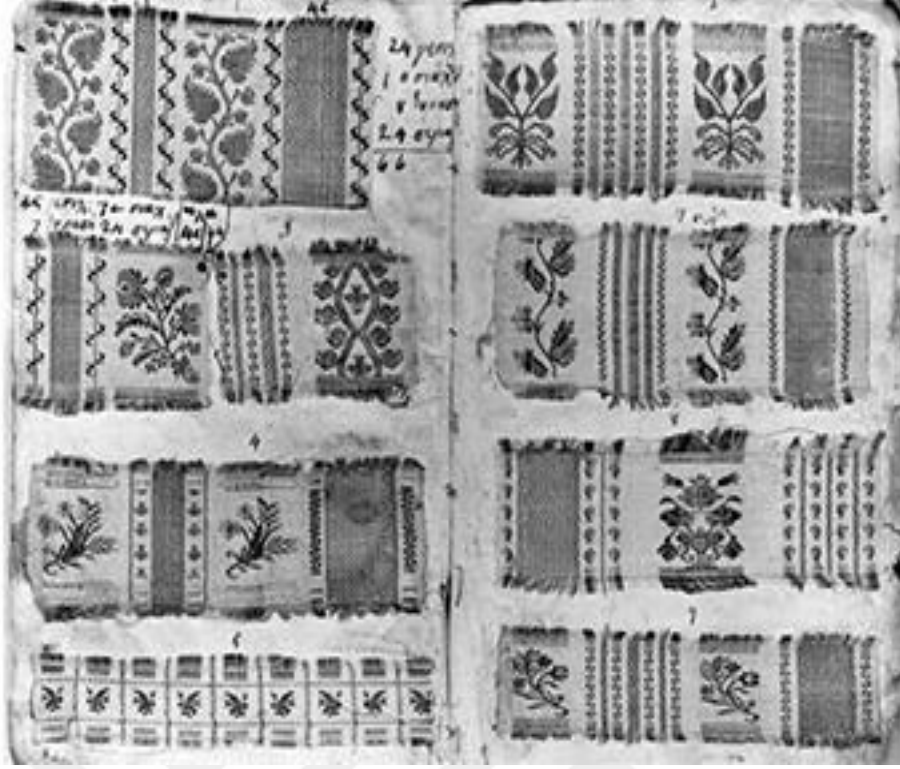

Şekil 6.1.4.2. : V/A. 19.yy Üsküdar Çatma yastık yüzü 132 x 58 cm., 630- 1860 (Haneda 1967, Pl. 100)

Kaynak: Gürsu,1988: 175

Baklava madalyon desenli Üsküdar çatma yastık yüzünün geleneksel bordürsüz iki uç kısmın ortasında alın motifi gibi içten dışa kıvrılan dallar ve ortada yer alan kafes deseni dikkat çekicidir.

Şekil 6.1.4.3. : V/A. Numune kumaş kataloğu

Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O87579/pattern-book/> Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015

18. ve 19. yüzyıl kumaşlarına ait olan yazma eser 182 sayfadır. Numune kumaş parçaları gruplara ayrılarak notlar alınmıştır. Kitabın metni Türkçe olup Rumca harflerle yazılmıştır. Bir kumaş tüccarının sattığı kumaş cins ve miktarlarını belirtmek üzere yapılmış olabilir. (ÖZ, 1951: 78-79) Sayfada yer alan bir numune kumaş Üsküdar dokumalarına motif olarak benzerlik göstermektedir.

YKVNTM koleksiyonunda yer alan envanter 42, 34 ve 92 nolu seväde kullanılan motiflerdeki benzerliklerle 87, 88 abanilerde kullanılan motiflerin karakteristik özellikleri, yaprakların uçlarındaki kıvrımlar ve yaprak formları şekil 6.1.4.3. V/A numune kumaş kataloğunun sol üst köşesinde yer alan kumaş numunesinin karakteristik özellikleri benzerdir. Aynı benzerlik SHM Koleksiyonunda yer alan bir numune kumaşta da görülmektedir. Bu benzerliklerden dolayı katalog sayfasında yer alan söz konusu kumaş için Bursa veya Üsküdar dokuma kumaşdır yorumu yapılabilir. Desenlendirmesinin çözüden ve jakar dokuma tezgahında yapılmış olmasından dolayı Üsküdar olma olasılığı daha yüksek olabilir.

1 σιανίγι'		
αγκασόλονι	359	9εα
γέσιγ	24	αααα
γιαχ	10	αααα
βραση	8	αααα
σεγιαβ	21	αααα
νιπέ	110	
2 ιανίγι'		
αγκασόλονι	325	9εα
γέσιγ	25	αααα
γιαχ	7	αααα
βραση	7	αααα
σεγιαβ	22	αααα
νιπέ	134	
3 εββανίγι'		
αγκασόλονι	176	9εα
γέσιγ	20	αααα
γιαχ	6	αααα
βραση	5	αααα
σεγιαβ	24	αααα
νιπέ	29	νιπέ 5 νιπέ 12

Şekil 6.1.4.4. : Şekil 6.1.4.3. yer alan kumaşlara dair bilgiler.

Kaynak: Barker, 1995: 150 Erişim no:LXIX PI. NO.761-1919 (Victoria And Albert Museum)

Kaynak: <http://collections.vam.ac.uk/item/O87579/pattern-book/>

Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015

6.1.5. Müzayede, Sotheby's Ets

93

PROPERTY FROM THE COLLECTION OF JAMES D. BURNS
An Ottoman silk and metal-thread voided velvet (çatma) panel, Bursa or Üsküdar, Anatolia
Estimate 8,000 – 12,000 USD

LOT SOLD. 8,125 USD (Hammer Price with Buyer's Premium)
[JUMP TO LOT](#)

DETAILS & CATALOGUING

CARPETS AND TEXTILES FROM DISTINGUISHED COLLECTIONS
01 OCTOBER 2015 | 10:00 AM EDT
NEW YORK

[CONTACT INFO](#)

An Ottoman silk and metal-thread voided velvet (çatma) panel, Bursa or Üsküdar, Anatolia
approximately 4ft. 2in. by 1ft. 10in. (1.27 by 0.56m.)
circa 1600

[READ CONDITION REPORT](#)

PROVENANCE

Bernheimer, London

CATALOGUE NOTE

The fan-like carnations and tulip design of this velvet were popular motifs for Ottoman textiles and this panel was most likely woven for upholstery. For related examples see, Louise W. Mackie, *The Splendor of Turkish Weaving*, Washington, D.C.: The Textile Museum, 1973, no. 15; Christian Erber, *A Wealth of Silk and Velvet*, Bremen, 1993, pls. G10/1 and G10/2; Friedrich Spuhler, *Islamic Carpets and Textiles in the Keir Collection*, London 1978, no. 128, and for one sold at auction recently, Sotheby's London, 24 April 2013, lot 267.

Şekil 6.1.5.1.1. : Müzayede, Sotheby's ETS 1744 'de yer alan Üsküdar Çatma yastık yüzü ekran sayfasında yer aldığı gibi

Kaynak: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/carpets-textiles-n09323/lot.93.html>
Erişim Tarihi:01/10/2015

6.2. Yurt İçindeki Müzeler

Koleksiyonlarında Üsküdar dokumaları bulunan yurt içi müzelerinden TSM, İBBŞM, SHM, YKVNTM ile özel koleksiyoner Atilla Ekşinozlugil Koleksiyonu araştırmaya dahil edilmiştir.

6.2.1. Topkapı Sarayı Müzesi

Selimiye ve sevaİ kumaşları, elbise ve kaftan yapımında çok kullanılmıştır. Sevaİ kumaşı kadın, ocuk elbisesi ve bohada kullanılmıştır. Selimiye ise daha çok erkek entarisi yapımında kullanılan bir kumaştır. Her ikisinden de rnekler Topkapı Sarayı Müzesi arşivi kayıtlarında çok miktarda bulunur. (Gürsu, 1988: 140)

6.2.1.1. atmalar

Geleneksel atma yastık yüzlerinin son örnekleri, Üsküdar Selimiye Camisi avlusunda kurulan çatma kadife atölyelerinde dokunmuştur. Batı etkili motiflerle dokunan bu yastıklar, boyutlarının dışında tüm özelliklerinin kaybetmiştir. Telli zemin üzerine nefti yeşil ve bordoyla dokunan yastıkların dört kenarını dolaşan bir bordür vardır, dalgalı yeşil bir hat arasında bordo iek demetlerinin bulunduğu bir sudur. Ana zemin deseni, merkezdeki bir rozet etrafında gelişen, çiçeklerin oluşturduğu oval bir madalyondur. Köşelerden merkeze doğru uzanan iek demetleri zemin kompozisyonunu zenginleştirir. (Tezcan ve Okumura, 2007: 102)

Telli krem rengi zemin üzerine bordo ve nefti renkte ipek iplikle dokunmuştur. Geleneksel Üsküdar atma yastık yüzlerinin desen ve kompozisyonundan farklı olarak bu örnek, merkezde bir rozet ve etrafındaki çiçeklerin oluşturduğu şemse ve dört köşesinde birer iek buketiyle süslüdür. Yastığın kenarlarını dalgalı bir iek suyu çevrelemektedir.

Yastık yüzünün aynı desen ve kompozisyona sahip rnekleri, Topkapı Sarayı Müzesi (13/1435) ve diğer müze koleksiyonlarında da yer almaktadır. Bu yastık yüzleri, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir dokuma merkezi olan Üsküdar'da “Türk Rokokosu” adıyla anılan bir üslupta dokunmuştur. S.A.A. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 226)

Üsküdar çatma yastık yüzleri kullanım şekline göre birleştirilmiştir. Yan yana gelen yastık yüzlerinin desenlerindeki birleşme görülmektedir.

Şekil 6.2.1.1.1. : TSM. Üsküdar çatma yastık yüzlerinin kullanım şekline göre ortadan birleştirilmiş görüntüsü 240 x 61.50 cm., env. no.13/1435 ve 13/1434. FÖÇ.

Kaynak: TSM

Şekil 6.2.1.1.1. : Motif detayı. FÖÇ.

Şekil 6.2.1.1.1. : TSM. Üsküdar çatma yastık yüzü. 66 x 268 cm., env. no. 13/1435

Kaynak: (Tezcan ve Okumura, 2007: 103)

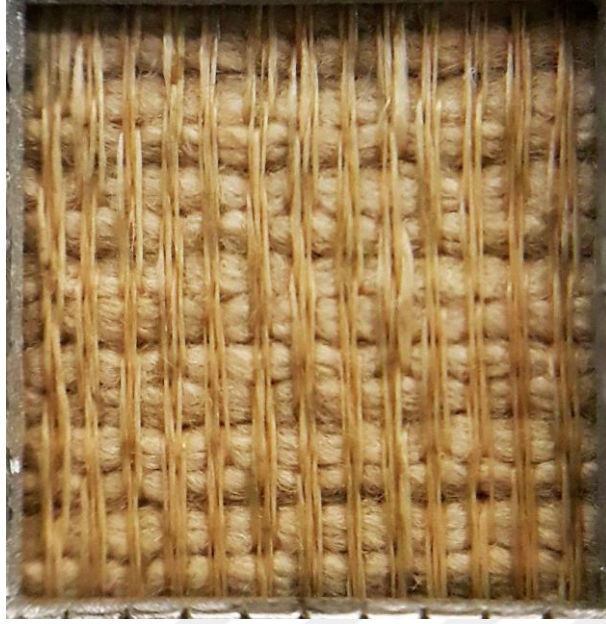

Şekil 6.2.1.1.1. : TSM. 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzü. 66.5 x 119-240 cm., env. no. 13/1434

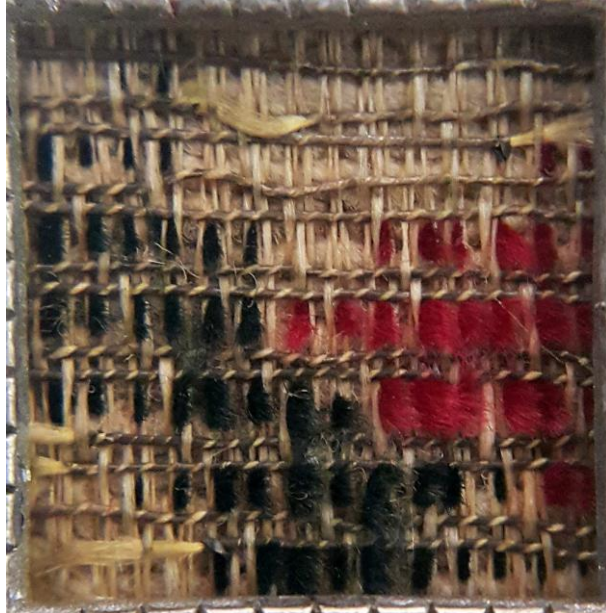
Kaynak: Ortaylı ve diğ., 2009: 22

Şekil 6.2.1.1.1. : 1 cm² lik detay çekim. FÖÇ.

İpek çözgü ipliğinin 5'li saten örgüsü ile 70 tel / cm de zemin örgüsü yer almaktadır. Alttaki detayda klaptan ipliklerin zemin örgüsü ile bağlantı yapması ve havı oluşturan renkli çözgü ipliklerin atkı ipliklerinin arasından yüzeye çıkışı yer almaktadır.

Şekil 6.2.1.1.1. : 1 cm² lik detay çekim. Klaptan iplik ve havların konumlanması görülmektedir. FÖÇ.

Çatma dokumanın 1 cm² lik alanının yer aldığı görselde hav ipliklerinin sıralanışı ve dokumaya dahil edilmesi yer almaktadır. Atkıdan atılan ince ipek atkı ipliğinin 5'li saten örgüsü ile bağlantı yaptığı ve bu bağlantının yapıldığı yerde hav ipliklerin yüzeye çıktığı görülmektedir.

Şekil 6.2.1.1.1. : 1 cm² detay çekim. Çatma yastık yüzünün tersi. FÖÇ.

Şekil 6.2.1.1.1. : Pamuk atkı ipliği detay. FÖÇ.

6.2.1.2. Dokumalar

Şekil 6.2.1.2.1. : TSM. 18. yüzyılın sonu Selimiye kumaşı entari 95 cm., env. no. 13/809

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 206

Güvez zemin üzerine birbirine paralel ve şaşırtmalı düzende klaptan ve mavi ipek iplikle çiçekli dokuma kumaştan dikilmiştir. Ön beden deseni düz, arka beden deseni terstir. 18. yüzyılın sonuna doğru entari kesimlerinde bazı değişiklikler dikkat çekmektedir. Sağdan sola kapanan ön açıklıkta, kruvazenin verilmesi için üçgen bir parça eklenmiştir. Göğüs ve bel altında dikiş yerlerinde açılmış torba cepleri yer alır. Entari, sol bel ve sağ iç belde üç birit iliğin aynı hizada ön açıklığına dikilen düğmelerle vücuda oturmaktadır. Yakası ve kol kenarları birit ve düğmelidir. Kollar, düğmelerle bileğe oturmaktadır. İçi beyaz pamuklu kumaşta astarlanmış, içine ince tabaka pamuk yerleştirilmiştir. Bu entari örneğinde olduğu gibi, Selimiye kumaşlarında motifler genellikle klaptanla yapılmıştır. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 206)

Şekil 6.2.1.2.1. : Detay

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 206

Yayın: Beaker VD 1996, s 222, 224-225;Versailles 1999, no.190.

Motif büyüklüklerinin eşit olduğu görülen dokumada iki motif arasına atılan atkının miktarı artırılarak ve azaltılarak kombin oluşturulmuştur. Motif kullanımı yoğun olan parçanın kruvaze olarak kullanımı dikkat çekicidir.

Selimiye, atkıdan (Sevaî gibi) ve çözgüden desenlendirilebilen (jaka) dokumalardır. Her iki dokuma tekniğiyle desenlendirilebilen Selimiye, dönemin karakteristik desen anlayışına sahiptir.

Şekil 6.2.1.2.2. : TSM. 18. yüzyılın sonu 70 cm., env. no: 13/810

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 207

Şekil 6.2.1.2.2. : Detay

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 207

Yayın: Yayın Amsterdam 2006, s.125,No.174

18. yüzyılın sonu Selimiye kumaşı entari;

18. yüzyılın sonu krem zemin üzerine sarı sırma yollu ve aralar, çiçekli tel dokumadır. Ön yüz deseni düz, arka beden terstir. Önden açık ve sağdan sola kapanan, yakasız uzun kollu, cepli ve yanları yırtmaçlıdır. Etek kısmının kruvazeliğini vermek için belden başlayarak etek ucuna genişleyen üçgen parçalar eklenmiştir. Önü ve kolları birit ilik ve düğmelidir.

Yaka , ön ve etek, yırtmaçlar, cep kol ve dikiş yerlerine, sarı yassı telden oluşturulmuş çiçekli sarmaşık bordür harç yerleştirilmiştir. Yassı sarı tel sarı ipek iplikten oluşturulan çekirdek üzerine sarılmıştır. Ayrıca ön açıklığı, etek ve kol uçlarıyla yırtmaçlarına kordon oya geçirilmiştir. İçi beyaz pamuklu kumaşla astarlanmıştır.

H.1221 (M, 1806-1807 tarihli bir vesikada entarinin Sultan III. Mustafa'nın kızı Fatma Sultan'a (doğumu 9 Ocak 1770) ait olduğu belirtilmiştir.

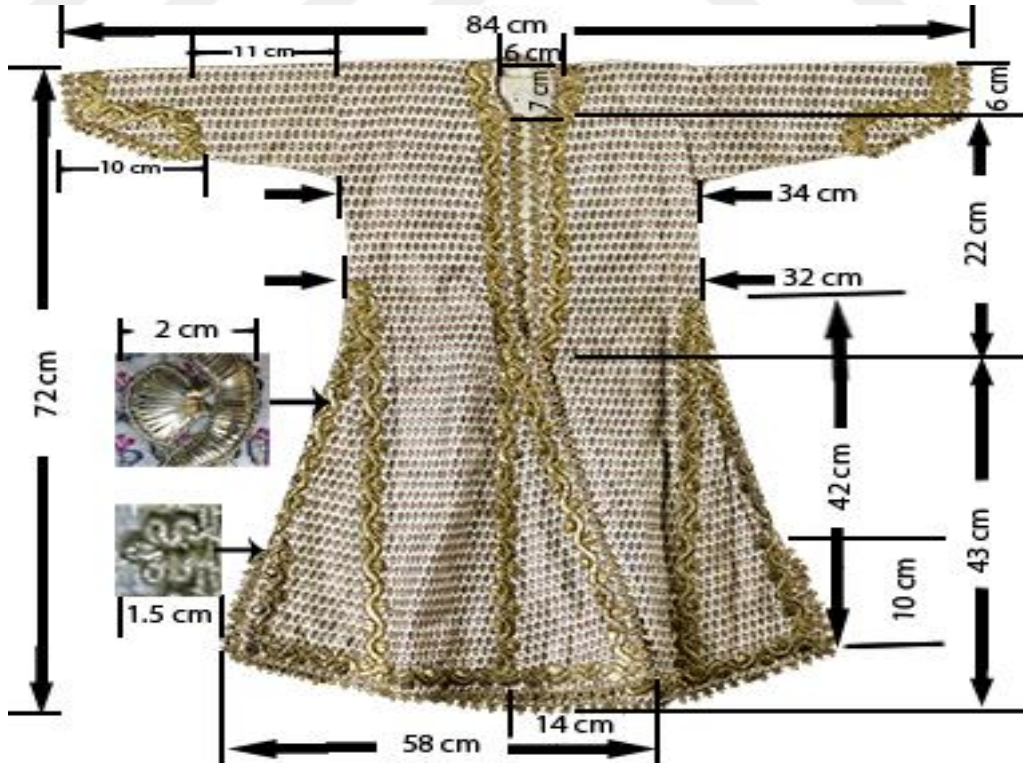
Entarinin, Topkapı Sarayı'nda benzer örnekleri de (env 13/774, 816, 818, 819) bulunmaktadır. Kesimi fazla bir değişikliğe uğramamakla birlikte, geniş harç, kordon ve oya gibi süsleme malzemesinin çok kullanıldığı bu entarilerde Batı etkisinin izleri açıkça görülmektedir. S.A.A. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 207)

Şekil 6.2.1.2.3. : TSM. Saliha Sultan env. no. 13 / 816. FÖÇ.

Kaynak: TSM.

Şekil 6.2.1.2.3. : TSM. 18. yy. Saliha Sultan'a ait çocuk elbisesinin ölçülendirilmesi.

Kaynak: TSM.

Şekil 6.2.1.2.3. : TSM. Saliha Sultan elbisesinin arkası ve motif yönü detayda yer almaktadır. FÖÇ.

Şekil 6.2.1.2.3. : Detay. FÖÇ. Birim motifin kaydırmalı düzende (yarım raport) yerleştirilmesi.

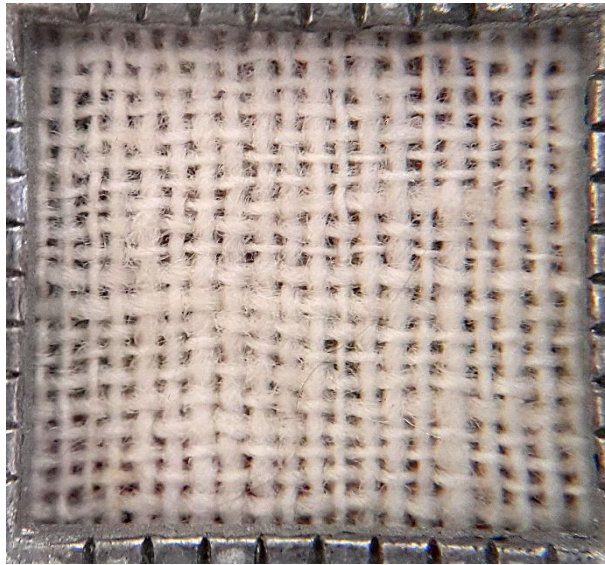

Şekil 6.2.1.2.3. : Detay,1 cm² lik alan. FÖÇ.

Bezayağı zemin örgüsünde zemin çözgü 66 tel / cm, atkı 44 tel / cm'dir. Motifi oluşturan atkı iplikleri sıklığa dahil edilmemiştir. Motifin yüksekliği 1 cm'dir. Bir raport 120 çözgü ve 158 atkı ipliğinden (motif atkısı hariç) oluşmaktadır.

Elbise iki boy kumaşın ön etek ucundan başlayarak arka etek uzuna kadar kesintisiz devam etmesiyle dikilmiştir. Kollar, kumaş eninin boy olarak alınmasıyla dikilmiştir. Bu şekilde koldaki desenin bedende olduğu gibi önden arkaya doğru devam etmesi sağlanarak beden ile bütünleştirilmiştir. Elbisenin arka yüzünde belirli bir alan büyütülerek motifin kullanımından kaynaklı yön değiştirmesi gösterilmiştir.

Şekil 6.2.1.2.3. : Detay, pamuklu astar dokumanın 1 cm² lik alanı.

Çözgü ve atkı ipliklerinin 20 tel / cm'dir. İplik oldukça düzgünsüzdür. Bu da el ile bükülmüş olabileceğine dair bilgi vermektedir.

Şekil 6.2.1.2.3. : Detay, kesme telle işlenen midye formu süsleme.

Altın kesme telin kullanıldığı süsleme, sağa ve sola belirli bir eğimde kıvrılarak giden şeridin kıvrık alanlarına yerleştirilen midyeye benzer bir formdan oluşmaktadır. Elbisedeki bu süsleme yırtmaç, kol ağzı, yaka oyuntusu ve açıklığı boyunca yer almaktadır. Midye formu, midyenin içinde oluşturduğu değerli inciden dolayı tercih edilmiş olabilir.

Şekil 6.2.1.2.3. : Elbisenin kenar suyu, astar ve dikimi.

Pamuklu bezayağı örgüde dokunan astar kumaşın atkı ve çözgü ipliklerindeki düzgünsüzlük el ile bükülmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Şekli 6.2.1.2.4. : TSM. 19. yüzyılın başı 83 x 497 cm., env. no: 13/1576

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 212

Yayın: Tezcan 1989, s, 36, Res,32

18. Yüzyılın Sonu Selimiye kumaş parçası;

Krem zemin üzerine birbirine paralel ve kaydırmalı eksende sarı tel konturlu ve mavi ipeklî çiçek motifleri ile dokunmuştur. Kısa kenarında dikdörtgen içinde bir imge ve yanında 928 sayısının okunduğu bir damga yer alır.

Saray koleksiyonunda aynı dokumadan, benzer desenli ve damgalı kumaşlar (13 / 990, 13 / 1573, 13 / 1574) ve bu kumaşlardan dikilmiş çok sayıda entari bulunmaktadır. Kumaşların üzerinde bulunan damgalardan bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, seri olarak aynı atölyede dokunduğu anlaşılmaktadır. Sultan III. Selim'in (1789-1807) yerli üretimi güçlendirmek için 1804 yılında Selimiye Kışlası civarında kurdurduğu kumaş

atölyelerinde dokunan kumaşlar. "Selimiye Kumaşı" olarak adlandırılmıştır. Selimiye çözgü ve atkısı ipek, atkıdan işlemeli bir dokumadır.

Bu kumaşların boyuna ince yollu ve küçük bitkisel motifli örnekleri olduğu gibi, birbirine paralel, kaydırmalı eksende veya diyagonal bitkisel motifleri de bulunmaktadır. Bazı örneklerde ise, klaptanın çözgüde de kullanıldığı görülmektedir. S.A.A. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 212)

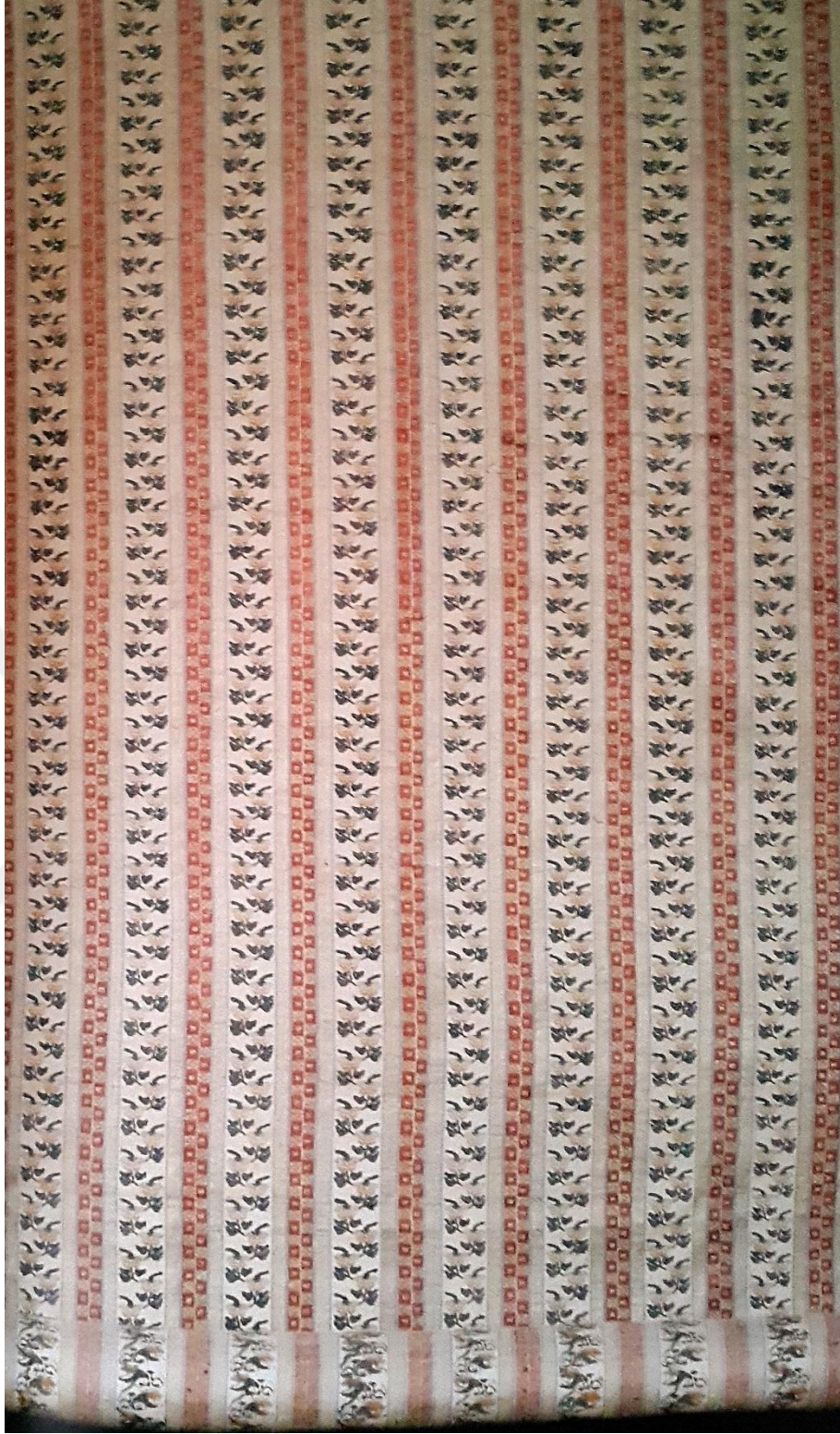

Şekil 6.2.1.2.4. : TSM. Top başı mühürlü Selimiye kumaşı. env. no. 13 / 1576

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 212

Kumaş top başlarında yer alan mühür tarihlendirme açısından da önemlidir.

Şekli 6.2.1.2.5. : TSM. 19. yüzyılın başı, 64 x193 cm., env. no: 13 / 1850.

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 213

Şekli 6.2.1.2.5. : Detay.

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 213.

19. yüzyılın başı Selimiye kumaş parçası;

Krem rengi zemin üzerine birbirine paralel ve boyuna yollu olarak dokunmuştur. Ana zemin üzerine kaydırmalı eksende yerleştirilmiş olan taç yaprakları sarı tel ve yavruağzı, yaprakları ise neftî renkte ipekle renklendirilmiştir. Sarı klaptanlı dört ince yolun konturları mavidir ve ortasındaki ince yollarda kaydırmalı eksende güvez kareler yer alır.

Müzenin ilk kayıtlarından dört parçadan ibaret bir perde olduğu ve teşhir edilebilmesi amacıyla etrafında bulunan işlemlerin sökülerek, müzenin işleme bölümüne kayıt edildiği ve diğer dört parçanın da ayrılmış olduğu (13 / 1850, 13 / 1921-1923) anlaşılmaktadır. Ayrıca koleksiyonda bu kumaşın aynı desende bir başka örneği (13 / 1054) daha bulunmaktadır. S.A.A. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 213)

Şekli 6.2.1.2.6. : TSM. 18. yüzyılın üçüncü çeyreği 96 cm., env. no. 13 / 812. (eski env no. LVIII.PI.No.624 TKS)

Kaynak: Gürsu, 1988:152

III. Mustafa'nın kızı Fatma Sultan'a ait bu giysinin kumaşı, renk ve süslemeleri ile döneminin özelliklerini taşıması bakımından güzel bir örnektir. 1769-1772. (Öz, 1951: 62-67)

"TSM'deki 18. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait bir çocuk kaftanı, kayısı rengi zemin üzerine sarı klaptanla dokunmuş çiçek buketleri kaydırılmış eksen üzerine dizilmesinden oluşan bir desen sergiler. Bu tip çiçek buketleri Türk Rokokosu'nun en sevilen bezeme tarzı olmuştur.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra diğer bütün dekoratif sanatlarda görülen Türk Rokokosu'nun özellikleri, kumaşlarda küçük çiçek buketleri, kıvrık daldan çıkan küçük çiçek kompozisyonları olarak karşımıza çıkar." (Gürsu, 1988: 139)

Şekli 6.2.1.2.7. : TSM. Çizgili mavi kemha kaftan. env.no. 13 / 554. (eski env. no. LVII Pl. NO.795)

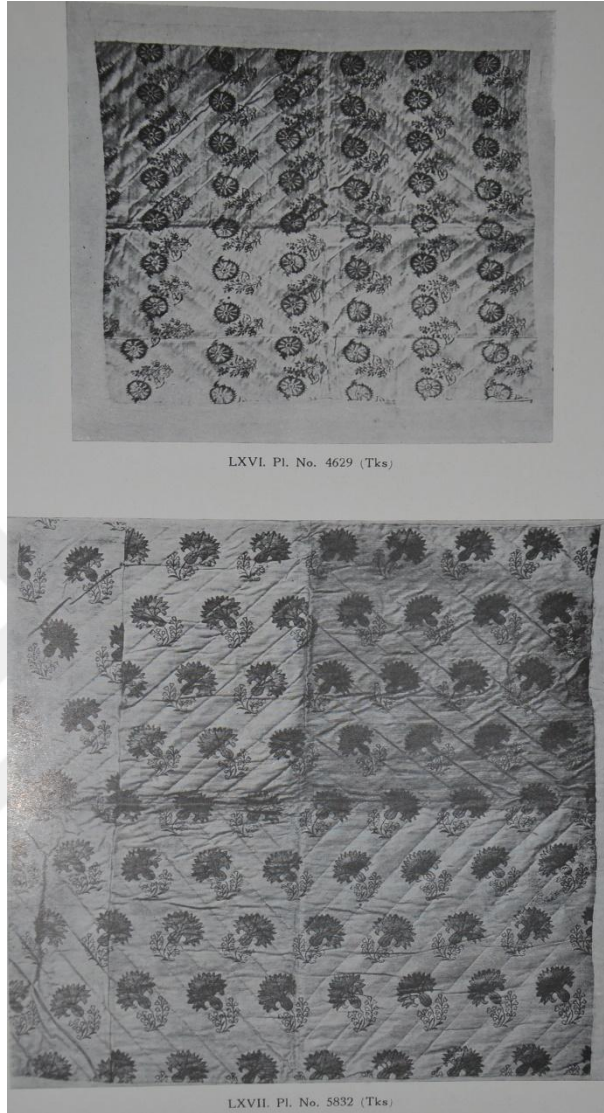
Kaynak: Atasoy ve diğ., 2001: 5

I. Mahmut'a ait olan 1730-1754 bu elbise dönemin özelliklerini göstermektedir. Selimiye dokuması olan kumaşın boyuna çizgili ve küçük süslemeleri vardır. Kumaş üzerindeki etiketten Ayazma Camii etrafında kurulmuş olan kumaşçı tezgahlarının işlerinden olduğu şüphesizdir. Kenarları yırtmaçlı, önü açık yan ağzları düğmeli ve göğsünün bir tarafında cebi bulunmaktadır. Kumaşın zemini koyu mavi ve boyuna çizgilidir. Bunlardan birinin üzeri geniş aralıklarla pembe ve sarı renkte küçük dal ve çiçeklerle bezenmiştir. (Öz, 1951: 56)

Selimiye kumaşından yapılmış kaftan, mavi ipekli zemin üzerine yollu desenlidir. Klaptanla dokunmuş spiral dal üzerindeki stilize çiçeklerden oluşan

desen, aralıklarla yolların içini süsler. Araları turuncu renkte stilize çiçek motifleri ile bezenmiştir. (Gürsu, 1988: 140)

Şekli 6.2.1.2.8. : TSM. Çocuk yorganı. 105 x 101 cm., env. no. 13 / 1954 (eski env.no. LXVI PI. NO: 4629 TSM, LXVII PI. NO: 5832 TSM)

Kaynak: Öz, 1951: 56

Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan çocuk takımların arasında iki adet telli ve çiçekli kumaştan yapılmış yorgan bulunmaktadır. Muhtemelen XVIII. yüzyıla ait dokuma kumaşın zemini beyaz tellidir, oymalı yapraklar kahverengi ve bunları tamamlayan narlar sarıdır. (Öz, 1951: 68) Bir rengin nüansları ile üç boyutlu tesir yaratılması, Batı'dan gelen bir etkidir. Kıvrık bir dal üzerinde stilize çiçek ve yaprakları belirlemek olanaksızdır. Onlar da açık ve koyu kahverengi ile gölgeli olarak dokunmuştur. (Gürsu, 1988: 140)

Şekli 6.2.1.2.9. : TSM. 18. yüzyılın sonu-19. yüzyılın başı, 127 cm., env. no.13/1085.

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 208

Şekli 6.2.1.2.9. : Detay.

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 208

18. yüzyılın sonu-19. yüzyılın başı İstanbul sevaî entari;

Sarı zemin üzerine, birbirine paralel ve kaydırmalı eksende çiçek buketleriyle süslenmiştir. Mavi renkli köklerden çıkan çiçekler açık mavi, pembe ve krem rengi iplikle renklendirilmiştir. Buketin kök ve çiçeklerinin konturları siyah ipek tahrirlidir.

Ön parçanın deseni düz, arka parçanın deseni terstir. Dik yakalı ve göğsü "V" şeklinde biçimlendirilmiştir. Entarinin, sağdan sola kapanan ön açıklığına belden itibaren üçgen parçalar eklenerek kruvaze olarak kapanması sağlanmıştır. Entarinin kolları ve etekleri derin yırtmaçlıdır. Sağ tarafında torba cep vardır. S.A.A. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 208)

Şekli 6.2.1.2.10. : TSM. 19. yüzyılın başı Selimiye kumaşı 129 x 1072 cm., env. no. 13/2316.

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 214

Yayın: Tezcan 1997, s. 82.

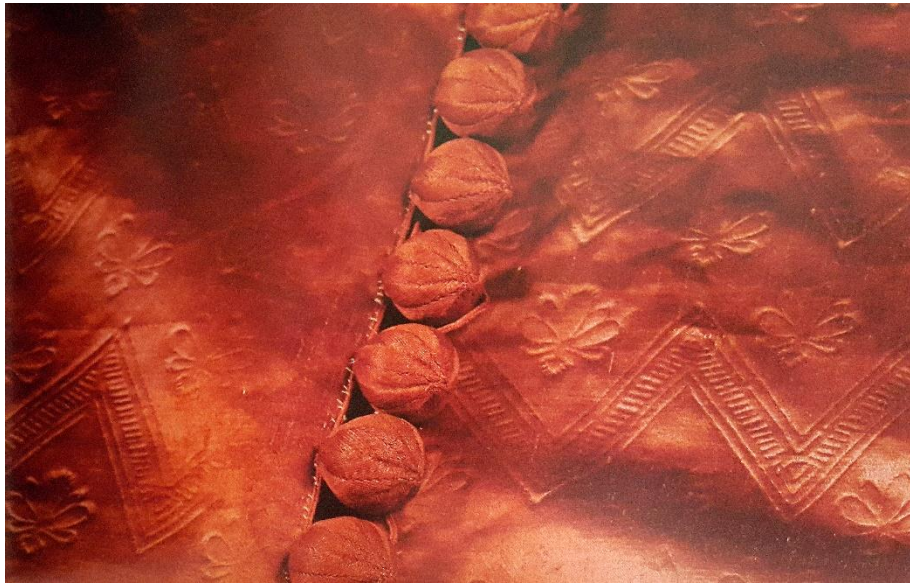
Güvez zemin üzerine birbirine paralel ve boyuna yollu olarak dokunmuştur. ve dört parçadan ibarettir. Güvez zemin üzerine klaptan ve mavi, yeşil ipek ipliklerle çiçek motifli yollar arasında klaptan zemin üzerine gri, yeşil benek motifli yollar yer alır. (Ortaylı, ve diğ., 2009: 214)

Şekli 6.2.1.2.10. : Detay

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 214

Şekli 6.2.1.2.11. : TSM. 18. yüzyıl sonu atlas 130 cm., env. no. 13/842

Kaynak: Ortaylı, ve diğ., 2009: 203

6.2.2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi ilk olarak 1939 yılında Beyazıt Medresesi'nde "Şehir ve İnkılap Vesikaları Müze ve Kütüphanesi" olarak ziyarete açılmıştır. 1945'te Saraçhane'de bulunan Gazanferâğa Medresesi restore edilerek "Belediye Müzesi" adı ile açılarak 1988 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun dördüncü büyük sarayı olan, Yıldız Sarayı'nın Güzel Sanatlar Binası'na taşınmıştır. "İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi" adıyla yeniden hizmete açılmıştır. (Masaracı, 2010: 698)

6.2.2.1. Çatmaları

Şekil 6.2.2.1.1. :İBBŞM. 19. yüzyıl çatma kumaş parçası. 62 x 54 cm., env. no. 3248. FÖÇ.

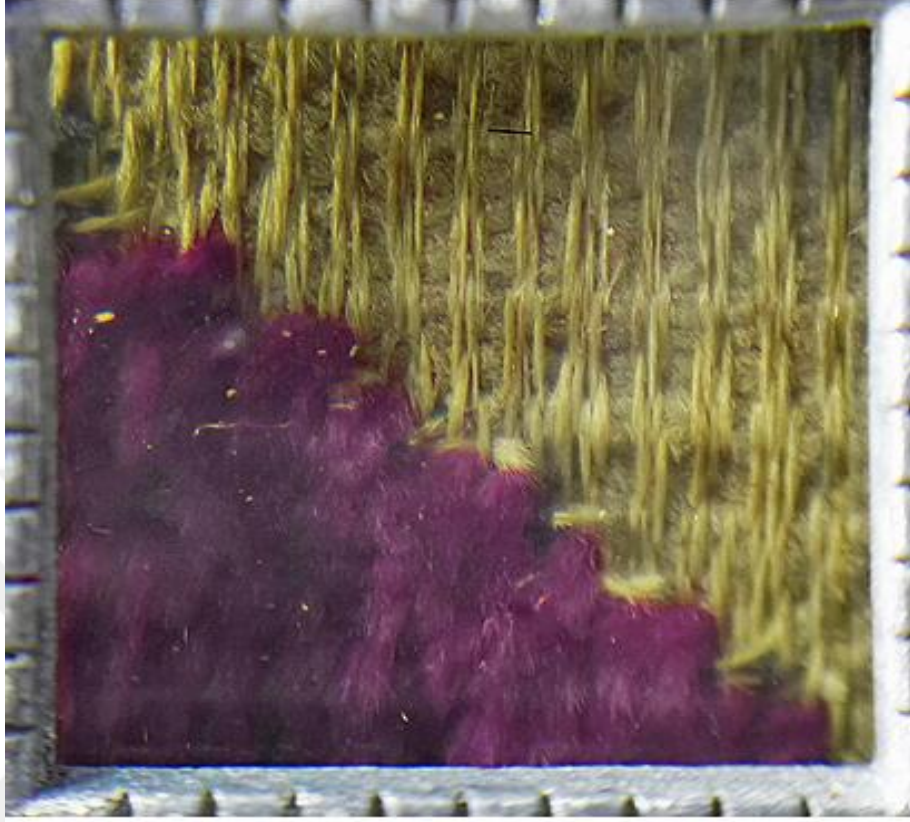

Birbirini takip eden oval madalyonlardan oluşan çatma dokuma deseni, bej zemin üzerine klaptan iplik ve kırmızı ipek havın motif boyunca yer değiştirmesi ile oluşmaktadır. Klaptan iplik, madalyon içindeki kırmızı havlı zemin üzerinde karanfil motifini oluştururken büyük karanfilin içindeki lale ve karanfil motifleri ile madalyonu çevreleyen bordürün içindeki sümbül de zemini oluşurmaktadır.

şekil 6.2.2.1.1. :İBBşM. Detay

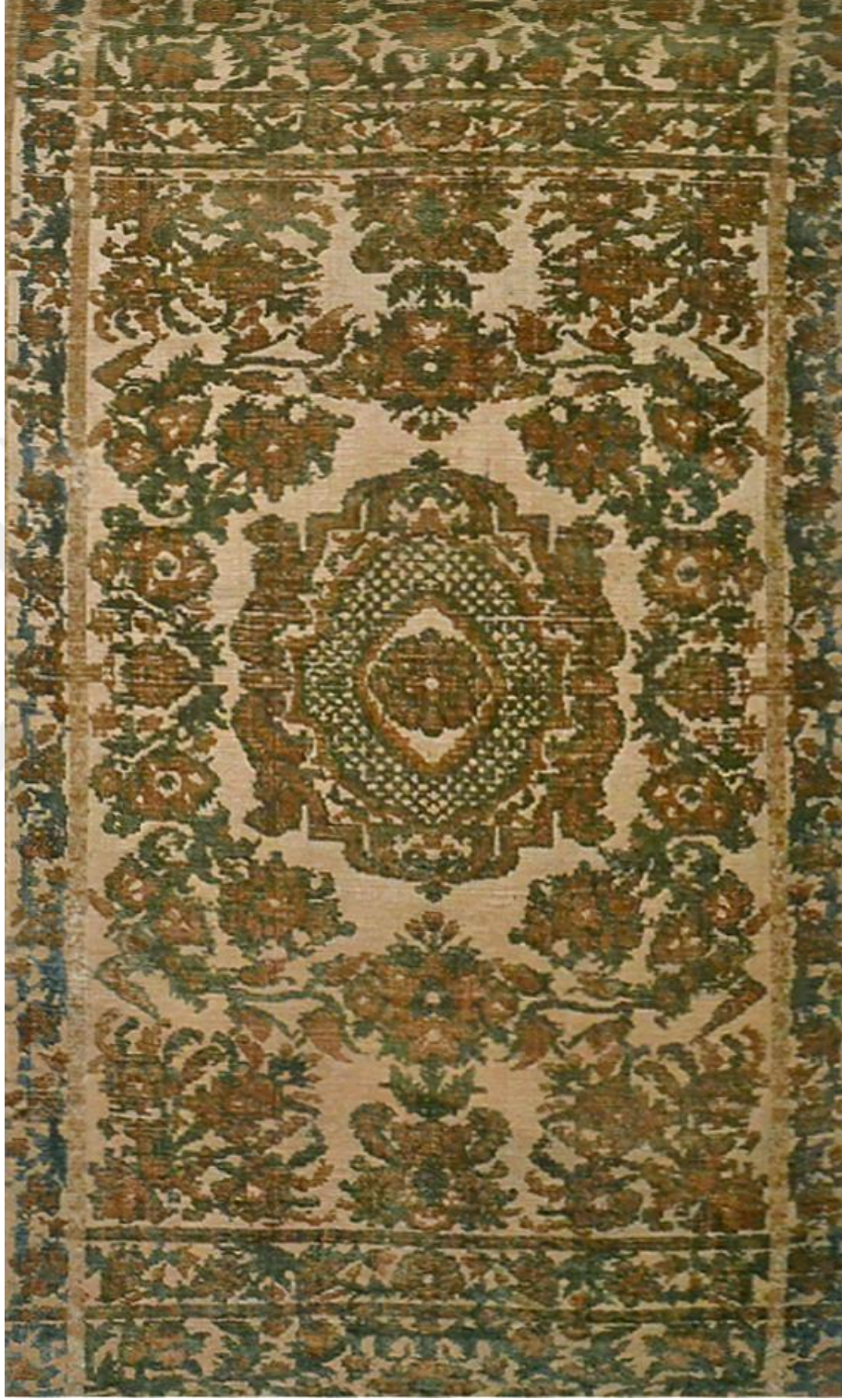
Kırmızı hav iplikler, oval madalyon içinde zemini; bordür içinde ise, sümbül motiflerini oluşurmaktadır. Havların dip kısımlarında kalan çok küçük parçalardan klaptan iplik kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 6.2.2.1.1. :İBBŞM. 1cm² lik detay. FÖÇ.

Örgü 5'li saten. Çözgü sıklığı 65 tel / cm olarak tespit edilmiştir. Zemin örgüde kullanılan klaptan ipliklerin kalıntıları havların iç kısımlarında küçük parçalar olarak görülmektedir.

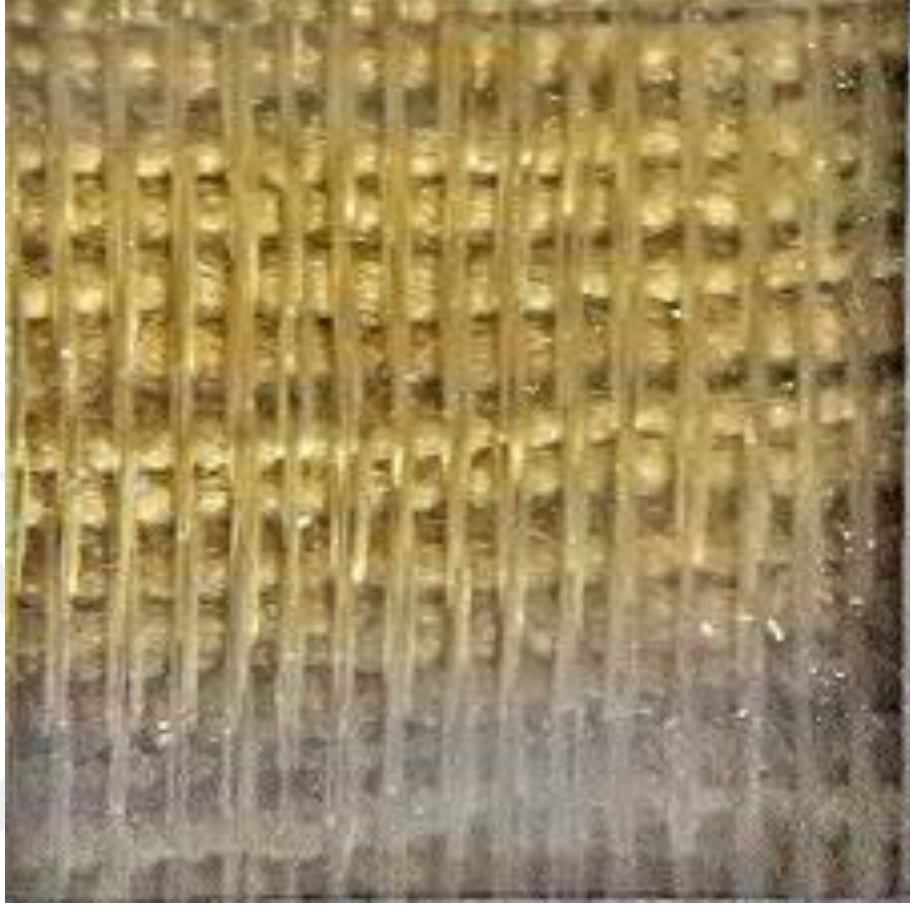
Şekil 6.2.2.1.2. :İBBŞM. 19. yy. çatma yastık yüzü. 123 x 65 cm., env. no. 3247. FÖÇ.

Kompozisyon, kıvrık yaprak motifleriyle ortadaki çiçek ve onun etrafını saran kafes madalyon deseninden oluşur. Bu madalyonun etrafını saran yaprak motifleri ile daha büyük bir madalyona dönüşür. İki uçta dışardaki daha geniş kontur ile iki bordür, iki yanda açık krem hav ile ayrılan kenar bordürleri ile köşede kesişir. Bu kesişmenin içinde kalan köşelerde bir demet çiçek motifi yer almaktadır. Açık zemin üzerinde stilize edilmiş kahve renkli yaprak motifleri yeşil konturlüdür.

Şekil 6.2.2.1.2. :İBBŞM. detay ortada yer alan madalyon motifinden detay.

Şekil 6.2.2.1.2. :İBBŞM. detay çözgü ve atkı ipliklerinin konumlanması görülmektedir.

19. yüzyıl ipek ve altın klaptan zemin üzerine kesilmiş ipek kadife ile desenlendirilmiştir.

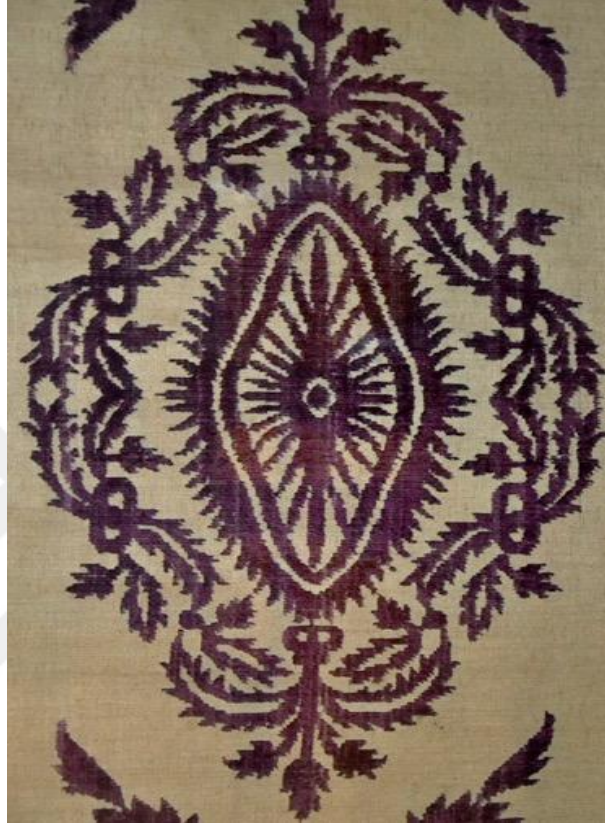

Şekil 6.2.2.1.3. :İBBŞM. 19. yüzyıl çatma yastık yüzü. env. no. 611. FÖÇ.

Kompozisyon, ortada ışın etkisi olan oval madalyonun etrafını çevreleyen stilize edilmiş yaprak motifleri ile dar bir konturla orta kısımdan ayrılan ve dört tarafı dolaşan kenar bordür motiflerinden oluşmaktadır. Köşelerde halkanın içinden çıkan bir demet

çiçek motifi, simetrik düzendedir. Ortada yer alan madalyon desenin ışın etkisi dönemin tarihlendirilebilen desen özellikleri arasında yer almaktadır.

Şekil 6.2.2.1.3. :İBBŞM. Detay ortada yer alan oval madalyon motifi.

Şekil 6.2.2.1.3. :İBBŞM. Detay, 1cm² lik alan.

Şekil 6.2.2.1.3. :İBBŞM. detay

Çözü ve hav iplikleri ipek atkı ipliği pamuktur. Yaprak motiflerinin köşe ve bordür düzenlemeleri yer almaktadır. Benzer yaprak motiflerinin farklı düzenlemesi ile kompozisyon zenginleştirilmiştir. Köşe motifi farklı boyuttaki yaprakların bir arada toplanması ile oluşmuştur. Bordür deseninde bir fyonk bir çiçekle birleştirilen yaprak

motifleri aynı düzende sırayla yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonda yapılmış bir başka çatma yastık yüzü karşılaştırma örneklerinde yer almaktadır.

Karşılaştırma, SHM. env. no. 15404-D.236 (19.yy. Hereke) ile benzerdir.

Şekil 6.2.2.1.4. :İBBŞM. 19. yy. çatma yastık yüzü, 80 x 45 cm., env. no. 613. FÖÇ.

Şekil 6.2.2.14. :İBBŞM. Detay oval madalyon desen. FÖÇ.

Şekil 6.2.2.1.4. :İBBŞM. Detay, 1 cm² lik alan. FÖÇ.

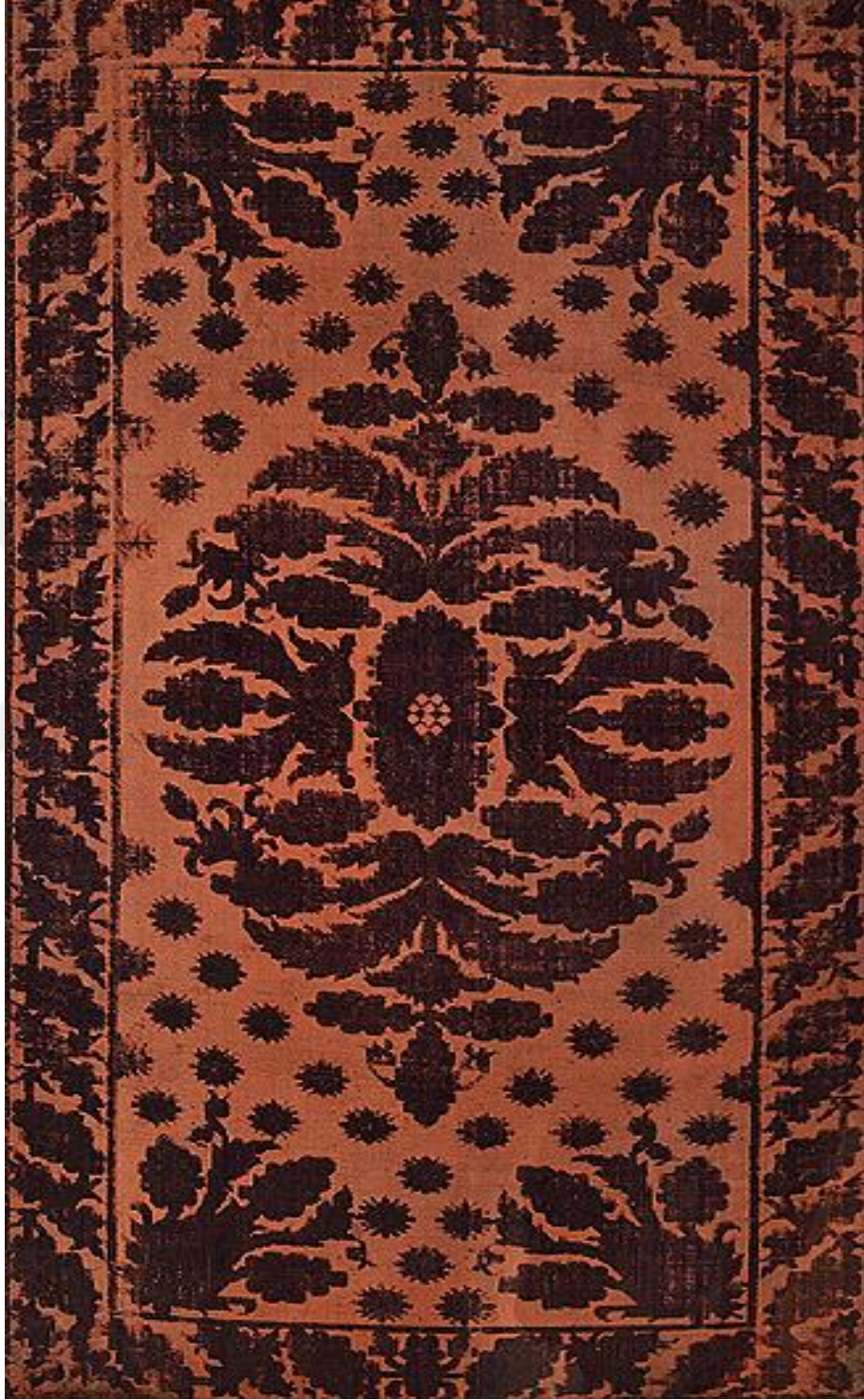

Şekil 6.2.2.1.4. :İBBŞM. detay, bordür ve fiyonk görünüşlü köşe motifi. FÖÇ.

19. yy. çatma yastık yüzü desen ve kompozisyon özellikleri bakımından dönemin desen anlayışını yansıtmaktadır. Madalyonun etrafında yer alan pıtrak etkili motifin zemin boşluğuna göre küçüklü büyüklü yerleştirilmiştir. Madalyonun etrafında bordür ve köşelerde yer alan hilal motifi, bu dönemde kullanılan motifler arasındadır.

Karşılaştırma örnekleri arasında desen ve kompozisyon özellikleri bakımından antikacılar da hâlâ el değiştiren çatma yastık yüzlerinin olduğunu gösteren bir örnekle karşılaştırılmıştır. Burada hilal motifi ve pıtrakların benzerlikleri dikkat çekerken tarihlendirme bakımından bu özellikler kullanılabilir.

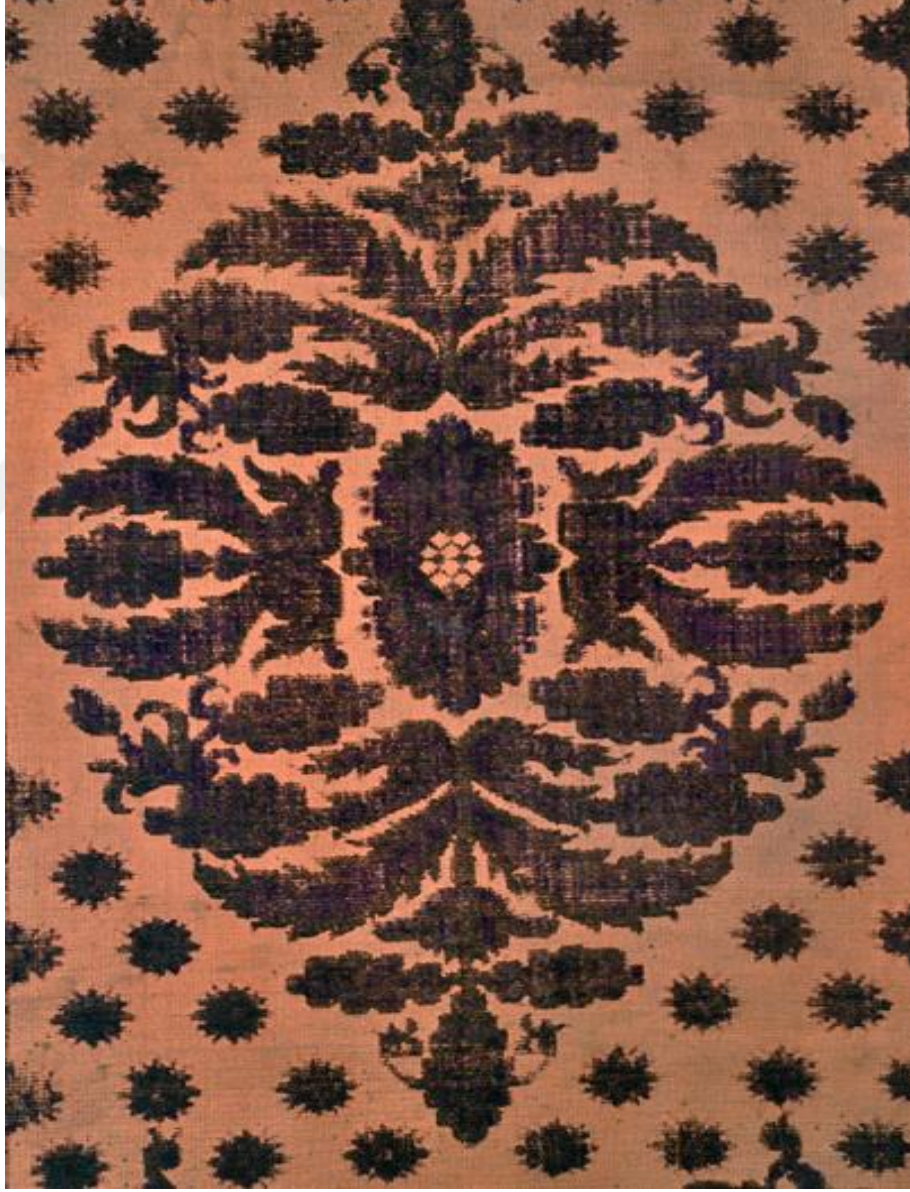
Şekil 6.2.2.1.5. :İBBŞM. 19. yy. çatma yastık yüzü, 99 x 53.5 cm., env. no. 3246. FÖÇ.

Kırmızıya yakın bir tonda ipek çözgüye, kahverengi ve koyu mor hav çözgüleri ile desenlendirilen dokumanın atkısı pamuktur. Kompozisyonu, stilize edilmiş bitki

motifleri, ortada oval madalyon, ince kontur çizgisi ile ayrılan bordür ve köşeleri dolduran pıtrak motifleri, ortadaki oval düzene paralel gelen küçük serpme çiçekleri oluşturmaktadır.

Desen, iki renkli hav çözüğünün motifi oluşturan mor renge kahverenginin kontur olarak uygulanması ile oluşmuştur.

Şekil 6.2.2.1.5. :İBBŞM. detay. FÖÇ

Oval madalyon kompozisyonu oluşturan yaprak motifleri aynı zamanda madalyonun boyutunu oluşturmaktadır.

Çözü ipliği kırmızı renktedir. Hav, mor ve kahve olmak üzere iki renklidir. Desen ve kompozisyon özellikleri bakımından dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Şekil 6.2.2.1.5. :İBBŞM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.2.1.5. :İBBŞM. detay. FÖÇ

Çözümlü iplikleri ve atkı ipliklerinin renkleri net olarak görülmektedir.

6.2.2.2. Dokumalar

Selimiye çözümlü ve atkısı ipekten genellikle boyuna yollu küçük çiçekli, bazen de kaydırmalı eksen üzerinde sonsuza giden renkli, küçük desenli bir kumaştır. Nohudî zemin üzerine kaydırmalı çiçek deseni Selimiye kumaşlarının karakteristik özelliğidir. (Masaracı, 2010: 704)

Şekil 6.2.2.2.1. :İBBŞM. 19. yy. Selimiye kumaş parçası. 42 x 32 cm., env. no. 3257. FÖÇ.

Şekil 6.2.2.2.1. :İBBŞM. Detay

Deseni oluşturan motif, detay çekimde daha net görülmektedir. Bezayağı zemin örgüsünde çözgü 47 tel / cm , atkı 16 tel / cm sıklıktır. Desenlendirme, motif ipliklerinin bölgesel kullanımı ve motif boyunca yapıldığı için atkı sıklığına dahil edilmemiştir. Motif, stilize edilmiş yaprak ve çiçeklerin birlikte kullanılması ile oluşturulmuştur. Renkli ipek iplikleri, belirgin bir örgü yapmaksızın yaprağın ve çiçeğin yönüne göre "S"

ve "Z" yönlü hareket ile çözgü ipliğine bağlantı yapar. Çiçekler, tam kaydırmalı düzende yerleştirilmiştir.

Şekil 6.2.2.2.2. :İBBŞM. 19. yy. Selimiye, 41.5 x 41 cm., env. no. 3249. FÖÇ.

19. yy. ipek Selimiye dokuma kumaş parçasıdır. Zemin rengi, ipeğin doğal rengi gibidir. Ana motif stilize edilmiş küçük yaprak figürlerinden oluşan tek bir yaprak figürüdür. Yaprak motifinin içi atkıdan klaptan iplik ve etrafı ipek iplikle konturlu dokunmuştur. Bu yaprak motifinin dip kısmına yerleştirilen dörtlü çiçek ve üst kısmına yapraklı bir dal ilavesi ile oluşan düzenleme, aşağı yukarı yönünün değiştirilmesi ile bir tür dalga hareketli desen oluşturulmuştur. Desen ve kompozisyon özellikleri bakımından dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Renk tonlarının soft oluşu dikkat çekicidir.

Şekil 6.2.2.2.3. :İBBŞM. 19. yy. Selimiye 41 x 29.5 cm., env. no. 3251. FÖÇ.

19. yy. Selimiye dokuma kumaş parçasıdır. Desen, içi küçük çiçek ve yaprak formlarıyla doldurulan kompozisyon yolları oluşturur. Bu, yolların arasını çeşitli çiçek ve yaprak motiflerinin hafif kıvrılarak doldurduğu bir kompozisyondur. Zemin örgüsü bezayağıdır. Atkıdan desenlendirilmiştir. Dokuma ayrıntıları detay fotoğrafında görülmektedir.

Şekil 6.2.2.2.3. :İBBŞM. detay.

Şekil 6.2.2.2.4. :İBBŞM. 19.yy. Selimiye, 46.5 x 36 cm., env. no. 3258. FÖÇ.

19. yüzyıl Selimiye dokuma kumaş parçası, sarı zemin rengin üzerine konturlarla sınırlanmış, ince yaprak ve küçük çiçek desenlerinin sağ ve sola döndürülmesi ile bir kıvrım hareketi oluşturulmuştur. Bu hareket kumaş boyunca devam ederek yollu bir görüntü elde edilmiştir. Bölgesel olarak atkıdan desenlendirilen dokumanın zemin örgüsü bezayağıdır. Renklerin ton değerleri birbirine yakındır.

Şekil 6.2.2.2.5. :İBBŞM. 19. yy. Selimiye, 35 x 28 cm., env. no. 3259. FÖÇ.

19. yüzyıl Selimiye dokuma kumaş parçası, boyuna yollu ana hatların arası, stilize edilmiş çiçek ve yaprak motiflerinin birleştirilerek oluşturduğu dal, kıvrılarak hat boyu devam etmektedir.

Şekil 6.2.2.2.6. :İBBŞM. 19.yy. Selimiye, 72 x 45 cm., env. no. 3253. FÖÇ.

Şekil 6.2.2.2.6. :İBBŞM. detay. FÖÇ.

Hilal ve yıldız motiflerinin birlikte kullanıldığı kompozisyon, çözgüden klaptan iplikle desenlendirilmiştir. Bu tür motifler, dönemin tercih edilen motifleri arasında yer almaktadır.

6.2.3. Sadberk Hanım Müzesi

6.2.3.1.Çatmalar

Şekil 6.2.3.1.1. : SHM. 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzü. 69 x 119 cm., 17629-D.266.

Kaynak: Bilgin, 2007: 122

Klaptanla dokunmuş krem rengi zemin üzerinde koyu yeşil ve bordo rengin hakim olduğu yastık yüzünde, klasik şemadan farklı bir düzen hakimdir. Desenler Batı etkisinde olup klasik bordürün yerini, kenarları çepeçevre çeviren dalgalı bir çiçek suyu almıştır. Merkezde oval madalyon şeklinde istiflenmiş çiçek motifleri ve dört köşede birer çiçek buketi yer alır. (Bilgin, 2007: 122-123)

Karşılaştırma : TSM. env. no. 13 / 1435, 13 / 1434 ile benzerdir.

Şekil 6.2.3.1.2. : SHM. Üsküdar çatma yastık yüzü env. no. 292-17884

Kaynak: SHM. koleksiyonu.

Işın etkili oval madalyonlu çatma yastık yüzünde kozalak olarak tanımlanabilecek bir formda olan bitki motifine sarmal yaprak motifleri eşlik etmektedir. Pıtrak motifleri daha önceki çatmalarda olduğu gibi zemin boşluğunu doldurmak için kullanılmıştır. Bu çatma yastık yüzünün dikkat çeken özelliği; sınırlama olmaksızın serbest çizgilerin dört tarafı dolanarak bordür oluşturmaktadır. Köşeler, dal formundaki bir motif ile doldurulmuştur.

6.2.3.2. Dokumalar

Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. 19. yy. Sevâî üçetek entari, 118 cm., env. no. 9504. FÖÇ.

Sevaî üçetek entari, ipek çözü ve pamuk atkı ile dokunan kumaşın deseninde gümüş klaptan iplik ve ipek kullanılmıştır.

Boyuna yollu olan kumaşın sarı ipek zemin üzerine pembe ve açık kahverengi stilize çiçekli ya da gümüş klaptan zemin üzerine aynı renkte çiçekli olduğu görülür. Önü tamamen açık, uzun kollu boy entarisidir. Etek, peşlerle genişletilmiştir. İki yanda derin yırtmaçları ve kalça hizasında gizli cepleri vardır. Elbise sadedir. El dikişi uygulanmıştır. Mermerşahi ile astarlanmıştır. (Görünür, 2005: 61- 62)

Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. detay resminde rapor alanı görülmektedir. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. klaptan ipliğın kullanımı. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. kumaşın tersi 1 cm² lik detay. FÖÇ.

Kumaşın çözgü yönünde kullanılan mavi efekt ipliklerinin kumaşın sadece bir kenarında, mavi renk ipliğın yerine iki sıra kahverengi ipliğın kullanıldığı görölmektedir. Elbisenin iç yüzü, pamuklu dokuma kumaş ile astarlı olduğundan

kumaşın ters yüzüne bu kenarından bakılabildiği için iç detay çekimlerinde kahverengi efekt iplikleri görülmektedir.

A

B

Şekil 6.2.3.2.1. : SHM. detay (A) kumaşın yüzü (B) kumaşın tersi. FÖÇ.

Klaptan iplik ve deseni oluşturan renkli iplikler motif eninde bölgesel olarak devam edip zemine gelindiğinde arkadan bir üst ağızlığa, tek tek ve elle atılmıştır. Zemini oluşturan bir ince, bir kalın atkı iplikleri kumaş eni boyunca bezayağı örgüsünde dokunmuştur.

Tarak No: $15 / 5 = 75$ tel / cm, mamul çözgü sıklığı: 80 tel / cm, atkı sıklığı: (zemin) 15 tel / cm

Şekil 6.2.3.2.2. : SHM. Türk kumaşları Selimî savâî. 34 x 19 cm., env. no. 74. FÖÇ.

Türkiye / Üsküdar 19. yüzyıl Türk kumaşları kategorisinde yer alan bu kumaşın çözgüsü ipek, atkısı pamuktur. Desenlendirme, çözgü ipliklerin hareketiyle jakar dokuma tezgahında yapılmıştır. Bu kumaşa uygulanan dokuma tekniği, jakarlı dokuma tezgahları ile Üsküdar'da dokuma yapıldığının göstergesi olması bakımından önemlidir .

Şekil 6.2.3.2.2. : SHM. detay. FÖÇ.

Sıklıklar, çözgü: 50 tel / cm, atkı: 36 tel / cm

Renkli çözgü ipliklerle çözgüden desenlendirilen bu teknik (jakar), yeni teknolojinin desenlendirme yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Jakarlı dokuma tekniği, atkıdan desenlendirme tekniğinden farklı olarak deseni oluşturan çözgü ipliklerinin kumaş boyunca deseni devam ettirmesi olarak görülmektedir. Bu şekilde üretim, geleneksel yöntemden çok daha hızlıdır ve üretilen dokumalarda desen alternatifleri de oldukça fazladır.

Şekil 6.2.3.2.3. : SHM. Selimiye Sevaî. 12 x 22 cm. FÖÇ.

Sıklıklar, çözgü: 36 tel / cm, atkı : 28 tel / cm.

Çözgü zemin sıklığı 36 desen zeminle 1 / 1 oranında düzenlenmiş ve motif genişliğinde yer almaktadır. Desenlendirme, çözgü iplikleriyle yapılmakta ve boyuna tam raport düzeninde sıralanmaktadır. Kumaş eninde motiflerin araları kahverengi ipek ipliği ile stilize edilmiş küçük yaprak motiflerinin bir sağa bir sola döndürülmesi ile ve iki ana motifin arasında klaptan iplik ile ince efekt boyuna çizgi etkisi yaratarak deseni zenginleştirmektedir.

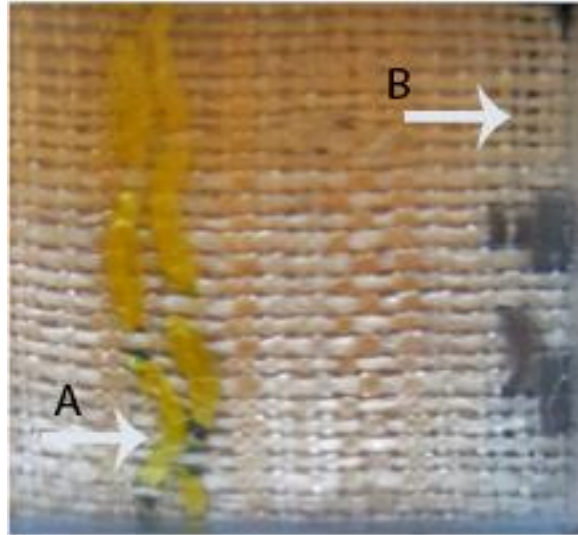
Zemin, örgüsü bezayağıdır. Tarak dişi izine göre dış boşluğundan iki tel geçirilmiştir. Deseni oluşturan çözgü iplikleri ikinci bir çözgü leventinden veya makaradan beslenmiştir. Çözgüden desenlendirilmiş olan Üsküdar dokumalarına Selimiye denmektedir. Bu dokuma kumaş parçasının da çözgüden desenlendirilmesine

rağmen "Selimiye Sevaî" denmesi bu konuda bazı tereddütlerin olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu yaprak motifinin YKVNTM. env. no. 31 olan kumaşta farklı bir düzenleme tekniğinde kullanıldığı görülmektedir. Bu benzerlikler, karşılaştırma örneklerinde yer almaktadır.

Şekil 6.2.3.2.3. : SHM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.3. : SHM. detay. FÖÇ.

A noktası klaptan ipliğin kullanıldığını göstermektedir. Klaptan ipliğin kullanım miktarının efekt oluşturacak kadar olması dikkat çekmektedir. B noktası yüzeyde görülen ipliklerin kumaşın tersinden de devam ettiğini göstermektedir.

Şekil 6.2.3.2.4. : SHM. Selimi sevaî kumaş parçası, 6 x 12 cm. FÖÇ.

19. yüzyıl Selimî sevaî dokuma kumaşın üzerine sûzenî işlendiği görülmektedir. Sıklıklar (zemin) çözgü: 33 tel / cm , atkı: 28 tel / cm'dir. Kıvrılan bir dal üzerine yerleştirilen stilize edilmiş yaprak motiflerinin çözgü boyunca devam etmesiyle yollu bir kompozisyon oluşmaktadır. Dalın ortasında ve yaprakların iç kısımlarına sûzenî için rezerv edilen alanlar vardır. Kumaş dokunup tezgahdan çıkarıldıktan sonra bu alanlar sûzenî nakışı ile doldurulmuştur.

Çözgüden 1/1 oranında (motifin geldiği bölgelerde) ilave edilen yeşil ve kahve renkteki ipliklerin atkı iplikleri ile belirli bir örgü olmaksızın deseni ortaya çıkaracak şekilde bağlanması ile desen oluşmaktadır. Boyuna yollu olan bu desenlerin arasına 3 / 1 oranında klaptan ipliklerin kullanılmasıyla desenin etkisini güçlendirmektedir. Karşılaştırma örneklerinde yer alan (Kaynak: Barker, 1995: 150 veya V/A env. no. LXIX PI. NO.761-1919) katalog sayfasındaki numune ile benzerliği dikkat çekmektedir.

Şekil 6.2.3.2.4. : SHM. detay. FÖÇ.

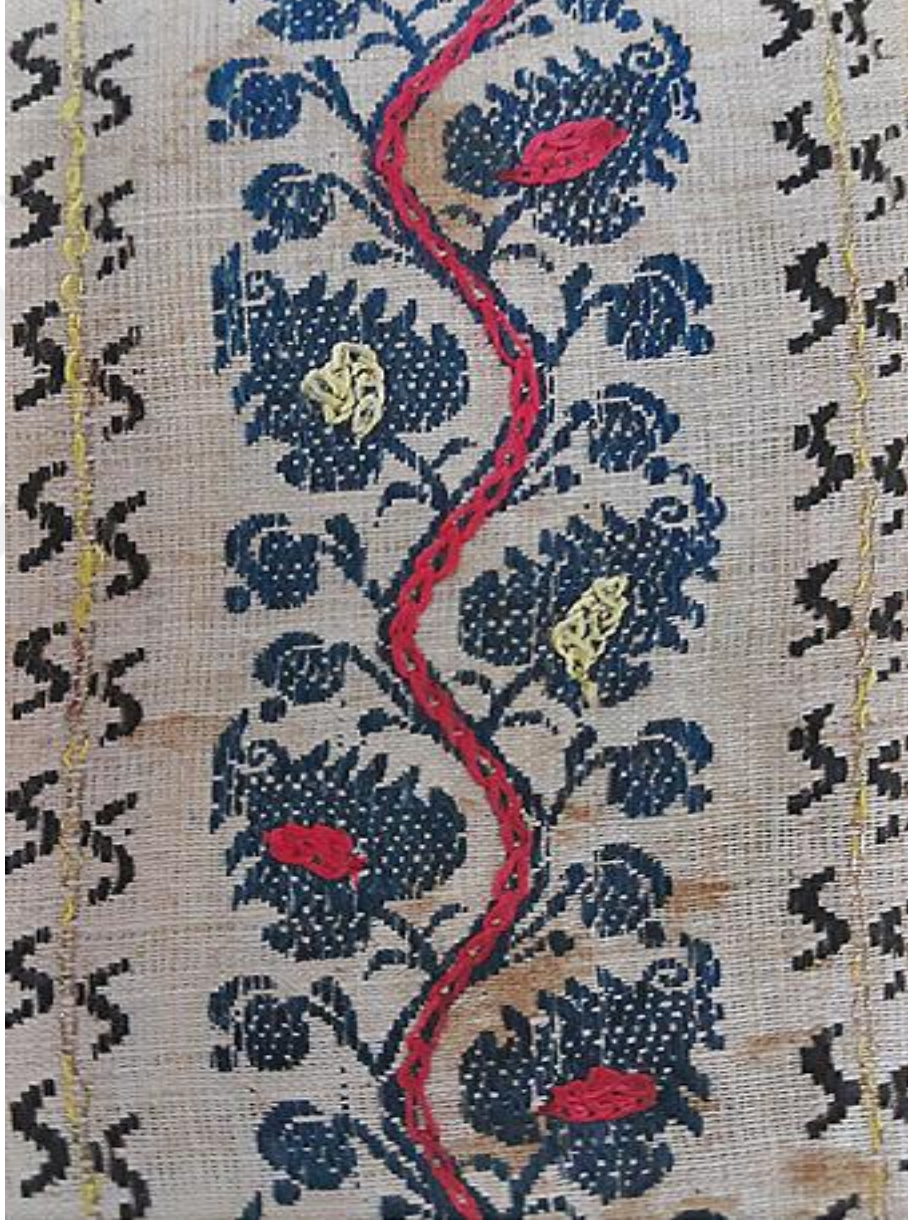

Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. 19. yüzyıl Selimi sevaî kumaşları, 50 x 33 cm.

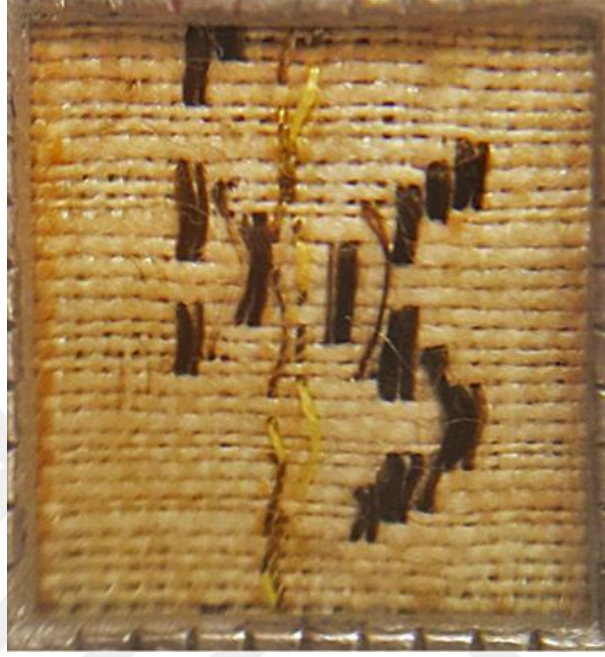
Dokuma kumaşın üzerindeki dal ve yaprak motiflerinin üzerine sûzenî tekniği uygulanarak desenin daha etkili görülmesi sağlanmıştır. Sarı klaptan iplikler  zɡ  yönünde 2 / 1 oranında bezayağı zemin örgüsü ile birlikte 1 / 7 diyagonal bağlantı yapmaktadır.  zɡ : 40 tel / cm, atkı: 33 tel / cm'dir.

Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. detay. F  .

Dokuma kumaş ve uygulanan sûzenî tekniğinin detayları görülmektedir. Her bir işlemin tek tek el ile yapıldığı dokuma kumaşların yerini alan fabrikasyon  retim,

Üsküdar dokumalarının Batı tarzı dokumalarla rekabet gücünü arttırmaya yönelik çalışmaları olarak değerlendirilebilir.

Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.5. : SHM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. 18. yy. Selimi sevaî. 15 x 21 cm. FÖÇ.

Sıklıklar: çözgü 90 tel / cm , atkı 23 tel / cm.

Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. detay. FÖÇ.

18. yüzyıl sevaî kumaş parçasında, atkıdan klaptan iplikle dokunan, bir dal üzerine, yine atkıdan klaptan iplikle konturlanarak yaprak figürlerinin yerleştirilmesi ile oluşturulan motif, kumaşın boyu yönünde bir sağa bir sola döndürülerek deseni oluşturmaktadır. Yaprak motifleri, atkıdan desenlendirilmiştir. Desen, atkı ipliğinin motif eninde devam etmesi ve bir sonraki ağızlığa kumaşın tersinden döndürülerek atılması ile oluşur. Çözüğü yönünde karo desen şeklinde bağlantı yapan klaptan iplikler kumaş boyunca devam etmektedir.

Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. detay.

Klaptan ipliğın atkıdan ve çözüğüden kullanıldığı görölmektedir.

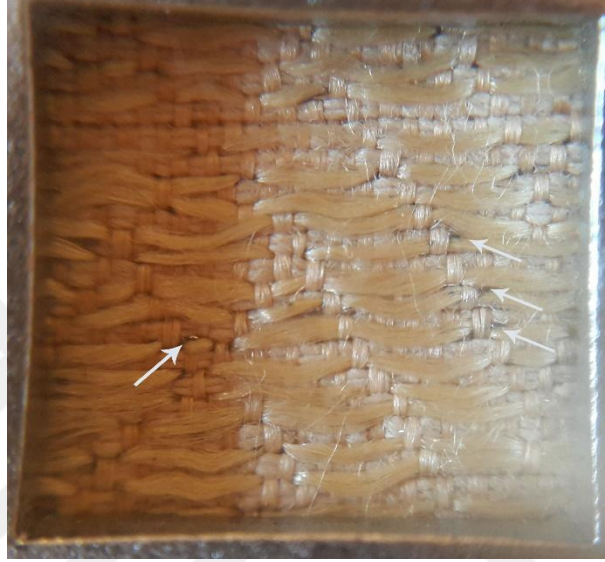
Şekil 6.2.3.2.6. : SHM. detay. Yaprakların atkıdan desenlendirmesi görülmektedir.

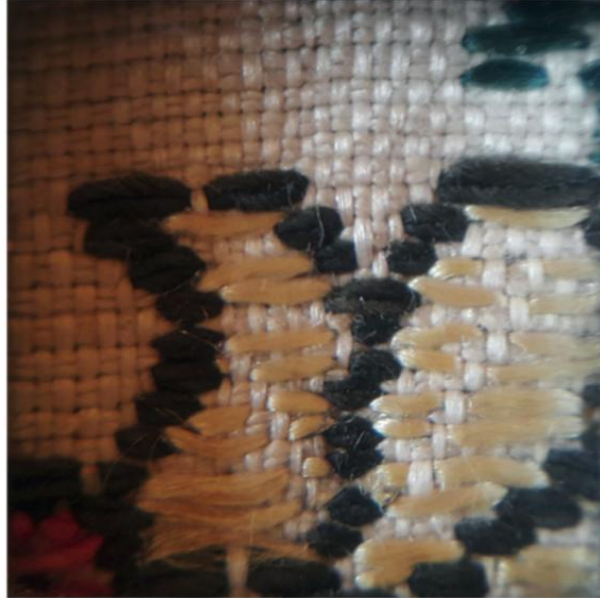
Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. sevai. 29 x 32.5 cm., env. no. 66. FÖÇ.

18. yüzyıl ipek çözüğü ipliğine zemin atkısı pamuk olan sevaî bölgesel olarak atılan atkı iplikleri ile desenlendirilmiştir. Desenlerin arasında boyuna yol oluşturan bölüm, atkıdan ipek klaptanla örgüleştirilmiştir. Şekil 6.2.3.2.7.'de klaptan ipliklerde kullanılan metal parçalar okla gösterilmiştir.

Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. 1 cm² lik detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. 1 cm² lik detay. FÖÇ.

A

B

Şekil 6.2.3.2.7. : SHM. kumaşın ön yüzü (A) ve tersi (B) yer almaktadır. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.8. :SHM. 18. yy. Selimi sevaî . 50 x 33 cm., env. no. 19. FÖÇ.

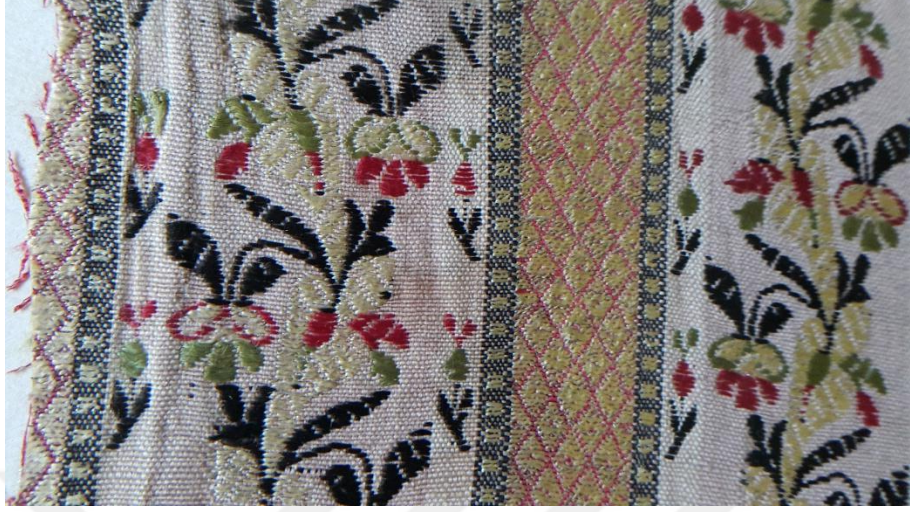
Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. 1 cm² lik alan ve klaptan iplikleri oluşturan metal parçaları okla gösterilmiştir. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. detay. FÖÇ.

Okla klaptan ipliğe işaret edilirken kumaşın tersinden atkı ipliklerinin bölgesel hareketleri görülmektedir.

Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. detay. FÖÇ.

Boyuna yollu kompozisyonun ana motiflerinin arasında yer alan baklava dilimli zemin örgüsünde, desenlendirme atkı ipliğinden klaptan iplik kullanıldığı oklarla gösterilen bölgelerde kalan metal parçalarından anlaşılmaktadır. Zemin atkı ipliği, pamuktur.

Şekil 6.2.3.2.8. : SHM. detay klaptan ipliğın kullanıldığı bölge okla gösterilmiştir. FÖÇ.

Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. sevaî kumaş parçası, 20 x 34 cm., env. no. 75. FÖÇ.
Sıklık: çözgü: 30 tel / cm, atkı: 30 tel / cm

Motifi oluşturan atkı iplikleri, aynı ağızlığa atılan iki atkı (zemin) ipliğinin arasından geçerek yüzeyde yer almaktadır. Motifin bitiminde arkadan yüzme yaptığı düşünülmektedir. Aynı ağızlığa iki atkı ipliğinin atılmasından dolayı kumaşın gramajı artmış ve kalın bir tutuma sahip olmuştur.

Motifler, klaptan iplik ile birlikte mavi ve kırmızı renkte iki ipliğin kullanılması ile oluşturulmuştur. Mavi ve kırmızı iplikler, iki ipliğin birbiri ile katlanması ile oluşturulmuş özel ipliklerdir. İplikler aynı rengin tonu ile oluşurken bazen farklı renklerin kullanımı ile katlanarak oluşturulduğu da görülmektedir. YKVNTM'de aynı yöntemle yapılmış ipliklerin kullanıldığı dokumalar, karşılaştırma örneklerinde yer almaktadır. Bu katlama yöntemiyle iplik elde etme detay çekimlerinde görüldüğü gibi üç boyutlu etki yaratmaktadır. Bu etkiyi oluşturmak için kullanılan bir yöntem olabilir.

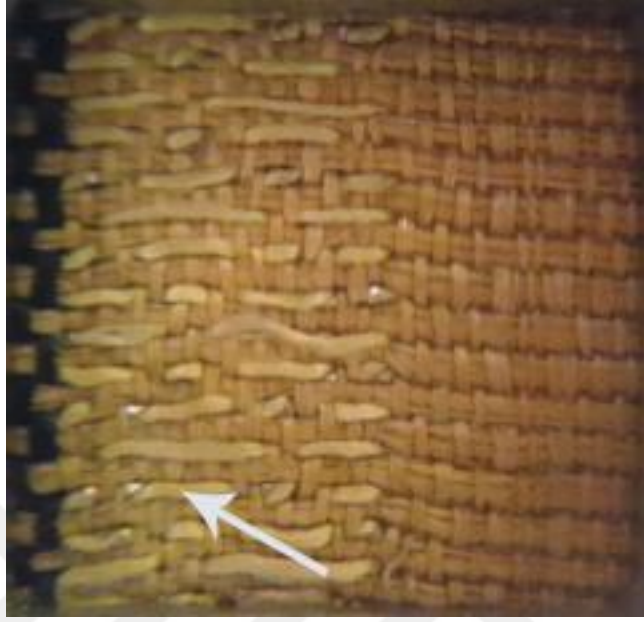

Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. detay.

Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. 1 cm² lik detay katlanmış iplik formları görülmektedir.

Şekil 6.2.3.2.9. : SHM. detay, klaptan ipliklerin kullanımı okla gösterilmektedir.

Bu yöntemde iplikte oluşan ton farkı ile bir derinlik etkisi de yakalanmaktadır. Metal kısımlarının çoğu tahrip olan klaptan ipliklerin kullanıldığı bölge ok ile gösterilmektedir.

6.2.4. Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi (1953)

6.2.4.1. Çatmalar

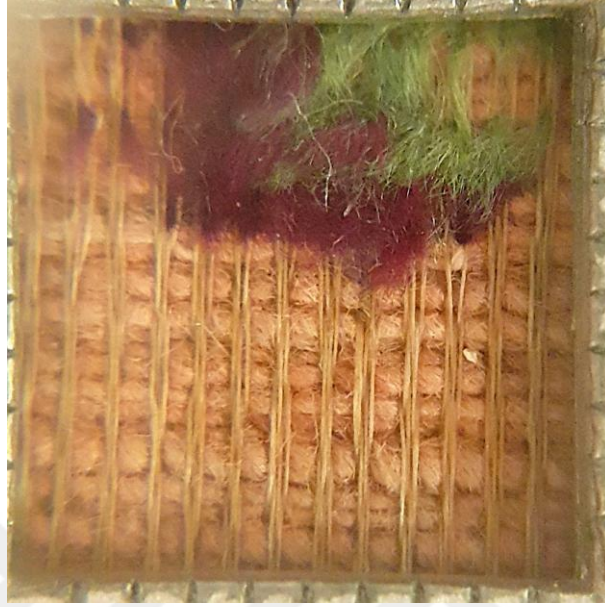
Şekil 6.2.4.1.1. : YKVNTM. Üsküdar çatma yastık yüzü, 26 x 30.5 cm., env.no. Ç.24. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.1.1. : YKVNTM. detay.

Şekil 6.2.4.1.1. : YKVNTM. detay.

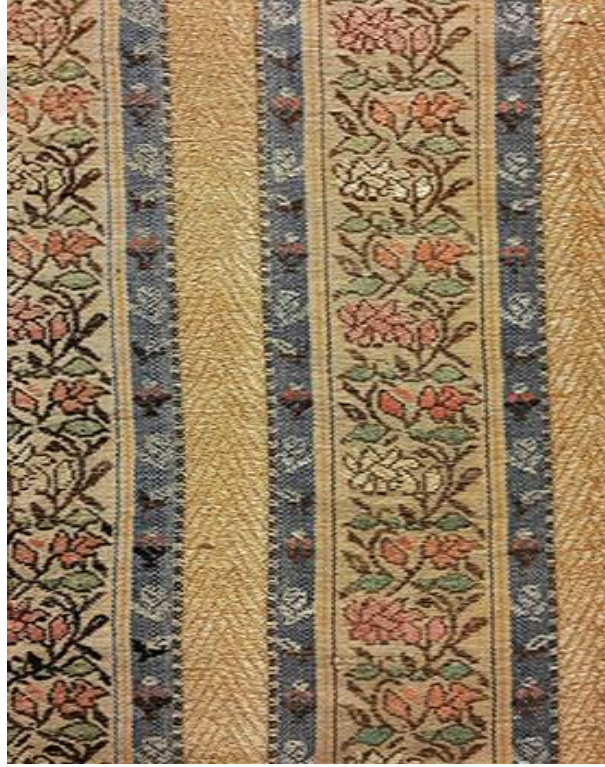
Şekil 6.2.4.1.2. : YKMVNTM. Üsküdar çatma yastık yüzü parçası env. no. Ç.7.

Üsküdar çatma yastık yüzünün dörte biri, müze koleksiyonunda yer almaktadır. Bu çatma yastık yüzünün diğer parçaları veya benzerlerinin farklı müze ve

koleksiyonlarda olma ihtimali yüksektir. Atilla Ekşinozlugil Koleksiyonunda yer alan çatma yastık yüzü için (Tezcan 1993: 249)'ın belirttiği gibi;

Krem rengi zemin üzerine, açık mor ve neffî yeşil renkte desenlendirilmiştir. Bir yastığın çeyrek parçasıdır. Bordürü; iki düz yeşil hat arasında kıvrılarak giden dal ve arasında yeşil, mor, renkli üzüm salkım desenlidir. Ortada aynı renkler ve motiflerin bir araya gelmesiyle göbek motifi oluşmuştur. Köşede bir buket göbeğe doğru uzanır. Zemin, yeşil renkli ve araları mor ile renklenen serpmeye çiçeklerle doldurulmuştur. Üsküdar çatma yastık yüzünün karakteristik bir örneğidir. Ç.23 ve Ç.24 aynı grubun değişik renkli uygulamalarıdır.

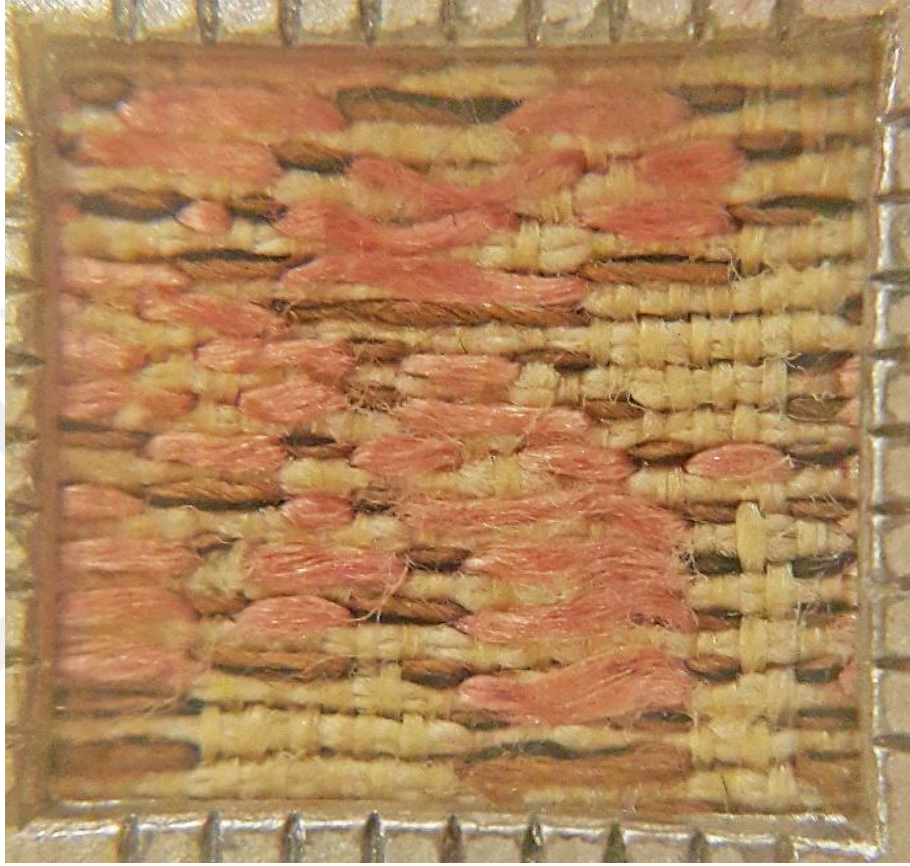
6.2.4.2. Dokumalar

Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. Üsküdar savaîsi 16 x 23 cm., env. no. E: 44. FÖÇ.

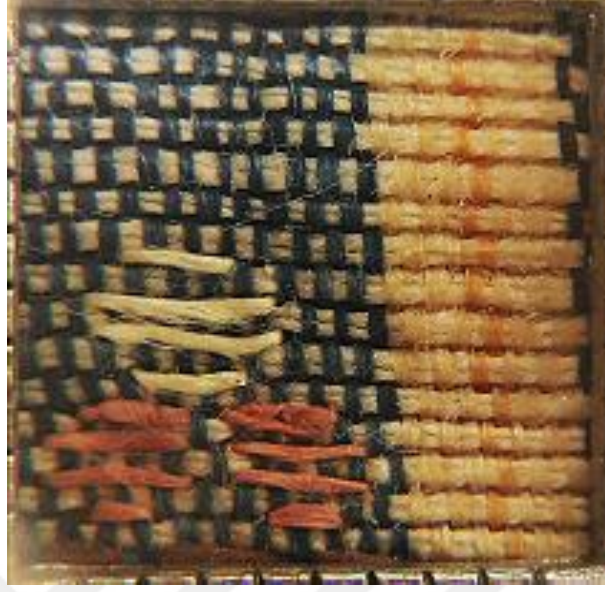
Sıklıklar: çözgü: 31 tel / cm, atkı: 15 tel / cm'dir. Atkıdan aynı ağızlığa iki atkı atılmış ve iki atkının aynı ağızlığa atılmasından dolayı tek iplik olarak sayılmıştır. Zemin

örgü sıklığı, desenin oluşturduğu iplik motifin konumuna göre bölgesel atıldığı için zemin sıklığına dahil edilmemiştir.

Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. 1 cm² lik detay, iki farklı renkte iplik birbiriyle katlanmıştır. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. 1 cm² lik detay.

Şekil 6.2.4.2.1. : YKVNTM. detay, atkıdan klaptan iplik kullanıldığı görülmektedir.
FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.2. : YKVNTM Üsküdar sevaî, 21 x 35 cm., env. no. 31. FÖÇ.

Çözü: 44 tel / cm, atkı: 40 tel / cm. Sıklık değerlerine motif çözüleri dahil edilmemiştir.

Şekil 6.2.4.2.2. : YKVNTM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.2. : YKVNTM. 1 cm² lik detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.3. : YKVNTM. Üsküdar sevaî. 12 x 30 cm., env. no. 37. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.3. : YKVNTM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.4. : YKVNTM. İpek, Üsküdar Sevaî 22 x 25 cm., env. no. E 38. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.4. :YKVNTM. 1 cm² lik detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.4. : YKVNTM. 1 cm² lik detay, klaptan iplik kullanımı okla gösterilmektedir. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.5. : YKVNTM. Üsküdar sevaî. 33 x 23 cm., env. no. 43. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.5. : YKVNTM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.5. : YKVNTM. 1 cm² lik detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. ipek ve klaptan sevaî. 26 x 16 cm. FÖÇ.

Sıklıklar: çözgü: 90 tel / cm, atkı: 21 tel / cm'dir.

İpek klaptan iplik çözüden boyuna değişik kalınlıklarda yollu bir etki yaratırken atkıdan dokumanın desenini oluşturmaktadır. Stilize edilmiş yaprak motiflerinin kıvrılan bir dal etrafında büyüklü küçüklü düzenlenmesi ile oluşturulan kompozisyonda klaptan ipliğin ana hat ve kontur oluşturduğu yaprak motiflerinin içi yeşil ipektir.

Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. 1 cm² lik detay. FÖÇ. Klaptan ipliğin çözüden kullanıldığı görölmektedir.

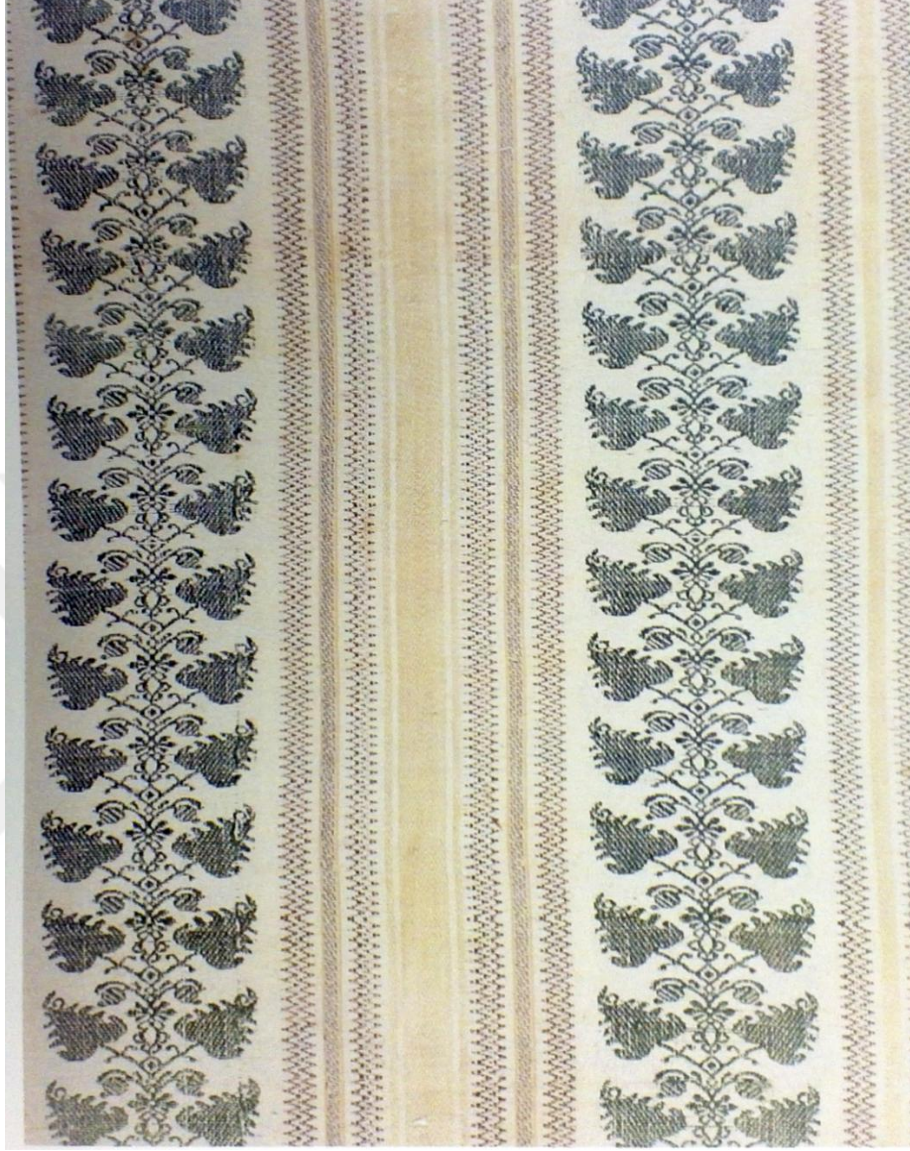
Şekil 6.2.4.2.6. : YKVNTM. 1 cm² lik detay. FÖÇ.

Şekil 6.2.4.2.7. : YKVNTM. Selimiye kumaş parçası 33 x 12 cm.

Kaynak: (Tezcan, 1993: 237)

Şekil 6.2.4.2.8. : YKVNTM. 16 x 20 cm., env. no. E.34.

Kaynak: Tezcan, 1993: 91

6.2.5. Atilla Ekşinozlugil Koleksiyonu

6.2.5.1. Çatma

Atilla Ekşinozlugil' in kendi adıyla oluşturduğu koleksiyonunda çatmanın erken örnekleri azsa da belli ölçüler içinde kupon olarak dokunan 17. yüzyıla ait yastık yüzlerinin örnekleri oldukça fazladır ve bütün dünya müzelerine, özel koleksiyonlara dağılmıştır. Böyle iki yastık yüzü bu koleksiyonda bulunmaktadır. (Tezcan,1991: 8)

Desen, dörtte birinin yatay ve düşey ekseninde simetrisinin tekrarlanması ile oluşmuştur. Kenar bordür, birim motif olarak kullanılan dalgalı bordür ve çiçek demetinin dikey ve yatay ekseninde bir sağa bir sola döndürülmesi ile oluşturulmuştur. Ortadaki oval bordürsüz çiçek demeti, köşelerde yer alan çiçek demetinin simetrik düzenlenmesi ile yerleştirilmiştir. Bu çatmada krem rengi zemin üzerine yeşil ve kırmızı kontrast renklerin kullanılması dikkat çekmektedir.

Koleksiyonda yer alan diğer çatma yastık yüzünün özelliklerini Tezcan (1991: 23) ifade ettiği gibi:

Koleksiyonda Üsküdar işi bir yastık daha vardır. Sarı zemin üzerine, etrafı düz hatlı çerçeve içinde parlak kırmızı, yeşil renkli birbirini takip eden oval motifler dizisi çevirir. Ortada yine aynı renklerle dokunmuş kırmızı üzüm salkımından oluşan merkezi bir küme vardır.

Bu çatma yastık yüzünün görseline ulaşamamıştır; ancak Tezcan'ın YKVNTM'ndeki diğer örnek için tanımlamalarından AEK'ndaki çatmalarla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Şekil 6.2.5.1. : AEK. 19. yy. Üsküdar Çatma kadife yastık yüzü 120 x 60 cm.

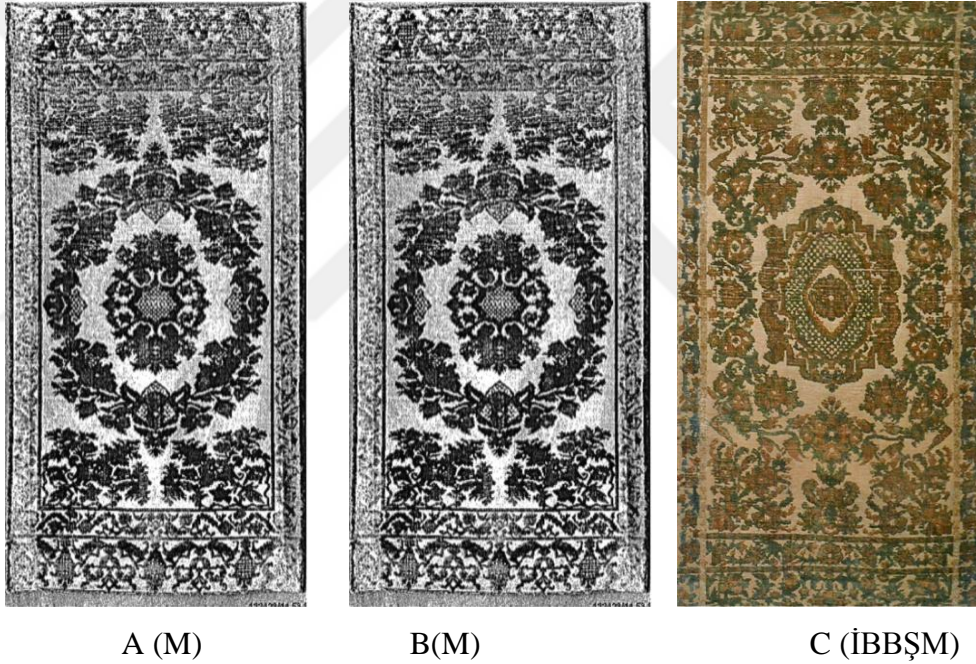
Kaynak: Tezcan, 1991: 23

6.3. Karşılaştırma

Araştırmaya kaynak olan eserler arasında benzerlikleri bulunan dokumalar tespit edilmiştir. Belirgin özellikleri aynı olan (motif, kompozisyon, düzenleme, iplik oluşturma yöntemleri vb.) dokumaların benzerlik gösterdiği yönler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucu olarak söz konusu dokumaların aynı döneme, aynı desen tarzına, belki aynı atölyeye ait dokumalar olup olamayacağına dair sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca katlama yöntemiyle elde edilen ve sadece sevaîlerde kullanıldığı tespit edilen atkı ipliğinin örnekleri de karşılaştırılmıştır.

6.3.1. Çatmalar

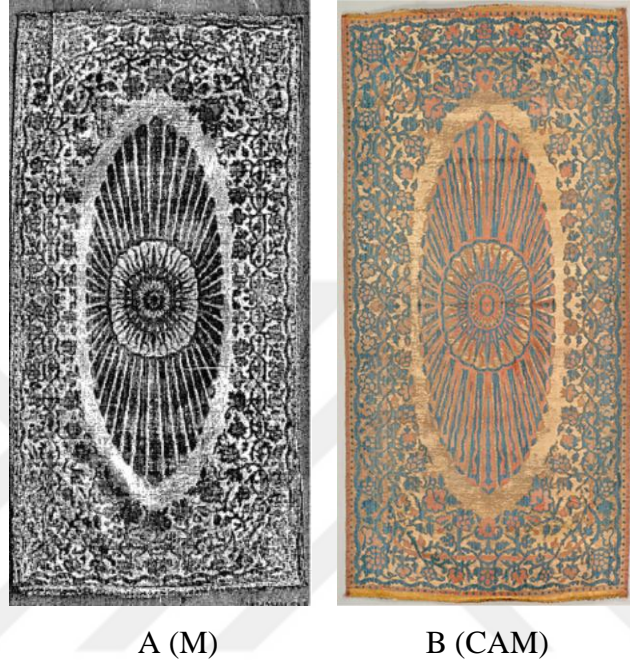

Şekil 6.3.1.1. : 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzleri.

Metropolitan Müzesinin (A) 116.8 x 61 cm., env. no. 44.53.3 (B) 116.8 x 62.2 cm., env. no. 44.53.6) kayıtlı bulunan bu iki çatma yastık yüzü aynı desen ve kompozisyona sahiptir. Her iki eserin altın klaptan zemin üzerine ipek kadife ile dokunduğu bilgisi yer almaktadır. Görsellerin siyah beyaz renk tonları, dokumalardaki desenlerin aynı renkte olabileceğini göstermektedir. Çatma yastık yüzlerinin aynı renkte oldukları kabul edilmek şartıyla aynı atölye, aynı tezgah ve belki de aynı ustanın dokumaları olabilecekleri varsayılabilir. Karşılaştırılan çatma

örneklerinde belirtilen ölçü farklılıklarının nedeni; kullanım, yıkanma vb. işlemlerden kaynaklı çekme olabilir.

İBBŞM. 19. yy. çatma yastık yüzü. 123 x 65 cm., env. no. 3247 ile kompozisyon özellikleri bakımından benzerlik gösterirken kafes motifinin kullanımının da ortak olduğu görülmektedir.

Şekil 6.3.1.2. : 19. yy. Üsküdar çatma yastık yüzleri.

A (M). 19. yy. Üsküdar ipek ve altın klaptanlı yastık yüzü 119.4 x 59.7 cm., env. no. CAM 19. yy. Üsküdar İpek ve altın klaptanlı yastık yüzü 121.30 x 59.10 cm. Bu iki ışın etkili yastık yüzü desen ve kompozisyon bakımından aynıdır. Renklerinin aynı olduğu kabul edilirse ikisinin de aynı dokuma atölyesinde aynı dokuma ustası tarafından dokunmuş olabilir.

A (SHM)

B (TSM 2 adet)

C (AEK)

Şekil 6.3.1.3. : Farklı koleksiyonlarda bulunan Üsküdar çatma yastık yüzleri.

Farklı koleksiyonlarda Üsküdar çatma yastık yüzü olarak kayıtlı bulunan ve şekil 6.3.1.3. de yer alan örneklerin desen özelliklerinin benzer olduğu ve bu benzerliklerin Üsküdar dokumalarının karakteristik özelliklerini yansıtmalarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu Üsküdar çatma yastık yüzlerinin envanter numaraları resimlerin sıralanışıyla aynıdır. (A) SHM. env.no. 17629-D. 266 (B) TSM. env. no. 13/1435 ve 13/1434 (C) AEK. env. no. K.5 .C.

Özel koleksiyonda yer alan çatma C (AEK) genel olarak çok benzerlik göstermekle birlikte detaylandırıldığında ortada yer alan madalyon desenin çiçekleri ve madalyonun etrafındaki serpmeye küçük çiçeklerin birebir aynı olmadığı görülmektedir. Etrafında kıvrılarak dört köşeyi dolanan bordür deseninin içinde yer alan çiçekler de köşeleri dolduran bir demet çiçek motifleri ile birlikte kendi içlerinde benzerdir. A (SHM ve B (TSM 2 adet) çatma yastık yüzlerinde kullanılan motiflerin birebir aynı olduğu görülmektedir. Bu durumda bu çatma yastık yüzleri için aynı atölyede, belki aynı dokuma ustası tarafından dokunmuş olabilecekleri varsayılabilir. C (AEK) için, yine Üsküdar dokuma atölyelerinde dokuma yapılan bir başka atölye ve ustanın eseridir denebilir.

A (SHM)

B (İBBŞM)

Şekil 6.3.1.4. : Farklı koleksiyonlarda bulunan Üsküdar çatma yastık yüzleri.

Şekil 6.3.1.4. te A (SHM) 19. yüzyıl, Osmanlı, Hereke 44.5 x 92.5 cm SHM env.no.15404-D.236. Bir sedir takımının altı yastığından biridir. Dikdörtgen çerçeve içinde merkezde eşkenar dörtgen motifi, onu çevreleyen çiçekli dallar ve dört köşede birer çiçek buketi yer alır. Kenar bordürü bitkisel motifli olup yaprak kıvrımlarıyla oluşturulmuştur. (Bilgin, 2007: 124-125)

Şekil 6.3.1.4. te B (İBBŞM) 19.yy. 89 x 46.5 cm., env. no. 611 yer alan Üsküdar çatma yastık yüzü olarak kayıtlı bulunmaktadır. Aynı yüzyıla ait bu iki çatma yastık yüzünün desen ve kompozisyon benzerlikleri dikkat çekmektedir. Ölçülerindeki santimlik farkların kullanımdaki yıkama ve çekmelerden veya ölçüm farklılıklarından olabileceği düşünülmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesinde paspartulu ve çerçeveli olan bu çatma yastık yüzünün ölçüsü çok az da olsa değişiklik göstermektedir. Bu durumda ölçülerinin de aynı olduğu kabul edilebilir.

Bu benzerlikler, bu iki çatma yastık yüzünün tarihlendirilmesi doğru kabul edilirse, Üsküdar'dan sonra kurulmuş olan Hereke Dokuma Fabrikası'nda aynı desenlerin dokunmaya devam edildiğinin göstergesi olması bakımından önemlidir. Tarihlendirmede bir tereddüt olması durumunda bile çatmaların aynı atölyede, aynı usta tarafından dokunmuş olmaları muhtemeldir; ancak çözgü renklerinin farklı olması, birinin diğerinden daha önce dokunmuş olabileceğini göstermektedir.

A (İBBŞM)

B

Şekil 6.3.1.5. : A (İBBŞM). env. no. 613 Üsküdar çatma yastık yüzü, (B) antikacıların elinde bulunan çatma yastık yüzü. FÖÇ.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi koleksiyonlarında env. no. 613'lu şekil 6.3.1.3. A (İBBŞM)'daki Üsküdar çatma yastık yüzü ile B'deki çatma yastık yüzü, motif ve kompozisyon özellikleri bakımından değerlendirildiğinde; madalyon desenli kompozisyonun köşelerinde yer alan fiyonklu çiçek demetlerinin karakteristik özellikleri bakımından benzerlik görülmektedir. B'deki çatma yastık yüzü, bu benzerliklerden dolayı karşılaştırma örneklerine dahil edilmiştir. B'deki çatma yastık yüzü, Üsküdar çatması olma ihtimali göz önünde bulundurularak, döneme ait dokumaların hâlâ el değiştiren değerli ürünler arasında yer aldığına göstergesi olması bakımından önemlidir.

Şekil 6.3.1.5. A (İBBŞM) ve (B) kenar bordürü, köşelerde kullanılan motif ile ortada yer alan oval madalyon kompozisyonu olarak karşılaştırıldığında köşelerde yer alan stilize çiçek motifleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Üsküdar çatması olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varılamamakla birlikte aynı döneme ait motif ve kompozisyon özellikleri taşımasından dolayı değerlendirilmiştir.

Benzer çatma yastık yüzlerinden AEK'de yer aldığına bilgisi olmasına rağmen, söz konusu çatma yastık yüzlerinin görüntüleri elde edilemediği için, karşılaştırma örneklerinde bu dokumalar yer almamaktadır. Kozalak motifinin

kullanıldığı bu çatma yastık yüzlerinin aynı dönemin dokumaları oldukları ve motif benzerlikleri bulunduğu söylenebilir.

A

B

Şekil 6.3.1.6. : YKVNTM. Üsküdar çatma yastık yüzleri (A) env.no. Ç.24. (B) Ç.7.

6.3.2. Dokumalar

A (BM)

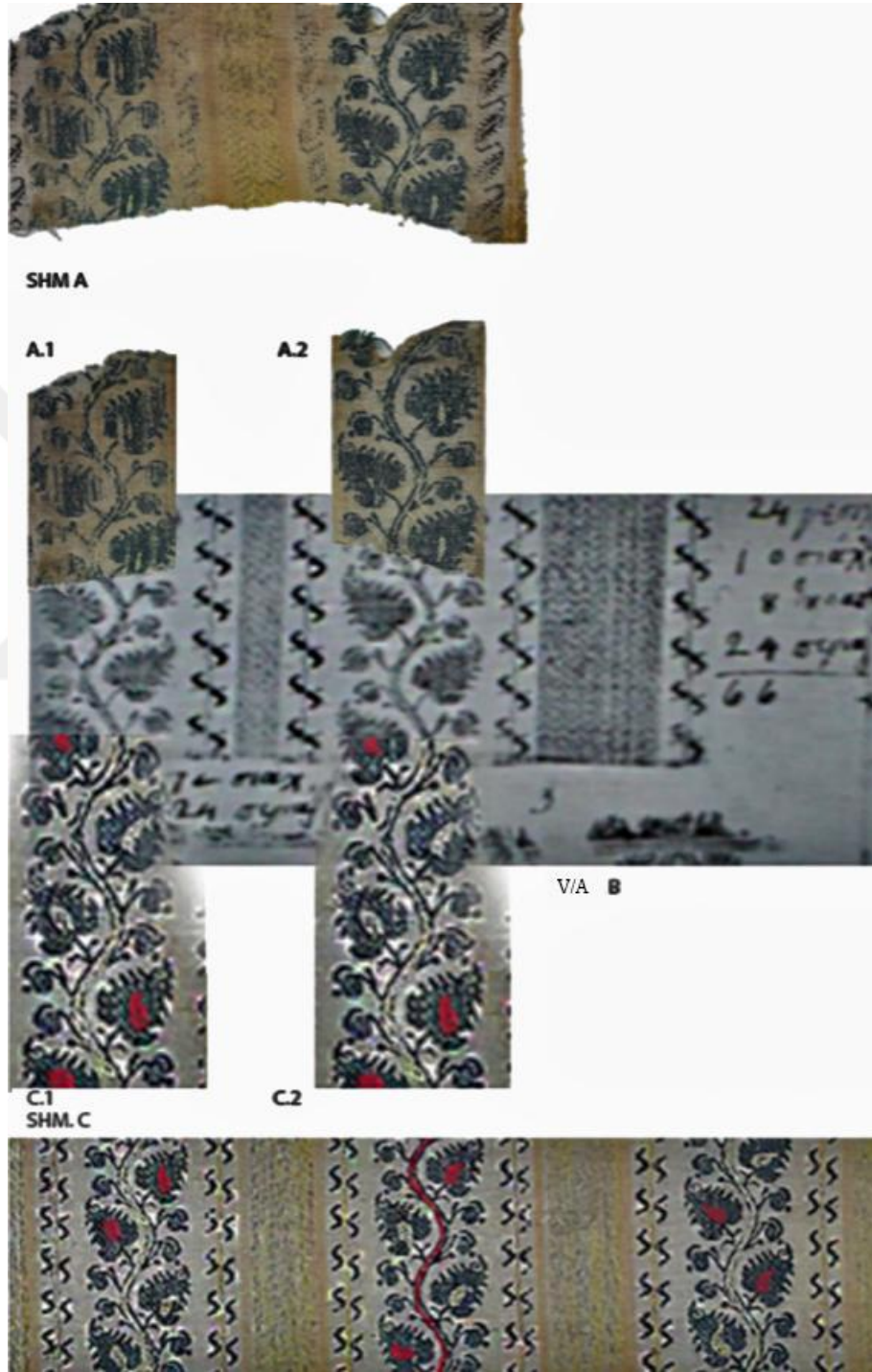

B(TSM)

Şekil 6.3.2.1. (A) Benaki Müzesi. env no. 252 (B) TSM. Saliha Sultan'a ait, env. no. 13 / 816.

Saliha Sultan'a ait her iki elbisenin ölçüleri, desenleri, midye görüntülü altın tulle işlenmiş süsleri ve etek uçlarında yer alan su da aynıdır.

Şekil 6.3.2.2. : V/A ile SHM. koleksiyonlarında yer alan iki kumaş parçası.

Şekil 6.3.2.2. V/A Müzesi Koleksiyonu'nuna ait kataloğun bir sayfasındaki numune kumaşın benzer örnekleri SHM'de bulunmuştur. Karşılaştırma sonucunda söz konusu dokumaların (V/A, B), yollu kompozisyonu oluşturan ana desenin motif karakterleri ve kıvrılma şekli bakımından benzerlikleri görülmektedir. Ayrıca kıvrımlı yaprakların oluşturduğu yolun arasında kalan zemin genişlikleri de birbirine yakın değerlerdedir. Bu desenlerin dokunduğu jakar tezgahının kapasiteleri aynıdır. Malyon diziminin de aynı olduğu desenden anlaşılmaktadır. SHM Koleksiyonu'ndaki kumaş parçalarında (C.1, C.2) yaprak motiflerinin içine ve dal formunda kıvrılan şeklin üzerine ilave edilmiş sūzenî tekniği nakış işi, bu dokumaların desenlendirilmesinde el nakışına alternatif tekniklerle hızlı üretim ve sürüme yönelik çalışmaların günün modasını oluşturduğunun göstergesi olması bakımından önemlidir. Benzer yaprak motiflerinin farklı kompozisyonlar oluşturduğu örnekler aşağıda yer almaktadır. Bunların Üsküdar dokumaları olmaları durumunda, Bursa olarak yer alan diğer dokumaların da tekrar değerlendirilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Söz konusu dokumaların aynı bölgeye ait olma olasılığının değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Şekil 6.3.2.3. : YKVNTM. koleksiyonlarında yer alan üç kumaş parçası.

Şekil 6.3.2.2. YKVNTM. Koleksiyonu'nda yer alan bu dokumalarda yer alan yaprak motifinin benzerliği dikkat çekmektedir. Bu yaprak motifleri, şekil 6.3.2.1. deki yaprak motifleri ile aynı karakteristik özellikleri taşımaktadır. Bu dokuma kumaşların desenleri, aynı tasarımcının çizimleri ve örgülendirmesi olabileceği gibi, analizi yapılarak, başka atölyelerde dokunmuş olabileceği ihtimalinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Benzer durum, şekil 6.3.2.3. için de geçerlidir. Sûzenî tekniğinin bu dokumalarda da kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 6.3.2.4. : YKVNTM. ve SHM. koleksiyonlarında yer alan iki kumaş parçası.

YKVNTM. (A) ve SHM'de (B) bulunan iki kumaş örneğinin yaprak motiflerinin karakteristik özelliklerinin ve kompozisyonun benzerliğinden dolayı aynı dönemin dokumaları olduğu söylenebilir. Bu benzerlik, desenlerin dokunduğu jakar tezgahının kapasiteleri ve malyon diziminin de aynı olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 6.3.2.5. : YKVNTM. ve SHM. koleksiyonlarında yer alan iki kumaş parçası.

SHM. (A) ve YKVNTM. (B) iki farklı kumaş parçasının farklı düzen ve kompozisyonda aynı motifin kullanımı karşılaştırılmıştır. Yapraklı bir dal üzerinde yer alan çiçeğin oluşturduğu ana motif her iki kumaşta farklı kompozisyonlar oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Bu iki kumaş parçasının aynı döneme ait olduğu kesinlik kazanırken aynı atölyede, belki aynı tezgahta dokunmuş olma ihtimalinin de yüksek olabileceği söylenebilir.

Şekil 6.3.2.5. : YKVNTM. ve SHM. koleksiyonlarında yer alan iki kumaş parçası.

6.3.3. İplik

Kumaş olarak bakıldığında ilk etapta görülmeyen; ancak büyüteçle incelendiğinde iplik, katlama tekniği ile oluşturulması bakımından dikkat çekmektedir. Bu çeşit ipliğin sadece sevaî olarak isimlendirilen dokumalarda kullanıldığı görülmektedir. Katlama tekniği ile elde edilmiş ipliğin atkı olarak dokumada kullanılması, sevaî dokumalarının isimlendirilmesinde belirleyici özellik olarak değerlendirilebilir.

Şekil 6.3.3.1. : SHM. Sevaî.

Şekil 6.3.3.1. : SHM. Sevaî detay.

Şekil 6.3.3.2. : YKVNTM. Halep sevaî.

Şekil 6.3.3.2. : YKVNTM. Halep sevaî detay.

Şekil 6.3.3.3. : YKVNTM. Halep sevaî

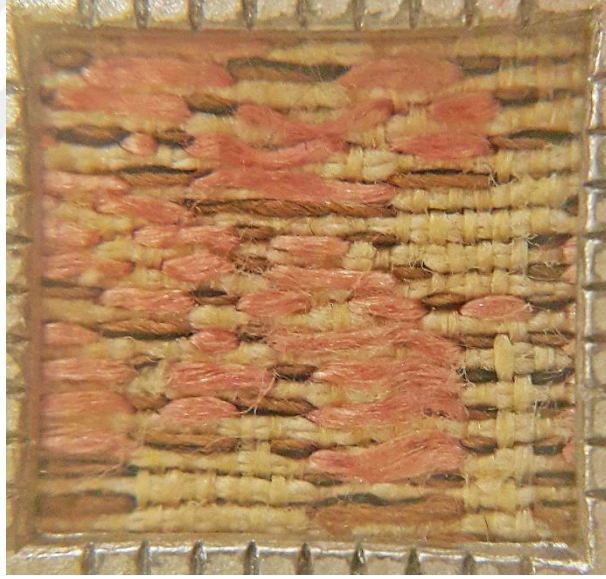
Şekil 6.3.3.3. : YKVNTM. Halep sevaî detay.

Karşılaştırılan bu üç örnekte atkı ipliği benzer yöntemle oluşturulmuştur. Bu tür katlı ipliğin kullanımı sadece sevaî dokumalarında görülürken bu sevailerden biri Üsküdar, diğer ikisi için Halep sevaîsi denilmektedir. Oysaki yollu desen ve iplik özellikleri bakımından değerlendirildiğinde aynı bölge ile adlandırılmaları uygun olabilir.

Şekil 6.3.3.4. : YKVNTM. Üsküdar sevaî.

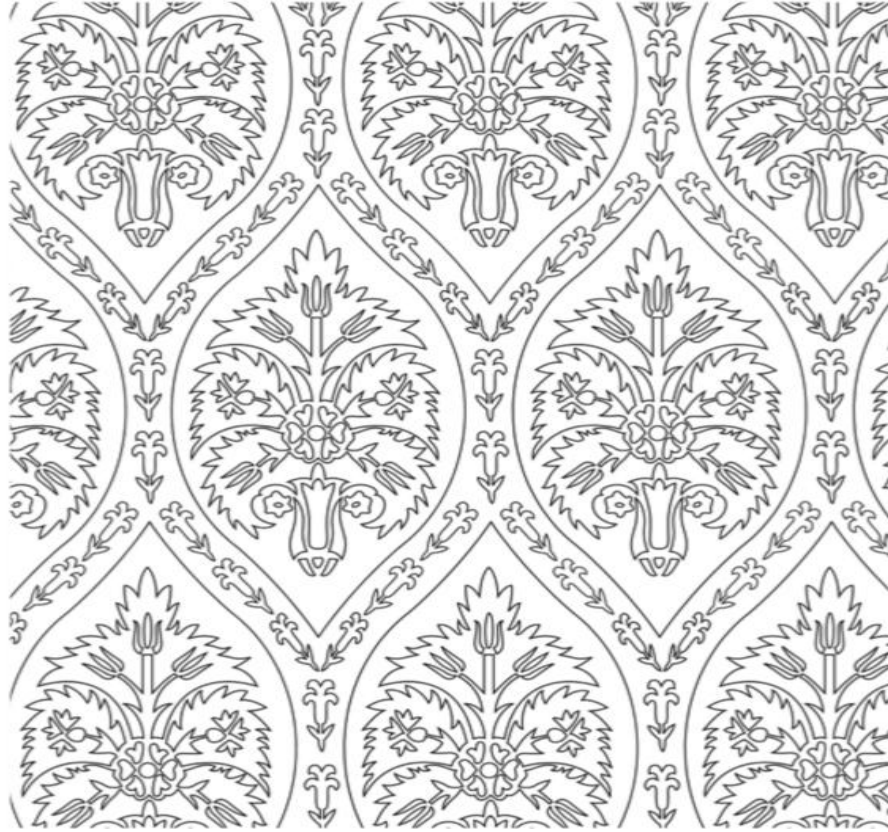

Şekil 6.3.3.4. : YKVNTM. Üsküdar sevaî detay.

7. UYGULAMA ÖRNEKLERİ

7.1. Tasarımlar

Şekil 7.1.1. : Desen çizim.

Şekil 7.1.1. Ön boyama

Şekil 7.1.1. : Desen raportu ve dokuma simülasyonu

Şekil 7.1.1. : Dokuma simülasyonu. 5'li çözgü ve atkı saten örgüleriyle örgülendirilmiştir.

Şekil 7.1. de İBBŞM koleksiyonlarında yer alan çatma yastık yüzünün deseni olduğu gibi çizilmiş ve örgülendirilmiştir. Uygulamada desenin enine yol yaptığı

görülmektedir. Bu nedenle desen, metraj kumaş üretimi için uygun değildir; ancak pano dokumalar için uygun olabilir.

Şekil 7.1.2. : Desen çizim.

Şekil 7.1.2. : Ön boyama

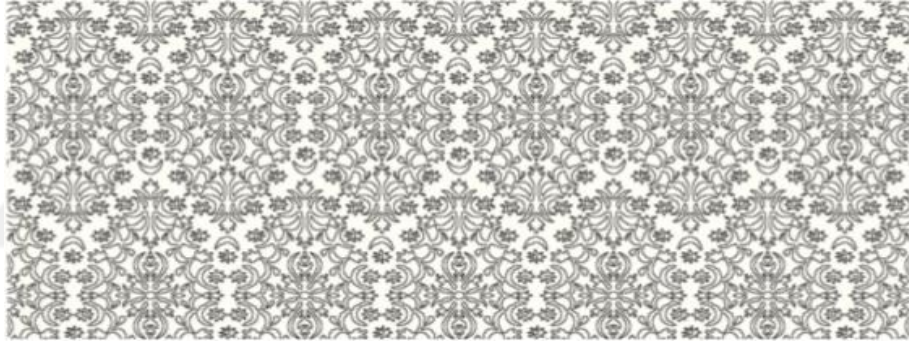
Şekil 7.1.2. Desen raportu ve dokuma simülasyonu

Şekil 7.1.2. Dokuma simülasyonu. 5'li çözgü sateni, 5'li atkı saten ve 1 dolu 4 boş dimi örgüleriyle örgülendirilmiştir.

Bu çatma yastık yüzü deseninin de enine yol yaptığı için metraja uygun olmadığı; ancak pano dokumalar için kullanılabilecek bir desen olduğu görülmektedir.

Şekil 7.1.3. : Desen çizim.

Şekil 7.1.3. Ön boyama

Şekil 7.1.3. Desen raportu ve dokuma simülasyonu

Şekil 7.1.3. Dokuma simülasyonu. 5'li çözgü sateni, 5'li atkı saten ve 1 dolu 4 boş dimi örgüleriyle örgülendirilmiştir.

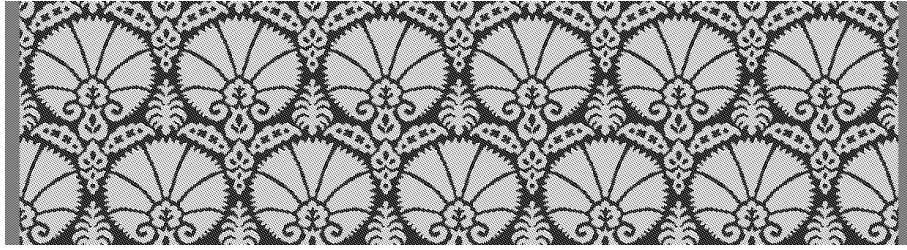
7.2. Dokuma Uygulamaları

Uygulamalar, Bursa yapımı yüz yıllık jakarlı dokuma tezgahlarında % 100 ipek iplikle dokunmuştur. Tezgah, karton okuma sistemi ile çalıştığı için her desen tek tek delinerek kartona aktarılmıştır. Bu, günümüz teknolojisi için oldukça eski ve maliyetli bir yöntemdir.

Dokunan örneklerin desenleri bu araştırmaya kaynak olan dokuma desenlerinden seçilmiş ve uyarlanmıştır. Seçilen desenler, metraj dokumaya uygun raportlanmıştır. % 100 ipek fular, mendil ve bayan portföy çantası gibi uygulamalar yapılmıştır.

Örnek dokuma teknik doneleri:

Kumaş türü	: %100 ipek fular
Jakar kapasitesi	: 1200 platin
Çözgü iplik numarası	: 44 denye ipek
Atkı iplik numarası	: 120 denye ipek
Çözgü sıklığı	: 48 tel / cm
Atkı sıklığı	: 33 tel / cm
Apren terbiye	: yıkama ve ütüleme uygulanmıştır.

Şekil. 7.2.1. : Desen çizim.

Karanfil deseni, İmparatorluk boyunca yaygın olarak kullanılmıştır. Bu desen, müzayede ekranında yer alan Üsküdar çatmasının karanfil desenli ve yakalanan bir görüntü olmasından dolayı tercih edilmiştir.

Dokuma uygulamalarında çalışılan desen, Selimiyenin özelliklerinden olan yollu desen etkisinin yanısıra yolların kenarlarında yer alan küçük karelerden esinlenilerek kare ve dairesel formlardan oluşturulmuştur. Dokuma uygulamaların

hepsi %100 ipek fular olarak dokunmuştur. Desenin farklı bir uygulama alanları, portföy çantası ve kenarları elle kıvrılarak dikilen mendildir.

Uygulamanın yapıldığı jakarlı dokuma tezgahı, 100 cm çalışma genişliğindedir. Karton okumalıdır. Atkı atma sistemi mekiklidir. Masuralı mekikli dokumalarda kumaş kenarı oluşur ve bu tercih edilen bir özelliktir. *Usta* (Uzunöz, 2015)

Dokuma uygulamaları aynı teknik özelliklere sahip iki dokuma tezgahta dokunmuştur. Uygulama için dokunan kumaşların teknik özellikleri (çözümlü genişliği, tarak numarası, çözümlü iplik numaraları ve çözümlü sıklıkları) aynıdır. Atkı ipliği filament ve elyaf olarak farklı numaralardadır. Uygulama örneklerinde fular ebatları; mamul en: 50 cm, mamul boy: 180- 200 cm arasındadır.

Şekil 7.2.1. Jakarlı dokuma tezgahında dokuma aşaması.

Şekil. 7.2.1. : Fular.

Şekil. 7.2.1. : Fular varyant.

Şekil 7.2.1. : Portföy çanta.

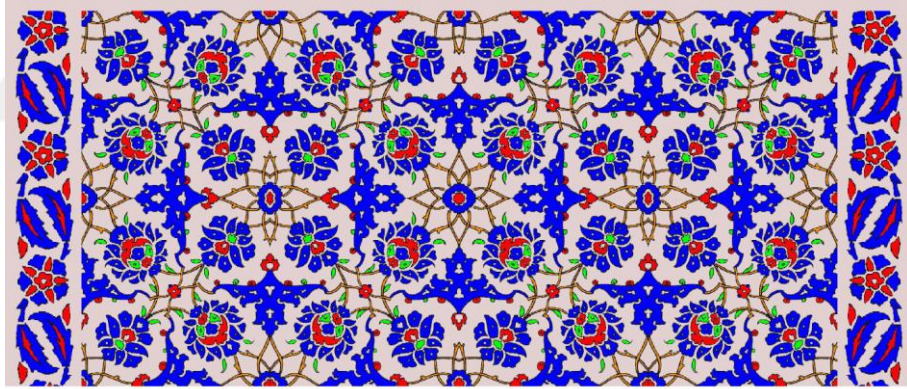

Şekil 7.2.1. : Portföy çanta.

Şekil 7.2.1. : Portföy çanta varyant.

■ 5'li atkı sateni ■ Etamin ■ 5'li çözüğü sateni ■ 5'li çözüğü sateni türevi(3 dolu 2 boş) ■ Bezeyagi ■ İptal (örgüler zıt olduğu için)

Şekil 7.2.2. : Örgülendirme.

Şekil 7.2.2. : Fular varyant.

Şekil 7.2.2. : Fular.

Şekil 7.2.3. Örgülendirme

Şekil 7.2.3. : Fular.

Şekil 7.2.3. : Fular varyant.

Şekil 7.2.4. : Desenin örgülü görüntüsü 5'li çözgü ve atkı sateni kullanılmıştır.

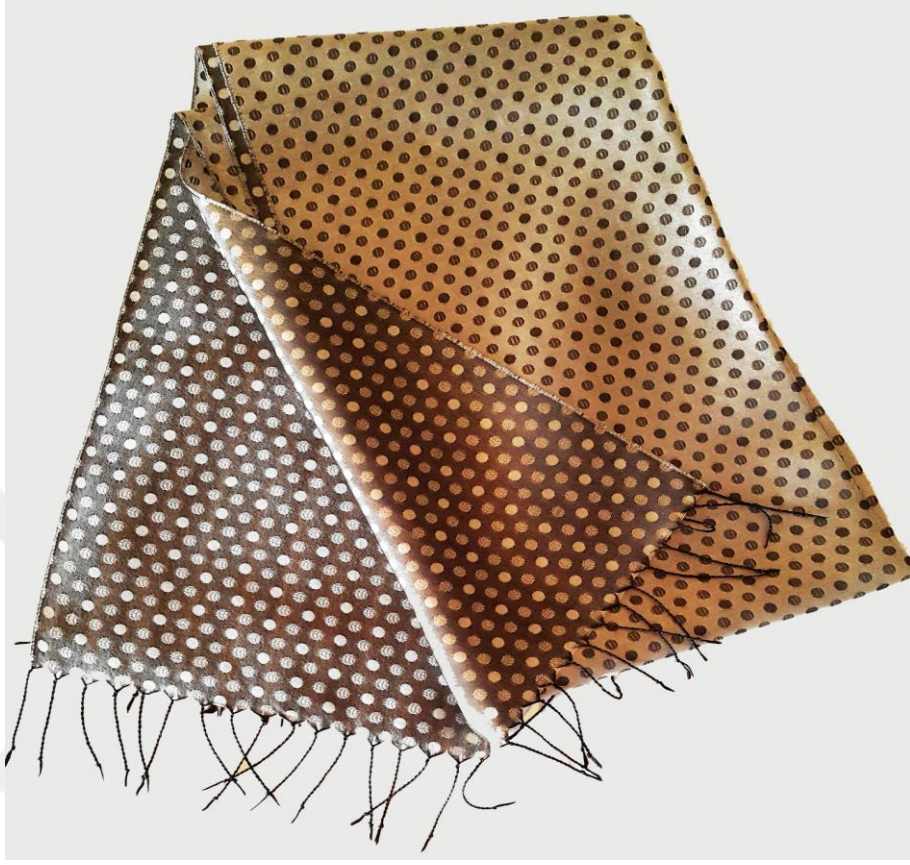

Şekil 7.2.4. : Fular.

Şekil 7.2.5. : Desenin örgülü görüntüsü.

Şekil 7.2.5. : Fular.

Şekil 7.2.5. : Fular varyant.

Şekil 7.2.6. : Desenin örgülü görüntüsü 5'li çözgü ve atkı sateni kullanılmıştır.

Şekil 7.2.6. : Fular.

Şekil 7.2.6. : Mendil

Şekil 7.2.6. : Fular varyant.

8. SONUÇ

Dokuma kumaş üretimi, başlı başına çok özel bilgi ve beceri gerektiren bir sanat dalıdır. Desenli kumaş dokuması, düz dokuma kumaşa oranla çok daha üst düzey bilgi ve beceri gerektirmektedir. Dokuma kumaşlar sadece bir ihtiyaca cevap vermek için dokunmuş olsalardı, elbette tek renk, düz dokumalar yeterli olabilirdi. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ihtiyacın ötesinde sanata dönüşen dokuma kumaşlar, üzerindeki desen ve yüklenen derin anlamlar ile ait olduğu çağa, kültürlere referans olmaktadır.

Altın klaptan iplikli ipekli dokumalar ve onların sonsuzluk etkili desenleri, 13. yüzyılın sonlarında kurulan Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki yükselişinin bir sembolü olarak görülmüştür. Bu dönemin gücünü yansıtan semboller arasında yer alan dokumalar, elçilere hediye olarak sunulmuştur. Bu dokumaların çoğu, bugün müzelerin koleksiyonlarında yer almaktadır. Ayrıca bu kumaşlardan dikilmiş giysileri giyen elçi ve yabancılar da ressamların tablolarına konu olmuşlardır.

"Üsküdar dokumaları" yurt dışı müzelerinin online koleksiyonları, yurt içi müzelerinin katalog ve yayınları, "Üsküdar dokumaları" olarak kayıtlı bulunan eserler ile görsel kaynak sağlayan şirketlerin arşivleri de dahil olmak üzere taranmıştır. Bu tarama esnasında 16. ve 17. yüzyıl Üsküdar dokumaları olarak kayıtlı bulunan eserlere de rastlanmıştır. Bu "Üsküdar Dokumaları", Ayazma Camii (1758) ve Selimiye Külliyesi'nin (1804) dokuma atölyeleri olarak faaliyet göstermesinden önce Üsküdar'da dokuma atölyelerinin olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Üsküdar dokumaları olarak kayıtlı bulunan bu dokumalar, Bursa'dan sonra İstanbul'un dokuma merkezi olduğu dönemlerde Üsküdar'ın bu dokuma merkezlerinden biri olduğu ve burada dokunmuş olabileceği yorumunu destekleyebilir. Online kaynak araştırmalarında "Üsküdar" yazıldığında "çatma yastık koleksiyonları"nın çıkması dikkat çekmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda da "Anadolunun batısı gibi bölge tanımlaması Üsküdar'ı işaret ediyor olabilir mi?" sorusunu düşündürmektedir.

İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi ile Fransa'nın özgürlük hareketleri pek çok alanda yenilikleri beraberinde getirmiştir. Aynı dönemlerde Osmanlı

imparatorluğunun bozulmuş olan ekonomik ve siyasi durumunun olumsuz etkilerini azaltmak için, Sultan III. Mustafa Üsküdar Ayazma Camii bölgesinde dokuma atölyelerini kurduştur. Bu atölyelerin kapatılmasından sonra dışarıya açıklığı ile bilinen Sultan III. Selim'in bu değişime ayak uydurma, rekabet gücü oluşturma ve mevcut potansiyelleri korumak için yapmış olduğu reformlardan biri Üsküdar Selimiye Cami İçi Dokuma Atölyelerini kurduşturması olmuştur.

Jakarlı dokuma tezgahının icadı 1789, patentinin alınması ise 1801 yılında olmuştur. 1804'te kurulan Üsküdar Selimiye Cami İçi Atölyelerinde dokunan Selimiye kumaşlarının çözgüden desenlendirilenlerin jakarlı dokuma tekniğinde olmasından dolayı "Jakarlı dokuma tezgahlarında dokunmuş olabilir mi?" sorusunu gündeme getirmektedir. Kaynak taramalarında atölyede yer alan tezgahların teknik özelliklerine dair detaylı bilgiye ulaşılammıştır. Ancak teknik olarak manuel veya makine ile çözgüden desenlendirilen dokumaların üretiminin yapıldığı ve bu dokumalara da Selimiye denildiğı bilinmektedir. Bu atölyelerde Avrupa tarzı dokuma kumaşların üretimine geçilmiştir.

Bu atölyelerde dokunan çatma yastık yüzlerine "Üsküdar çatması", kumaşlara "Üsküdar sevaîsi" ve kurucusuna atfen "Selimiye" denmiş ve dokumalar müzelerin envanterlerine bu isimle kaydedilmiştir. Yapılan kaynak araştırmalarında Ayazma Cami civarındaki çatma atölyelerinde dokunan çatma yastık yüzleri ile Selimiye Cami İçi Atölyelerinde dokunan çatma yastık yüzlerinin birbirinden ayırt edilemediğı, her iki atölyede dokunan çatmalar için "Üsküdar çatması" denildiğı bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum, dokuma tekniğı ve desen tarzlarının benzer olması gibi bir yaklaşımla açıklanabilir.

18. ve 19. yy. Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen teknolojinin dokuma teknik ve desenlerine yansımaları çok nettir. Avrupa Rönesansı'nın Doğu'ya olan ilgilerinin sonucu üretilen oldukça dekoratif ve süslü etkilerin hakim olduğu Rokoko tarzı dokumalar, daha önceki dönemlerin sonsuzluk etkili dokumalarından ayrılmaktadır. Batı tarzı "S" şeklinde kıvrılan motifler, boyuna yollu düzenlemeler, bir çiçek demetinin serpiştirilmiş düzeni gibi yeni desen ve kompozisyon anlayışının Osmanlı Saray dokumaları içindeki yerini alması bu döneme rastlamaktadır.

Sultan III. Selim'in Kapıdağlı Konstantin imzalı, tarihlendirilmiş ve iç mekanda resmedilmiş portresi (1803 TSM. env. no. 17/30), dönemin dokuma kumaş desenleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Padişahın oturduğu sedirin örtüsünün ve yastıklarının kenar bordür motifleri kombin oluşturmaktadır. İç

mekanda oturarak resmedilen sultanın entarisi, Selimiye kumaşındadır. Avrupalı devlet adamlarının özenle dikilmiş Türk giysileriyle resmedilmiş tabloları da döneme tanıklık etmektedir. Ayrıca minyatürler ve diğer resim tekniklerine konu olan çalışmalar da dönemin desen anlayışı hakkında bilgi vermektedir. Örneğin; Fransız Büyükelçisi Vergennes Kontu Charles Graviernin ve Kontesinin Türk giysileri içindeki portreleri, aynı zamanda iç mekan döşemesi hakkında da bilgi vermektedir. Giysilerde fiyonkla bağlanmış çiçek demetlerinin benzer tarzı fonda da görülmektedir. Bir diğer örnek; İki Müzisyen Kız -Osman Hamdi Bey'in tablosu, çizgili ve küçük desenlerle dönemin dokuma desenleri hakkında bilgi vermektedir. Konuya kaynaklık eden resimler, çatma yastık yüzlerinin desenleri, kullanım alanı ve kullanım şekilleri hakkında da bilgi vermektedir.

Selimiye dokuma kumaşları teknik ve desen özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, genellikle boyuna çizgili bir anlayış içinde stilize edilmiş çiçek motifleriyle ince sarmalların birbirinden bağımsız belirli bir düzende yol oluşturduğu, sıralı küçük kare şekillerin bu alanları sınırladığı düzenlemelerdir. Selimiye dokumaları çözgüden de desenlendirildiği (jaka) için sevaîden ayrılmaktadır. Dokuma tekniği bakımından değerlendirildiğinde ise; hem atkıdan (sevaî benzeri), hem çözgüden (jaka) iki teknikle dokunabilen bu kumaşa "Selimiye" isminin verildiği görülmektedir. Bu durum;

- Atkıdan desenlendirilen Selimiye teknik bakımından sevaî dokuma tekniğine benzerlik göstermektedir. Buradaki benzerlik; dokuma tekniği bakımından deseni oluşturan atkı ipliklerinin motif eninde atılmasından olabilir. Selimiye dokumalarının desen özellikleri ile sevaî dokuma tekniğinin desen özellikleri farklıdır. Bu farklılık ayırt edici özelliktir. Selimiye % 100 ipek iplikle dokunurken Sevaî dokumalarında atkıdan pamuk iplik kullanıldığı görülmektedir.
- Çözgüden desenlendirilen (jaka) Selimiye dokumaları teknik olarak atkıdan desenlendirilen Selimiye dokumalarından ayrılmaktadır. Ancak bu dokumalar, desen özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir.
- Selimiye dokumalarının ayırt edici özelliği; jakarlı dokuma tekniğinin yanısıra kullanılan desenin Selimiye deseni olmasıdır.

- 18. yy. desen anlayışına uygun dokumaların üretimine atkıdan desenlendirilerek başlanmış ve daha sonra çözgüden desenlendirme (jakar) yöntemi ile dokumalara devam edilmiş olabilir.

Jakarlı dokuma tekniği ile sanayileşmeye geçilmiş olmaktadır. Bu adımla her biri birer sanat eseri olan el dokumalarının yerini sanayi ürünlerinin ve el nakışlarının yerini de yavaş yavaş sûzeni tekniğinin aldığı görülmektedir.

Çatma yastık yüzlerinin desen ve üretiminde kullanılan malzemelerin özellikleri, dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı hakkında da bilgi vermektedir. 18. ve 19. yy. dokumalarında altın ve gümüş klaptan ipliklerin yerini metal karışım iplikler almıştır. Daha sonraları bunların da kullanılmadığı, sadece çatma yastık yüzlerinin ipeklili olarak üretimine devam edildiği görülmektedir.

Çatma yastık yüzleri kompozisyon özellikleri bakımından değerlendirildiğinde ortada madalyon desen, içi çiçek veya yaprak figürleri ile doldurulmuş bordürün dört bir tarafı çevrelediği, köşelerde benzer desen özelliklerine sahip köşe motifinin yer aldığı görülmektedir. Bazen iki uçta, uç motifleri yer almaktadır. Sınırlandırılmış alanlı bordürün kullanılmadığı durumlarda belirlenen bir birim motifin kıvrılarak bordür oluşturması yaygındır. Bu kompozisyon içinde yaygın olarak kullanılan motifler; stilize edilmiş çiçek, yaprak, fiyonk, kafes, ışın, hilal ve pıtraklardır. Işın motifinin (Şekil 6.2.2.1.3.) bazen büyük, bazen küçük madalyon motifi olarak ortada kullanımı görülür.

Bu dokumalardan üzerinde çalışılabilenlerin özellikle detay fotoğrafları çekilmiştir. Teknik çözümlerinin yapılabilmesi için detay bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle detaylı çekimler yapılmıştır. Bu tür detaylı çekimler, konuyu teknik açıdan da araştırmaya kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu görüntüler yazılı anlatımı da desteklemektedir.

Detay çekimleri, çözgü ve atkı sıklıklarının yanı sıra iplik üretim teknikleri hakkında da bilgi vermektedir. Bazı sevaî dokumalarda tercih edilen katlı iplik kullanımı (Şekil 6.2.3.2.9.) detay çekimlerinde net bir şekilde görülmektedir. Katlı ipliğin kullanıldığı alanda yarattığı üç boyutlu etki görülmektedir. Kullanılan iki rengin ortalama renk tonları (Şekil 6.2.4.2.1.) cm² lik detay görüntülerinin yer alması teknik çözümlere yardımcı olması bakımından da bir yenilik olarak değerlendirilebilir. Detay çekimleri, katlı ipliğin sevaî dokumalarda atkıdan

kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca detay çekimleri, katlı iplik çeşidinin kullanıldığı dokumaların isimlendirilmesine kaynaklık edebilir.

Kaftan ve entarilerin dikilme tekniğinden dolayı önde dik olan motifin arkada aşağı doğru yön değiştirmesinin gösterildiği detay fotoğrafı (Şekil 6.2.1.2.3.) da konuya açıklık getirmesi bakımından bir katkı sağlamaktadır. Bu fotoğraf ön etek ucundan başlayıp arka etek ucunda biten tek parça kumaşın, kesintisiz olarak kullanılmasından kaynaklanan motif yönünün değişimini göstermektedir. Kumaşlar çok değerli olduğu için, kesilmeden kullanıldığı bilgisinin yer aldığı pek çok kaynağa rağmen, "sonsuzluk" etkisini oluşturmak için bu şekilde kullanımının tercih edilmiş olabileceği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Ayrıca bu çocuk elbisesi üzerinde ölçülendirme de yapılmıştır. (Şekil 6.2.1.2.3.)

Kaynak araştırmalarında bir müzayede şirketinin online satış ekranında yer alan çatma yastık yüzünün coğrafi bölge tanımlamasında "Üsküdar" olabileceği bilgisinin yer aldığı ekran görüntüsü alınarak araştırmaya dahil edilmiştir. Bu görüntü, Üsküdar dokumalarının hâlâ el değiştirdiğinin göstergesi olması bakımından önemlidir. Bugünlerde ise bu görüntünün yerini bir Bursa çatmasının aldığı görülmektedir.

Ayrıca antikacıların ellerinde bulunan çatma yastık yüzlerinden biri, desen ve motiflerinin genel karakteristik özellikleri dönemin ve Üsküdar dokumaları olarak kayıtlı bulunan eserlerle benzerlik göstermesinden dolayı, araştırmaya dahil edilerek bir karşılaştırma örneğinde (Şekil 6.3.1.5.) yer verilmiştir.

Bu araştırma tezi,

- Yurt içi ve yurt dışı pek çok müzede ve özel koleksiyonlarda 18. ve 19. yüzyıl Üsküdar dokumaları olarak kayıtlı bulunan Çatma, Selimiye ve Sevaî dokuma tekniklerindeki tekstil eserlerinin bir araya toplandığı bir kaynak olmuştur.
- Müzayede ekranı (Şekil 6.1.5.1.1.) ve antikacıların ellerinde bulunan Üsküdar dokumalarının hâlâ el değiştirmekte olduğunu belgelemiştir.
- Bu eserlerin Üsküdar'a kazandırılmasının yerinde ve uygun bir karar olacağı kanaatini oluşturmuştur.

- Üsküdar'da müze için uygun bir yapı varsa bu yapının müzeye dönüştürülmesi, yoksa müze için inşa edilecek bir binada kültürel mirasımız olan bu eserlerin sergilenmesi pek çok açıdan bölgeye katkı sağlayacak ve benzer girişimlere öncülük edecektir.
- Bu araştırma, kaynak araştırmalarında inceleme olanağı bulunan eserler ile sadece kaynaklardan fotoğrafına ulaşılabilen veya korunma tekniklerinin farklılık göstermesinin verdiği kısıtlılıkların yansımalarının net olarak görüldüğü bir çalışma olmuştur. Bu durum, bütün eserlerin tüm detay çalışmalarının yapılarak veri oluşturulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Böylelikle her araştırmacı kendi alanı ile ilgili bilgilere veri tabanından kolaylıkla ulaşabilir.
- Müzelerde bulunan eserlerin bütün branşlar için gerekli olabilecek teknik analizlerinin yapılarak, gerekli donelerin elde edilmesinden sonra fotoğraflanarak, korunmaya alınmasının gerekliliğini ve zorunluluğunu ortaya koymaktadır.
- Disiplinler arası işbirliğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.
- Uygulama örnekleri, dönemin belirgin desen özelliklerinin günün moda anlayışına uygun, hediyelik tekstil ürünleri ile Üsküdar dokumalarına atfen hatırlatıcı, tanıtıcı nitelikleri ile bölgenin turizmine de katkı sağlayabilecek nitelikte ürünlerdir. Benzer ürünlerin üretiminin ve pazarlamasının yerel yönetimlerce desteklenmesi uygun olacaktır.
- Uygulama örneklerinin %100 ipek iplik ve Bursa yapımı yüz yıllık kara tezgahlarda dokunmuş olması uygulama örneklerine ve araştırmaya ayrı bir değer katmaktadır. Bursa kara tezgahları, jakarlı dokuma tezgahlarının ilk Türk versiyonları olarak ayrı bir öneme sahiptir.
- Üsküdar dokumalarının üretildiği merkezler (Ayazma Cami Yanı ve Selimiye Külliyesi İçi dokuma atölyelerinin yer aldığı mekanlar) söz konusu "Üsküdar dokumaları"nı yeniden canlandırmak ve bu bölgelerde Üsküdar dokumalarına atfen dokuma üretimini gerçekleştirilmesi için projelendirilmelidir. Bu projelerin kültürel değerlerimizin hatırlanmasına, yaşatılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adovasio, J. M., Soffer, O. ve Klima, B. (1996). *Upper Palaeolithic Fibre Technology : Interlaced Woven Finds from Pavlov I. Czech Republic: c. 26,000 Years Ago*” *Antiquity* 70, s. 526-534.

Alpay, H.R. (1985). *Dokuma Makinaları*. Bursa: TMMOB.

Aslanapa, O. (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Atalayer, G. (2006). Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu. *Dünya Kültür Mirası Buldan'da Dokumacılık*. Denizli: PA.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Atasoy, N., Denny, W. B., Mackie, L.W., Tezcan, H. (2001). *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*. İstanbul: Teb İletişim ve Yayıncılık A.Ş.

Atasoy, N. (2015) Uluslararası Türk Japon Sanayi Ortaklığı Sempozyumu Türk Japon Fabrikası. Bursa: *Osmanlı Sanatında Bursa İpeklileri* . Ege Yayıncılık.

Bahar, H. (1994). *M.Ö. II. Binyıl Başlarında Anadolu- Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi III.

Barışta, H.Ö. (1988). *Türk El Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 975 Sanat Eserleri Dizisi:11.

Baker, P.L. (1995). *Islamic Textile*. London: British Museum Press .

Bilgin, H. (2007). *Çatma ve Kemha*. İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.

Biol, İ. A. ve Derman, Ç. (2005). *Türk Tezyini San'atlarında Motifler*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı 5.Baskı, s.130.

Çağman, F. ve Tanındı, Z. (1984). *Padişah Portreleri*. İstanbul: Yapı kredi Kültür Sanat Hizmetleri Topkapı Sarayı Müzesi 10.

Dalsar, F. (1960). *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 856, s. 47- 135- 315.

Doğan, M- Alparslan. (2004). *Hititlerde Meslekler*. İstanbul: Arkeoatlas, Sayı 3: 5.4

Dölen, E. (1992). *Tekstil Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, No:92/1.

Erdem, Ö. (2010). *İstanbulum Üsküdar*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Görünür, L. (2010). *Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın giysileri*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu. Mas Matbaacılık A.Ş.

Gürsu, N. (1988). *Türk Dokumacılık Sanatı*.(1.Baskı). İstanbul: Redhouse Yayınevi.

Fazlıoğlu, İ. (2001). *Eski Çağda Dokuma*. Ankara: Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

İnalçık, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Koçak, K. (2009). *Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 27,s. 209-226.

Kafadar, C. ve Çağman, F. (1993). *Çağlarboyu Anadolu'da Kadın*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Mas Matbaacılık A.Ş.

Konyalı, İ.H. (1976). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası C:I.

Küçük, S.K. (2000). *Sanat Tarihi Mitolojisinde Lotus Ve Palmet*. Celal Esat Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri: İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası.

Mahir, B.(1986). *Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu Ve Eserleri*. İstanbul: TSM Yıllık-1.

Ortaylı, İ. Ayhan, A. Salgar, F. Esemel,, D. Arça, S.A. Çötelioglu, A. Delibaş, S. Atbaş, Z. Tufan, Ö. (2009). *Bir Reformcu Şair ve Müzisyen Sultan III. Selimhan*. İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık.

Öz, E. (2008). *Kültepe Tabletleri Işığında, M.Ö. II. Binde, Kadının İş Hayatındaki Yeri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 25,s. 47-57.

Öz, T. (1951). *Türk Kumaş Ve Kadifeleri II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Öz, T. (1965). *İstanbul Camileri II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından-VI.

Özgüç, T. (2004). *Assur Ticaret Kolonileri Kültepe-Kaniş*. İstanbul: Arkeoatlas Sayı: 3, s. 10-19

Parmaksızoğlu, İ. (1971). *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Renda, G.ve İnankur, Z. (2005). *İmparatorluktan Portreler*. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı, Pera Müzesi Yayınları.

Reyhan, E. (2010). *Hitilerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler*. Ankara, Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 29, Sayı 47, s. 65-82

Sipahiođlu, Halil. (1968). "18. yzyl ortalarında Sanayi Bđlgelerimiz ve Ticari İmkanları", İstanbul, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 11 Ağustos Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Dergisi, s. 61- 66

Soffer, O. (2004). *Recovering Perishable Technologies through Use Wear on Tools: Preliminary Evidence for Upper Paleolithic Weaving and Net Making*, Current Anthropology, Davenport Hall, Urbana,U.S.A: Vol.45, No.3, s. 407-413.

Soffer, O. Adovasio,J. M. Illingworth, J. S. Amirkhanov, N. D. Praslov,N.D. Street, M. (2000). *Paleolithic Perishables Made Permanent*, Antiquity 74, s. 812-821.

Sözen, E., Sarı, N., Derman, Ç., Ağabegüm, A., Arı, S.H., Japon, G. Akman, N.,Masaracı, Y. (2010). Mor Salkım. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Başkanlığı.

Tezcan, H. (2013). *Osmanlıdan Başyapıtlar*. Portakal Müzayede evi. İstanbul: Portakal.

Tezcan, H ve Okumura, S, (2007). *Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı .TC Kültür ve LTurizm Bakanlığı.

Tezcan, H. (2005). *Topkapı Palace*. İ. Akşit. (Ed). (158-181). İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Yayıncılık.

Tezcan, H. ve Delibaş, S. (1991). *Osmanlı Kumaş ve İşlemeleri Atilla Ekşinozlugil Koleksiyonu*. İstanbul: Horhor Sanat Galerisi.

Tezcan, H. (1993). *Atlaslar Atlası Yapı Kredi Vedat Nedim Tor Müzesi Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.

Yatman, N. (1945). *Türk Kumaşları*. Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı, Maarif Matbaası.

Züber, H. (1972). *Türk Süsleme Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KATALOGLAR

İmparatorluktan Portreler, (2005). Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu. İstanbul: Pera Müzesi Yayını 1.

SÜRELİ YAYINLAR

Büngül, N.R. (1979). Eski Eserler Ansiklopedisi II. (2. baskı).Tercüman Yayınları, s. 85

TEZLER

Berkol, C. (2013). *Yazılı Kaynaklarda Yer Almış Osmanlı Kumaşların İrdelenmesi*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Çınar, M. (2011). *Osmanlı Dönemi Saray İçin Dokunan Altınlı Ve Gümüşlü Kumaşlarda Motif Ve Kompozisyon Özellikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Ergün, G. (2013). *Beycesultan Höyük Tunç Çağı Ağırşakları ve Dokuma Ağırlıkları*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Görünür, L. (2005). *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Entarisi ve Sadberk Hanım Müzesi entari Koleksiyonu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kafkas, Y.E. (2008). *Plastik Sanatlarda Yeni Oryantalizm*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Sürür, A. (1992). *Bitkisel Kökenli Tekstil Desenleri ve Türk Tekstil Desenlerine Orijin Etkeni*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toklucu, K.G. (2015). *Barok ve Rokoko Dönemlerinin Modaya Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TELEVİZYON PROGRAMI

Uzunöz, K. (2015) *Usta* [TV Programı]. Mah Medya Yapım. Bursa: Bursa TV

İNTERNET

Aksu, H. (2008). *İslam Ansiklopedisi* ,Cilt: 35.160. Erişim Tarihi: 30. 01. 2015.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d350160>

Alpat, F.E. (2010). Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences 4(1),2010,27-50 Erişim Tarihi: 20 Mart 2016

[file:///Users/macbookpro/Downloads/5000107445-5000155720-1-SM%20\(2\).pdf](file:///Users/macbookpro/Downloads/5000107445-5000155720-1-SM%20(2).pdf)

Ayhan, C. (2011). Erişim Tarihi: 20 Nisan 2015.
<http://camihalisii.blogspot.fr/2011/09/osmanl-ipekli-dokumalar.html>

Emecen, F. (1993). Cullâh . *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 08. 84. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015, <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=cullah>

Eraydın, S. (1995). Feyiz. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:12. 514. Erişim Tarihi:10 Nisan 2015, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=120514>

Kaynak:http://kutuphane.ifm.com.tr/KitapArama-turkiye-1867-evrensel-sergisi_6_searchPanel.html

Erişim Tarihi: 10 Mart 2015 bir İSTANBUL FUAR MERKEZİ hizmetidir. ©2011

Madran, B.(2000). <http://www.etsm.org.tr/etsm/index.php?r=kronoloji/view&id=2>
Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015

<http://library.artstor.org/library/welcome.html#3|search|6|All20Collections3A20WV3131|Filtered20Search|||type3D3626kw3DWV313126geoIds3D26clsIds3D26collTypes3D26id3Dall26bDate3D26eDate3D26dExact3D26prGeoId3D26origKW3D>
Erişim Tarihi: 07.02.2016

Motif Handicrafts. (2015).

Erişim Tarihi: 12 Nisan 2015, <http://www.motiftr.com/L/TR/mid/155/>

Motif Handicrafts. (2016)

Erişim Tarihi: 10 Şubat 2016, <http://www.motiftr.com/L/TR/mid/156/>

Salman, F. (1994). Osmanlı Dönemi Türk Kumaş Sanatı, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2016, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384552>

Sezgin, Ş. ve Ünlü, N. (1994). Tekstil Mühendislik: *Osmanlı Klasik Dönem İpekli Saray kumaşları*, C, 8 s,43-44. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2014
<http://dergi.tekstilvemuhendis.org.tr/article/view/5000000552>

Su, K. (1982). Tiftik ve Sofculuk. *Türk Etnoğrafya Dergisi* 17 , s. 71. Erişim Tarihi: 23 Ocak 2016:
http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/turk_etnografya/17.turk.etnografya.pdf

Türk Dil Kurumu. Erişim Tarihi: 24 Ocak 2016

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56a53038248cf5.24899706

(Tezcan, H) *Osmanlı Dokumacılığı*.<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551>
Erişim Tarihi: 13 Mart 2016.

Yıldız, H. (1988). Abbasiler. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 01.47. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2015, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c01/c010050.pd>.

Vikipedi Özgür Ansiklopedi (2015). Erişim Tarihi: 18 Nisan 2015,
http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_İmparatorluğu_kronolojisi

Masaracı, Y. (2010). *Üsküdar Sempozyumu V*. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2015
https://issuu.com/uskudarbelediyesi/docs/ak1_48

Mxslabs Forum. (2008). Erişim Tarihi:19 Nisan 2015,
<http://www.mxslabs.org/forum/siyaset-tr/27751-alaaddin-keykubat.html>

<http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/carpets-textiles-n09323/lot.93.html> Erişim Tarihi:01/10/2015

Tezcan, H. Osmanlı Dokumacılığı. Erişim Tarihi: 24 Ocak 2016
<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384551&/Osmanlı-Dokumacılığı-/-Doç.-Dr.-Hülya-Tezcan>

<https://eksisozluk.com/polikrom--2659659> Erişim Tarihi: 21.02. 2016

<http://collections.vam.ac.uk/item/O87579/pattern-book/>
Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015

<http://collections.vam.ac.uk/item/O86609/cushion-cover-unknown/>
Erişim Tarihi: 26 Ocak 2015

<http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51198>
Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2016

Gürsu, N.(2004) <http://www.islamansiklopedisi.info/> Erişim tarihi: 12. 03. 2016

9. ÖZGEÇMİŞ

1965'te Düzce'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gümüşova'da, lise öğrenimini İzmit Kız Meslek Lisesi "Resim" bölümünde tamamladı. 1985- 1989 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Tekstil Anasanat Dalını bitirdi. Yüksek lisans tezini 1994-1997 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde Tekstil Teknolojisi ABD'de tamamladı. 1991-1994 yılları arasında Hacıyakup İlköğretim Okulu-Gölyaka, Gümüşova Lisesi ve Balıklı İlköğretim Okulunda öğretmen olarak görev yaptı. 1995 yılında Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim ABD'da öğretim elemanı olarak başladığı görevine devam etmektedir. 2013 yılında Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Moda ve Tekstil Tasarımı Anasanat Dalında Sanatta Yeterlik programına başladı. Akademik çalışmalarının yanı sıra tekstil sanatları alanında da özgün çalışmaları vardır.